

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΑΡΧΑΙΑ ΚΑΙ ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ»
(Ειδικευση: ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ)

Ο Νίκος Καββαδίας και τα νεοελληνικά γράμματα

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
του
Νικόλαου Δ. Βασιλόπουλου
Πτυχιούχου του Τμήματος Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου,
2021

A.M.: 1013202104004

ΕΠΟΠΤΗΣ
Γιώργος Ανδρειωμένος, Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

Καλαμάτα 2023

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΑΡΧΑΙΑ ΚΑΙ ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ»
(Ειδίκευση: ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ)

Ο Νίκος Καββαδίας και τα νεοελληνικά γράμματα

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

του

Νικόλαου Δ. Βασιλόπουλου

Πτυχιούχου του Τμήματος Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου,
2021

A.M.: 10132021040004

ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Γιώργος Ανδρειωμένος, Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου (επόπτης)
Μαρίνα Γρηγοροπούλου, Επίκουρη Καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου (μέλος)
Παναγιώτα Καραβία, Επίκουρη Καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου (μέλος)

Καλαμάτα 2023

Τρόχισε εκείνα τα σπαθιά του λόγου που μ' αρέσουν [...].

Νίκος Καββαδίας
«Εσμεράλδα», (1947)

Πίνακας Περιεχομένων

Πρόλογος	5
Εισαγωγή	7
Βιο-εργογραφία Νίκου Καββαδία	9
Κριτική Υποδοχή: Οι πρώτες αντιδράσεις για το <i>Μαραμπού</i>	12
Η κριτική μετά το 1947.....	20
1) <i>Πούσι</i>	20
2) <i>Βάρδια</i>	25
3) Αρνητική στάση.....	28
Κατάταξη του Νίκου Καββαδία στις Ιστορίες της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας	34
Η παρουσία του Ν. Καββαδία στα σχολικά εγχειρίδια της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης	44
Η μελοποίηση των ποιημάτων του	60
Επίλογος.....	69
Βιβλιογραφία	71
Περίληψη - Abstract.....	78

Πρόλογος

Με το πέρας της φοίτησής μου στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών «Αρχαία και Νέα Ελληνική Φιλολογία» με εξειδίκευση στη «Νέα Ελληνική Γλώσσα και Φιλολογία», του Τμήματος Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου, για το Γ΄ Εξάμηνο και στο πλαίσιο των υποχρεώσεών μου ως μεταπτυχιακού φοιτητή, εκπόνησα την εργασία με τίτλο «Ο Νίκος Καββαδίας και τα νεοελληνικά γράμματα».

Η προσωπική μου αγάπη και ο θαυμασμός μου για τον ποιητή με ώθησε και με κινητοποίησε στην επιλογή ενός θέματος συναφούς με τη μελέτη του λογοτεχνικού του έργου και της ζωής του. Όμως, οι πολυάριθμες εργασίες και το μεγάλο πλήθος βιβλίων που έχουν γραφτεί γι' αυτόν αποτέλεσε αρχικά τροχοπέδη ως προς την εκλογή ενός τέτοιου αντικειμένου έρευνας. Το καββαδιακό έργο μού φαινόταν να έχει καλυφθεί και αναλυθεί πλήρως· ωστόσο, μετά από συνεννόηση με τον καθηγητή κ. Γιώργο Ανδρειωμένο και με αφορμή το άρθρο του «Ο “σχολικός” Νίκος Καββαδίας» στο περιοδικό *η λέξη* το έτος 2009, αποφάσισα να υλοποιήσω τη συγκεκριμένη μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία, επιχειρώντας να προεκτείνω προηγούμενες έρευνες που είχαν πραγματοποιηθεί για τον συγκεκριμένο λογοτέχνη, πρωτίστως όσον αφορά τη μελοποίηση των ποιημάτων του και την παρουσία του, διαχρονικά, στο εκπαιδευτικό σύστημα.

Έτσι, ξεκίνησα να ψάχνω και να συλλέγω το απαραίτητο υλικό. Στη διάρκεια της αναζήτησης, επηρεασμένος από το πρώτο μέρος του βιβλίου του Χρήστου Δανιήλ, *Ξαναδιαβάζοντας τον Νίκο Καββαδία. Ποιητική και πρόσληψη*, προέκυψε η ανάγκη να παραθέσω και μια συνολική αποτίμηση του έργου του Καββαδία από τους κριτικούς και τους συντάκτες των ιστοριών λογοτεχνίας. Εντούτοις, κατά την εύρεση του υλικού αντιμετώπισα ορισμένες δυσκολίες σχετικά με τη συλλογή όλων των κριτικών που έχουν γραφτεί για τον λογοτέχνη αλλά και με τη συγκέντρωση όλων των *Ιστοριών Νεοελληνικής Λογοτεχνίας* που έχουν εκδοθεί ύστερα από την ημερομηνία κυκλοφορίας της πρώτης ποιητικής συλλογής του Καββαδία με την οποία εμφανίστηκε στη νεοελληνική γραμματεία. Επομένως, περιορίστηκα στο να εξετάσω όσα κατάφερα να συλλέξω από την Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος, τη Βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων, τη Λαϊκή Βιβλιοθήκη Καλαμάτας και τη Βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου.

Σκοπός μου με τη σύνταξη αυτής της μελέτης είναι να προσφερθεί μια πληρέστερη εικόνα της πρόσληψης του έργου του Καββαδία από τους φιλολογικούς, λογοτεχνικούς, εκπαιδευτικούς και καλλιτεχνικούς κύκλους γενικότερα. Επιπλέον, ελπίζω με την παρούσα

εργασία να δοθούν επαρκέστερα στοιχεία για την κριτική υποδοχή των βιβλίων του, *Μαραμπού, Πούσι και Βάρδια*, και να προβληθεί διεξοδικότερα η θέση που κατέχει στις Γραμματολογίες και στις σελίδες των εγχειριδίων του σχολείου. Τέλος, φιλοδοξώ αυτή η εργασία να καταστεί χρήσιμη για όσους επιθυμούν να ασχοληθούν με τη μελέτη του συγγραφικού και μελοποιημένου του έργου αλλά και για όσους εν γένει εμπνέονται στη ζωή τους από την καββαδιακή λογοτεχνική δημιουργία.

Περαίνοντας τούτον τον πρόλογο, θα επιθυμούσα να ευχαριστήσω το προσωπικό της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδος, της Βιβλιοθήκης της Βουλής των Ελλήνων, της Λαϊκής Βιβλιοθήκης Καλαμάτας και της Βιβλιοθήκης του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου για την ευγενική εξυπηρέτησή τους. Επιπλέον, θα ήθελα να ευχαριστήσω τις καθηγήτριες κα Μαρίνα Γρηγοροπούλου, κα Δήμητρα Δελλή, κα Παναγιώτα Καραβία, κα Ελένα Κουτριάνου, κα Γεωργία Φραγκάκη και κα Ουρανία Χατζηδάκη για τα ενδιαφέροντα μαθήματα που μας δίδαξαν στο εν λόγω Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών κατά τη διάρκεια του ακαδημαϊκού έτους 2021-2022. Ιδιαίτερες, όμως, ευχαριστίες θα ήθελα να απευθύνω στον καθηγητή κ. Γιώργο Ανδρειωμένο, που δέχτηκε να αναλάβει την επίβλεψη της παρούσας εργασίας και να με καθοδηγήσει επιστημονικά.

Εισαγωγή

Θέμα εξέτασης στην παρούσα εργασία αποτελεί το λογοτεχνικό έργο του Νίκου Καββαδία σε συνάρτηση με τα νέα ελληνικά γράμματα. Κεντρικοί άξονες της μελέτης αποτελούν η ζωή του, η κριτική θεώρηση των λογοτεχνικών βιβλίων του, *Μαραμπού*, *Πούσι* και *Βάρδια*, η κατάταξή του στις ιστοριογραφίες της νεοελληνικής λογοτεχνίας, η παρουσία του στα σχολικά εγχειρίδια της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και η μελοποίηση που έλαβε το ποιητικό του έργο. Επομένως, η δομή της εργασίας και τα περιεχόμενά της διαρθρώνονται σε έξι κεφάλαια με 3 υποκεφάλαια, έχοντας ως εξής:

Στο πρώτο κεφάλαιο, εκτίθενται με συνοπτικό αλλά και ακριβή τρόπο τα βιοεργογραφικά στοιχεία του Νίκου Καββαδία. Παρά το γεγονός, πως πλέον μπορεί κανείς να αντλήσει στοιχεία για τη ζωή και το έργο του μέσα από αρκετά βιβλία, μελέτες, άρθρα ή από αναρίθμητα ελεύθερα στο διαδίκτυο αποσπάσματα που έχουν γραφτεί για αυτόν, κρίνεται δόκιμο και αναγκαίο σε μια εργασία όπως τούτη, η οποία είναι αφιερωμένη στον ποιητή που ύμνησε το ταξίδι και τη θάλασσα, να παρατεθούν βασικά σημεία του βίου του.

Στο δεύτερο κεφάλαιο γίνεται αναφορά στην υποδοχή των κριτικών για το πρώτο ποιητικό βιβλίο του. Αναλύονται ενδελεχώς οι κριτικές που γράφτηκαν τα πρώιμα χρόνια μετά την έκδοση του έργου του. Συγκεκριμένα, εξετάζονται οι αξιολογήσεις των Κωστή Μπαστιά, Γιώργου Κοτζιούλα, Θεόδωρου Ξύδη, Μιχάλη Χαννούση, Κώστα Βάρναλη, Μ. Καραγάτση και Γιώργου Μυλωνογιάννη. Βιβλιογραφικός οδηγός για τις κριτικές και τις δημοσιεύσεις που γράφτηκαν για τον λογοτέχνη έως το 1982 είναι το πόνημα του Κυριάκου Ντελόπουλου με τίτλο: *Νίκος Καββαδίας. Βιβλιογραφία 1928-1982*.

Στο τρίτο κεφάλαιο που χωρίζεται σε τρεις διαφορετικές υποενότητες μελετώνται ορισμένες κρίσεις για τη δεύτερη ποιητική συλλογή του και το μοναδικό πεζό που εξέδωσε όσο βρισκόταν εν ζωή, ώστε να καταδειχθεί η ανταπόκριση που έλαβαν αυτά τα έργα του από τους κριτικούς και τους φιλολογικούς κύκλους. Παράλληλα, παρουσιάζεται και η αρνητική στάση στο έργο του από ανθρώπους των γραμμάτων και της τέχνης γενικότερα.

Στη συνέχεια, στο τέταρτο κεφάλαιο γίνεται λόγος για την κατάταξη του Νίκου Καββαδία στις *Ιστορίες της Νέας Ελληνικής Λογοτεχνίας* με σκοπό να ερευνηθεί πώς οι συγγραφείς αυτών των ειδικών ιστοριών αντιμετωπίζουν το πρόβλημα της ένταξης του ποιητή σε μια γενιά ή σχολή καλλιτεχνική και πώς προσλαμβάνουν το έργο του. Οι ιστορικές μελέτες της λογοτεχνίας που τίθενται προς εξέταση είναι των Καμπάνη, Δημαρά, Κορδάτου, Θρακιώτη, Λίνου Πολίτη, Κολλάρου και Μαυρουδή, Ν. Παππά, Μερακλή, Μαστροδημήτρη,

Κουτσούκαλη, Beaton, Vitti, Αργυρίου, Νικολαΐδου, οι οποίες καλύπτουν το χρονικό διάστημα από το 1949 μέχρι και το 2010.

Στο επόμενο κεφάλαιο, που είναι το πέμπτο της εργασίας, παρακολουθείται η πορεία του Νίκου Καββαδία στα σχολικά βιβλία της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης για τη διδασκαλία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Επιπλέον, εξετάζονται οι μεταβολές που γίνονται στα λογοτεχνικά κείμενα του ποιητή κατά την ανθολόγησή τους από τους συγγραφείς των σχολικών βιβλίων. Ταυτόχρονα, στο ίδιο κεφάλαιο παρατίθενται και οι σειρές των εγχειριδίων της λογοτεχνίας που κυκλοφόρησαν μετά την εισαγωγή του αντίστοιχου μαθήματος στα σχολεία.

Στο έκτο και τελευταίο κεφάλαιο καταγράφονται με χρονολογική σειρά τα ποιήματα του Νίκου Καββαδία που έγιναν τραγούδια και εκδόθηκαν σε δισκογραφικές εταιρείες, προκειμένου να αναδειχθεί η μεγάλη απήχηση του έργου του. Έμφαση δίνεται, και αποτελεί σημείο αναφοράς εδώ, στη διαδεδομένη μουσική επεξεργασία των ποιητικών κειμένων του λογοτέχνη που κυκλοφορεί το 1979 ως *Σταυρός του Νότου* από τον Θάνο Μικρούτσικο. Επιπρόσθετα, σε αυτή την ενότητα αναλύονται οι επεμβάσεις του μουσικοσυνθέτη στα αρχικά κείμενα.

Σε κάθε κεφάλαιο δίνονται απαραίτητες σημειώσεις και στο τέλος της εργασίας παρατίθεται η βιβλιογραφία που χρησιμοποιήθηκε για τη σύνταξη των έξι βασικών κεφαλαίων και των τριών υποκεφαλαίων της εργασίας.

Βιο-εργογραφία Νίκου Καββαδία

Ο Νίκος Καββαδίας γεννήθηκε στις 11 Ιανουαρίου του 1910 από Έλληνες εκ Κεφαλληνίας καταγόμενους γονείς στην επαρχιακή πόλη Χαρμπίν της Μαντζουρίας, που τότε λεγόταν Νικόλσκι Οουσουρίτσκι¹. Πατέρας του ήταν ο Χαρίλαος Καββαδίας, μεγαλέμπορος και προμηθευτής του τσαρικού στρατού, και μητέρα του η Δωροθέα Αγγελάτου, ενώ είχε και μια μεγαλύτερη αδερφή, την Τζένια, και δύο μικρότερους αδερφούς, τον Δημήτρη-Μίκια και τον Αργύρη. Κατά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, το 1914, η οικογένεια του Νίκου Καββαδία επιστρέφει στην Ελλάδα με τον υπερσιβηρικό σιδηρόδρομο, όπου φτάνει και εγκαθίσταται στην Κεφαλονιά. Ο πατέρας τούς συνοδεύει μέχρι εκεί και γυρίζει στη Ρωσία, από την οποία, ταλαιπωρημένος και οικονομικά κατεστραμμένος, το 1920, θα φύγει ξανά για την Ελλάδα. Το 1921 η οικογένεια μετακομίζει στον Πειραιά, όπου ο Νίκος Καββαδίας φοιτά στο Δημοτικό Σχολείο της Γαλλικής Σχολής Saint Paul, και στη συνέχεια στο Παρθεναγωγείο των αδελφών Μπάρδη με συμμαθητές τον Γιάννη Τσαρούχη, τον παπα-Πυρουνάκη και τον γιό του Παύλου Νιρβάνα, Κώστα Αποστολίδη, ο οποίος θα αποτελέσει τον συνδετικό κρίκο της γνωριμίας του με τον ποιητή.

Το 1922, γράφει και εκδίδει αποκλειστικά ο ίδιος το έμμετρο τετρασέλιδο μαθητικό περιοδικό *Σχολικός Σάτυρος*, ενώ παράλληλα γράφει και στη *Διάπλασι των Παίδων* με το ψευδώνυμο «Ο μικρός ποιητής». Το 1927 δημοσιεύει για πρώτη φορά τα ποιήματά του στο περιοδικό της *Μεγάλης Ελληνικής Εγκυκλοπαιδείας*, στη σελίδα της αλληλογραφίας, χρησιμοποιώντας το όνομα Πέτρος Βαλχάλας. Το 1928 αποφοιτά από το Γυμνάσιο του Πειραιά και περνάει με επιτυχία τις εξετάσεις στην Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, αλλά αναγκάζεται να διακόψει τις σπουδές του εξαιτίας μιας ασθένειας του πατέρα του. Έτσι, ξεκινά να εργάζεται ως υπάλληλος στο ναυτικό γραφείο που πρακτόρευε και τα βαπόρια των θείων του από την πλευρά της μητέρας του. Ταυτόχρονα, συνεχίζει να δίνει στη δημοσιότητα ποιήματά του μέσω του περιοδικού της *Μεγάλης Ελληνικής Εγκυκλοπαιδείας* και έρχεται σε επαφή με τους πνευματικούς κύκλους του Πειραιά, δημοσιεύοντας και στο

¹ Τα βιοεργογραφικά στοιχεία για τον Νίκο Καββαδία λαμβάνονται από: Δημήτρης Νικορέτζος, *Νίκος Καββαδίας. Ο τελευταίος αμαρτωλός*, Αθήνα: Εντός ³2003, σσ. 17-29· Τάσος Κόρφης, *Νίκος Καββαδίας. Συμβολή στη μελέτη της ζωής και του έργου του*, Αθήνα: Κέδρος 1978, σσ. 171-174· Αλέξης Ζήρας, «Καββαδίας Νίκος», *Λεξικό νεοελληνικής λογοτεχνίας: πρόσωπα, έργα, ρεύματα, όροι*, Αθήνα: Πατάκης ⁸2016, σ. 961· Εθνικό Κέντρο Βιβλίου (ΕΚΕΒΙ): Αρχείο Ελλήνων Λογοτεχνών, *Καββαδίας Νίκος*. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα <http://www.ekebi.gr/frontoffice/portal.asp?cpage=node&cnode=461&t=194> (προσπελάστηκε: 1-12-2022).

περιοδικό *Διανοούμενος* και στην εφημερίδα *Πειραικό Βήμα*, στο οποίο εξέδωσε σε συνέχειες την *Απίστευτη ιστορία του Λοστρόμου Νακαχόμο*.

Μετά τον θάνατο του πατέρα του, το 1929, μπαρκάρει για πρώτη φορά ως ναύτης με το φορτηγό πλοίο «Άγιος Νικόλαος». Ο ποιητής Νίκος Καββαδίας έκτοτε ταξιδεύει διαρκώς έως και το 1936, ενώ τρία χρόνια νωρίτερα δημοσιεύει την πρώτη του ποιητική συλλογή με τον παράξενο τίτλο *Μαραμπού*² από τις εκδόσεις «Κύκλος», η οποία έγινε δεκτή με ενθουσιασμό από την κριτική. Το 1938 κατατάσσεται στον στρατό και υπηρετεί στην Ξάνθη, αλληλογραφώντας με τον στενό του φίλο Μ. Καραγάτση. Το 1939 λαμβάνει το δίπλωμα του ασυρματιστή και το 1940 στρατεύεται στο μέτωπο της Αλβανίας, από το οποίο γυρνά με τα πόδια αρκετά εξασθενημένος. Κατά τη διάρκεια της Γερμανικής Κατοχής βρίσκεται στην Αθήνα και παίρνει μέρος στην Εθνική Αντίσταση μέσα από τις γραμμές του ΚΚΕ, του οποίου υπήρξε μέλος. Με την επικράτηση των συμμαχικών δυνάμεων στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, τα γερμανικά στρατεύματα αποχωρούν από την Ελλάδα και πλέον ο ποιητής μπαρκάρει ως ασυρματιστής στο επιβατικό πλοίο «Κορινθία» μετά από χρόνια απουσίας από τη θάλασσα.

Το 1947 εκδίδεται η δεύτερη ποιητική του συλλογή με τίτλο *Πούσι*³, η οποία διακοσμείται με ξυλογραφίες από κορυφαίους χαρακτές. Το ίδιο έτος επανεκδίδεται σε μια δεύτερη έκδοση το *Μαραμπού*, στο οποίο τώρα προστίθενται και συμπεριλαμβάνονται τα ποιήματα «Καφάρ», «Μαύρη Λίστα» και «Coaliers», από τον εκδότη Θανάση Καραβία που υπήρξε και στενός του φίλος. Το 1954 κυκλοφορεί το πεζογράφημά του *Βάρδια* και το 1961 επανεκδίδονται μαζί τα ποιήματα *Μαραμπού* και *Πούσι* από τις εκδόσεις «Γαλαξίας». Το 1968 ταξιδεύει μαζί με την αδελφή του, έπειτα από τριάντα πέντε χρόνια, στην ιδιαίτερη πατρίδα του, την Κεφαλονιά, όπου και γράφει το πεζό *Λί*, ενώ τρία χρόνια νωρίτερα πεθαίνει η μητέρα του. Η εκδοτική επιτυχία συνεχίζεται και το 1973 επανεκδίδονται τα *Μαραμπού* και *Πούσι*, αυτή τη φορά από τις εκδόσεις «Κέδρος», και ο ποιητής παρουσιάζεται στο Λογοτεχνικό Εργαστήρι του Σπουδαστηρίου της Νέας Ελληνικής Φιλολογίας του Πανεπιστημίου της Θεσσαλονίκης από τον καθηγητή Κ. Μητσάκη. Δύο χρόνια αργότερα, στις 10 Φεβρουαρίου του 1975, ο θάνατος βρίσκει τον Νίκο Καββαδία στη στεριά, μετά από εγκεφαλικό επεισόδιο, έτσι όπως δεν επιθυμούσε να τον βρει:

Κι εγώ που τόσο επόθησα μια μέρα να ταφώ
σε κάποια θάλασσα βαθιά στις μακρινές Ινδίες

² Το όνομα μαραμπού προέρχεται από το μεγάλο εξωτικό πουλί που είναι συγγενικό με τον πελαργό και ζει στις θερμές περιοχές της Αφρικής και της ΝΑ Ασίας. Για το λεξιλόγιο στο έργο του Νίκου Καββαδία βλ. Γιώργος Τράπαλης, *Γλωσσάρι στο έργο του Νίκου Καββαδία*, Αθήνα: Άγρα 2010.

³ *Πούσι* σημαίνει ομίχλη, καταχνιά. Βλ. στο ίδιο, σ. 62.

θα 'χω ένα θάνατο κοινό και θλιβερό πολύ
και μια κηδεία σαν των πολλών ανθρώπων τις κηδείες.⁴

Με αυτόν τον τρόπο, δεν προλαβαίνει να δει τυπωμένη την τρίτη του ποιητική συλλογή *Τραβέρσο*⁵, που κυκλοφορεί το 1975, δύο μήνες μετά τον θάνατό του. Το 1976 η *Βάρδια* επανεκδίδεται από τις εκδόσεις «Κέδρος» και το 1987 τα ανέκδοτα πεζογραφήματά του *Λί* και *Του Πολέμου - Στο Άλογό μου* παρουσιάζονται από τις εκδόσεις «Άγρα» που αναλαμβάνουν τα εκδοτικά δικαιώματα του έργου του. Το 1977 το Υπουργείο Εμπορικής Ναυτιλίας, με πρωτοβουλία του τότε υπουργού Αλέξανδρου Παπαδόγγονα, προκηρύσσει λογοτεχνικό διαγωνισμό στη μνήμη του ποιητή.

⁴ Νίκος Καββαδίας, «Mal du depart», *Μαραμπού*, Αθήνα: Άγρα ²³2016, σσ. 41-42.

⁵ Η λέξη *τραβέρσο* προέρχεται από το ιταλικό *traverso* και είναι η αναγκαστική πορεία σε περίπτωση μεγάλης θαλασσοταραχής κόντρα στη διεύθυνση του ανέμου για να αποφύγει το πλοίο τα χτυπήματα των κυμάτων στα πλευρά του. Βλ. Γιώργος Τράπαλης, *Γλωσσάρι στο έργο του Νίκου Καββαδία*, ό.π., σσ. 73-74.

Κριτική Υποδοχή: Οι πρώτες αντιδράσεις για το *Μαραμπού*

Η έναρξη της ποιητικής και συγγραφικής διαδρομής του Νίκου Καββαδία πραγματοποιείται σε μια εποχή μεταβατική για τον χώρο της ελληνικής λογοτεχνίας. Από την κυριαρχία του καρυωτακισμού και της απαισιόδοξης ποίησης της γενιάς του '20, της νεορομαντικής και νεοσυμβολιστικής σχολής του Μεσοπολέμου⁶, τα νεοελληνικά γράμματα περνούν σε ένα άλλο στάδιο και δέχονται μια αλλαγή με την ποιητική συλλογή *Στροφή* του Γιώργου Σεφέρη που εκδίδεται το 1931 στην Αθήνα.

Μέσα σε αυτό το κλίμα, με το μοντέρνο στοιχείο να εισάγεται στη νέα ελληνική ποίηση και το παραδοσιακό στοιχείο να ξεθωριάζει σταδιακά, λίγο πριν παρουσιαστεί ο Ρίτσος το 1934 με το *Τρακτέρ* και ο Εμπειρικός το 1935 με την *Υψικάμινο* φέρνοντας τον υπερρεαλισμό στην Ελλάδα, ο Νίκος Καββαδίας κάνει την εμφάνισή του στο λογοτεχνικό προσκήνιο με την έμμετρη ποιητική του συλλογή *Μαραμπού*, το 1933. Η προκλητική θεματική των ποιημάτων του, ο κοσμοπολιτισμός, η προσκόλληση στο υγρό στοιχείο, τη θάλασσα, ο διακαής πόθος για το ταξίδι, το αίσθημα της φυγής, η χρήση μιας ιδιοματικής ναυτικής γλώσσας είναι στοιχεία που εντοπίζονται στην ποίηση του Νίκου Καββαδία, τα οποία δεν εμπόδισαν την κριτική της εποχής, στο σύνολό της, να υποδεχθεί με ενθουσιασμό τον νεοφώτιστο ποιητή στα νέα ελληνικά γράμματα.

Ένας από τους πρώτους που καλωσορίζει τον νεαρό κεφαλονίτικης καταγωγής ποιητή και τον αντιμετωπίζει θετικά είναι ο αυστηρός κριτικός Φώτος Πολίτης, ο οποίος εξ αρχής επισημαίνει την αγάπη και το ενδιαφέρον για τον συνάνθρωπο που περικλείονται στα ποιήματά του Καββαδία: «... Και κάτω από τη διανγή εικόνα των πραγμάτων, μια βαθύτερη ανθρωπιά, ένας καθάριος ανθρώπινος παλμός, μια γαλήνια έφεση για δικαίωση του ξένου ατόμου, είτε άνθρωπος είναι αυτό, είτε ζώο»⁷, γράφει χαρακτηριστικά. Παράλληλα, τον επαινεί και παρομοιάζει το ποίημά του «Ο πιλότος Νάγκελ» με τα δημοτικά τραγούδια, για τον τρόπο με τον οποίο μεταδίδει στον αναγνώστη, μέσα από τους μικρής έκτασης στίχους του, «...ακέρια την εικόνα ανθρώπων ή πολεμικών κατορθωμάτων»⁸ και διαβλέπει στο πρόσωπο του Νίκου Καββαδία έναν δημιουργό που μπορεί να αποτελέσει βάση για την κουλτούρα και να προαγάγει τα ιδανικά του ανθρωπισμού: «Τέτοιοι νέοι είναι τα πρώτα θεμέλια ενός πολιτισμού μελλοντικού, που θ' ανανεώσει τις ηθικές ανθρώπινες αξίες», σημειώνει ο Πολίτης, ξεχωρίζοντας τα ποιήματα «Οι προσευχές των ναυτικών», «Ένας

⁶ Βλ. Κώστας Στεργιόπουλος, *Η ελληνική ποίηση. Ανθολογία, γραμματολογία. Η ανανεωμένη παράδοση*, τ. 3, Αθήνα: Σοκόλης 2000, σσ. 40-44.

⁷ Φώτος Πολίτης, «Ένας νέος ποιητής», εφημ. *Πρώτα*, 15 Δεκεμβρίου 1933, σ. 1.

⁸ Στο ίδιο, σ. 2.

Νέγρος θερμαστής από το Τζιμπουτί», «William George Allum», «Οι γάτες των φορτηγών», τα οποία και παραθέτει στην επιφυλλίδα της εφημερίδας *Η Πρωία* ως παραδείγματα μιας πανανθρώπινης αλληλεγγύης και αγάπης. Μια τέτοια κριτική, από άνθρωπο με κύρος στα ελληνικά λογοτεχνικά δρώμενα, αποτελεί στήριξη στο πρόσωπο του Νίκου Καββαδία και του προσδίδει μεγαλύτερη ισχύ στον χώρο των νέων ελληνικών λογοτεχνικών γραμμάτων.

Ο Καίσαρ Εμμανουήλ, ποιητής και μεταφραστής, του οποίου ο Ν. Καββαδίας αφιερώνει το ποίημα «Γράμμα στον ποιητή Καίσαρα Εμμανουήλ»⁹, εντοπίζει το κοινωνικό περιεχόμενο των ποιημάτων της συλλογής *Μαραμπού* («...ο Καββαδίας εκλέγει τα θέματά του από τα στρώματα της κοινωνικής υποστάθμης»)¹⁰ και υπερασπίζεται την αφηγηματικότητα στην ποίηση του Καββαδία εν αντιθέσει με άλλους κριτικούς που τον θεωρούν καλύτερο συγγραφέα παρά ποιητή, εκφράζοντας την άποψη πως «μερικοί υποστηρίζουν ότι η αφηγηματικότης στην ποίηση, ουσιαστικό γνώρισμα του πεζού λόγου, είναι κάτι εντελώς ξένο με τις απαιτήσεις και επιδιώξεις της λυρικής ποιήσεως. Δεν συμφωνώ». Ωστόσο, παρά τα θετικά σχόλια, ο Καίσαρ Εμμανουήλ επισημαίνει και τα αρνητικά στοιχεία που υπάρχουν στην πρώτη ποιητική απόπειρα του ασυρματιστή-ποιητή, θεωρώντας πως με την πάροδο του χρόνου και την προσωπική του προσπάθεια θα εξελιχθεί και θα φτάσει πιο κοντά στην ποιητική τελείωση, αποφεύγοντας πεζολογικά στοιχεία. Συγκεκριμένα αναφέρει:

Η σπουδή, επίσης, και η μελέτη ελπίζουμε ότι θ' απαλλάξουν την ποίησή του από κάποιους πλατυασμούς και κάποιες προτιμήσεις του σε θέματα, τα οποία, λόγω της φύσεώς τους και της συνθετικότητός τους, δεν μπορούν να τοποθετηθούν μέσα στα περιορισμένα πλαίσια της ποιητικής φόρμας, αλλ' απαιτούν την διονυχιστικήν ανάλυσιν του πεζού λόγου.¹¹

Καταλήγοντας, ο Καίσαρ Εμμανουήλ προτρέπει τους ομότεχνούς του και τους ανθρώπους των τεχνών και των γραμμάτων γενικότερα να αγκαλιάσουν την προσπάθεια του Ν. Καββαδία και να τον βοηθήσουν να αναπτυχθεί, καθώς σε εκείνον διακρίνει «αξιόλογες λυρικοδυναμικές δυνατότητες». Στην ίδια κατεύθυνση, ακολουθώντας τα εγκωμιαστικά σχόλια των προηγούμενων κριτικών, ο Κλέων Παράσχος αναγνωρίζει την επιρροή που έχει δεχθεί ο Νίκος Καββαδίας στο πρώτο του έργο από τον Ουράνη, χωρίς πάντως να θεωρεί πως χάνει το προσωπικό του ύφος και τα ατομικά χαρακτηριστικά του («... ο κ. Καββαδίας

⁹ Βλ. Νίκος Καββαδίας, «Γράμμα στον ποιητή Καίσαρα Εμμανουήλ», *Μαραμπού*, Αθήνα: Άγρα 1990, σσ. 20-22.

¹⁰ Καίσαρ Εμμανουήλ, εισαγωγικό σημείωμα στην Α' έκδοση του *Μαραμπού*, παρατίθεται στο: Τάσος Κόρφης, *Νίκος Καββαδίας. Συμβολή στη μελέτη της ζωής και του έργου του*, Αθήνα: Κέδρος 1978, σσ. 113-116.

¹¹ Στο ίδιο, σσ. 113-116.

ποτίστηκε χωρίς να το θέλει και από τον εσώτερο ρυθμό, από τους φραστικούς τρόπους, από τον τόνο και απ' αυτά τα μέτρα κάποτε, τα εντελώς προσωπικά, του Ουράνη. Όχι όμως ως το σημείο που να χάνει την προσωπικότητά του»¹², ενώ, στο τέλος του κειμένου του, εναποθέτει και εκείνος τις ελπίδες του, όπως και οι Φώτος Πολίτης και Καίσαρ Εμμανουήλ, στη δυνατότητα του νεαρού Καββαδία να προσφέρει μελλοντικά, ωριμάζοντας και με τη σωστή κατεύθυνση, περισσότερα στην ελληνική ποίηση.

Ο Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος διατηρεί περίπου την ίδια στάση με τον Κλ. Παράσχο, σχετικά με την άποψη πως τα ποιήματα της πρώτης συλλογής του Ν. Καββαδία είναι προϊόντα των επιδράσεών του, χωρίς, ωστόσο, να ισχυρίζεται πως αντιγράφει τους προγενέστερους του και πως προσφέρει κάτι ψεύτικο στους αναγνώστες, αλλά πιστεύει πως δεν διατηρεί το προσωπικό του στοιχείο αναλλοίωτο και καθαρό: «Ο κ. Καββαδίας δεν είναι ακόμα χειραφετημένος στην έκφρασή του, δεν είναι ουσιαστικά πρωτότυπος στην εύρεση των φραστικών του μέσων, δεν είναι αυτόφωτος· ως τόσο δεν είναι ούτε μιμητής.»¹³ Μολαταύτα, παραδέχεται πως είναι «ένα φαινόμενο» και κλείνοντας προτρέπει τον ποιητή να αναζητήσει, πέρα από τις επιδράσεις που έχει δεχθεί, νέους ορίζοντες προκειμένου να εξελιχθεί ποιητικά: «Ας ξεφύγει τις επιρροές. Και θα βρει μονάχος το δρόμο του.» Θα μπορούσε κανείς να συναγάγει από τα παραπάνω, πως ο κριτικός είναι αμφίσημος στην άποψή του για τον Καββαδία, αφού από τη μια τον ψέγει μέσα σε ένα κλίμα σεβασμού προς το πρόσωπό του και από την άλλη τον επαινεί με κάποια φειδώ.

Επιρροές του Ουράνη στο *Μαραμπού* εντοπίζει και ο Μ. Σπιέρος (Νικόλαος Καλαμάρης), θεωρώντας, όμως, πως είναι περισσότερο φαινομενικές παρά ουσιαστικές και πιστεύει πως, πραγματικά, «... ο Καββαδίας συγγενεύει πολύ περισσότερο με ποιητή σαν τον Καρυωτάκη ή τον Ανθία της πρώτης, και δυστυχώς καλύτερης συλλογής του»¹⁴, χαρακτηρίζοντας τον μάλιστα ως επαναστατημένο ποιητή και παρομοιάζοντάς τον με τον Γάλλο ποιητή Rimbaud. Σε αντιδιαστολή με αυτήν την κριτική που βλέπει λυρικές και ποιητικές ικανότητες στον δημιουργό του *Μαραμπού*, ο Άλκης Θρύλος (ψευδώνυμο της Ελένης Νεγρεπόντη, συζύγου του Κώστα Ουράνη) διατυπώνει τις ενστάσεις του σχετικά με το είδος λόγου που ταιριάζει στον Νίκο Καββαδία και που κατά την άποψή του θα πρέπει εκείνος να ακολουθήσει μελλοντικά στην πορεία του στα νέα ελληνικά γράμματα. Πιο ειδικά αναφέρει:

¹² Κλέων Παράσχος, «Ν. Καββαδία: “Μαραμπού”», *Νέα Εστία*, 160 (Αύγουστος 1933), σ. 899. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://www.ekebi.gr/magazines/showimage.asp> (προσπελάστηκε: 8-12-2022).

¹³ Ιωάννης Μ. Παναγιωτόπουλος, «Μαραμπού», *Κύκλος*, αριθ. 6-7 (Αύγουστος-Σεπτέμβριος 1933), σ. 290.

¹⁴ Μ. Σπιέρος, «Μαραμπού», *Νέοι Πρωτοπόροι*, αριθ. 8-9 (Αύγουστος-Σεπτέμβριος 1933), σσ. 279-280. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://kavvadias.ekebi.gr/kritikes.asp> (προσπελάστηκε: 8-12-2022).

...Δε νομίζω όμως ότι η φύση του τον ωθεί να γίνει ποιητής. Έχω μάλιστα την εντύπωση ότι στερείται αισθητά από λυρικό ενθουσιασμό, από δύναμη εξάρσεως. Τα ποιήματά του στα οποία κυριαρχεί ο αφηγηματικός τόνος είναι πολύ περισσότερο σκηνές καλών διηγημάτων παρά αληθινά ποιήματα.¹⁵

Συμφωνεί μάλιστα με την άποψη ότι η επίδραση του Ουράνη είναι αισθητή στην ποιητική συλλογή *Μαραμπού*: «Κι ούτε έχει ο στίχος του καμιά πρωτοτυπία· συχνά μάλιστα θυμίζει καταπληκτικά το ρυθμό και την τεχνοτροπία του Ουράνη»¹⁶, χωρίς ωστόσο να ψέγει τον Κεφαλονίτη ποιητή γι' αυτό, αφού η κριτικός αντιλαμβάνεται πως «είναι φυσικό ένας νέος να δέχεται επιδράσεις». Αξιοσημείωτο, όμως, είναι πως ο Άλκης Θρύλος ξεχωρίζει το βιβλίο του Ν. Καββαδία ως το πιο ενδιαφέρον του μήνα και αναγνωρίζει σε αυτόν μια συγγραφική ικανότητα και επιδεξιότητα, παρακινώντας τον να στραφεί προς το είδος του πεζού λόγου: «Ο κ. Καββαδίας φαίνεται να έχει όλα τα προσόντα για να δώσει, άμα καλλιεργήσει τον εαυτό του, μια νέα ζωτική νότα και μια καλλιτεχνική ανάταση στη νεοελληνική διηγηματογραφία.» Θα μπορούσε κανείς να χαρακτηρίσει αυτήν την προτροπή προφητική, καθώς αρκετά χρόνια αργότερα από το πρώτο του έργο, ο Καββαδίας θα αποδείξει την συγγραφική του δεινότητα, προσφέροντας στο αναγνωστικό κοινό το εξαιρετικό πεζογράφημα *Βάρδια* που θα μεταφραστεί στα γαλλικά από τον οίκο Stock γνωρίζοντας και εκεί μεγάλη απήχηση αφού θα αναδειχθεί το 1989 ως ένα από τα καλύτερα σε όλη την Ευρώπη¹⁷.

Ο Θ. Ξύδης, κάνοντας μια αποτίμηση της ποιητικής παραγωγής του 1933, δεν ικανοποιείται από τα έργα αυτής της περιόδου, τα οποία θεωρεί στην πλειονότητά τους ότι έχουν γραφτεί από ποιητές δίχως πηγαίο ταλέντο και διαπιστώνει πως ήταν μια χρονιά ελάχιστα σημαντική για την εθνική λογοτεχνία¹⁸. Ωστόσο, διακρίνει και κάποιες εξαιρέσεις, τις οποίες αποκαλεί «οάσεις» και μέσα σε αυτές φαίνεται να είναι και ο Νίκος Καββαδίας με το *Μαραμπού* για το οποίο ο κριτικός κάνει θετική μνεία, αναγνωρίζοντας στα ποιήματά αυτά «μια παρατηρητικότητα εναργέστατη» και «έναν ρεαλισμό αληθινό»¹⁹, τονίζοντας μάλιστα και τη συγκίνηση που προκαλούν. Ακόμα, αντιλαμβάνεται την ιδιαίτερη

¹⁵ Άλκης Θρύλος, «Η Ζωή στα Βιβλία», *Σήμερα*, αριθ. 6 (Ιούνιος 1933), σ. 192. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση της ψηφιακής βιβλιοθήκης «Λήκυθος» του Πανεπιστημίου Κύπρου: <https://lekythos.library.ucy.ac.cy> (προσπελάστηκε: 8-12-2022).

¹⁶ Στο ίδιο, σ. 192.

¹⁷ Βλ. Δημήτρης Καλοκύρης, *Χρυσόσκονη στα γένια του Μαγγελάνου. Εισαγωγή στον Νίκο Καββαδία*, Αθήνα: Άγρα 2004, σ. 59. Επίσης, βλ. Δημήτρης Νικορέτζος, *Νίκος Καββαδίας. Ο τελευταίος αμαρτωλός*, ό.π., σσ. 187-189.

¹⁸ Βλ. Θεόδωρος Ξύδης, «Η ποίηση στα 1933», *Ιδέα*, αριθ. 13 (Γενάρης 1934), σσ. 18-28.

¹⁹ Στο ίδιο, σ. 27.

προσωπικότητα του νεαρού δημιουργού τους και θεωρεί πως κατέχει έναν ποιητικό χαρακτήρα, ενώ, τέλος, κλείνει τον μικρό αλλά θετικό σχολιασμό του για την πρώτη ποιητική συλλογή του Καββαδία, παραθέτοντας το τελευταίο τετράστιχο από το ποίημα «Ένας νέγρος θερμαστής από το Τζιμπουτί».

Ο Μ. Χανούσης, επίσης, ξεχωρίζει το *Μαραμπού* από τα υπόλοιπα έργα της ίδιας περιόδου και εντυπωσιάζεται όπως ο Ξύδης από την παρατηρητικότητα που περικλείεται σε αυτό το βιβλίο του πρωτοεμφανιζόμενου ποιητή. Γοητεύεται από τα στοιχεία της ποίησης του, τα οποία δεν τα λαμβάνει από «ένα λουλούδι, μια δύση ή μια αγάπη, αλλά από μια βρώμικη προκουμαία, ένα τεράστιο μηχανοστάσιο υπερωκεανείου...»²⁰ και υπογραμμίζει την ιδιαίτερη ικανότητα του Καββαδία να εξετάζει με τον στίχο του τον ανθρώπινο πόνο, είτε τον σωματικό είτε τον ψυχικό. Παράλληλα, επισημαίνει όπως οι υπόλοιποι κριτικοί τις επιδράσεις που έχει δεχθεί στο έργο του, αλλά, σε αντίθεση με εκείνους, τις διακρίνει στους Γάλλους ποιητές Henri Malteste και Robert Arnaux. Εντούτοις, θεωρεί πως ο ποιητής διατηρεί την προσωπικότητά του και παράγει κάτι δικό του, μια ποίηση «γερή» όπως την ονομάζει, στην οποία το μόνο αρνητικό που καταλογίζει είναι «στιχουργικά ψεγάδια», θεωρώντας κατά τα άλλα το *Μαραμπού* μια ολοκληρωμένη συλλογή.

Θετικά αντιμετωπίζει και ο Κ. Μπαστιάς την πρώτη έμμετρη έκφραση του Νίκου Καββαδία, πιστεύοντας πως με αυτή φέρνει κάτι νέο στην έως τότε τελεματωμένη ποίηση («Ξυπνάει λοιπόν τα αίματα κι αναταράζει τα μουχλιασμένα νερά των ψευτομπλαζέδων ποετάστρων»)²¹ και παρά τον απλό και λιτό στίχο που διακρίνει στα ποιήματά του εγκωμιάζει τον ποιητή για το «κέφι» του και τη διάθεσή του για ζωή. Ταυτόχρονα, χωρίς να κατονομάζει τις επιρροές του Καββαδία, τις θεωρεί χαμηλής ποιότητας, πράγμα όμως που δικαιολογεί λόγω του νεαρού της ηλικίας του και δεν εμποδίζεται από αυτό ώστε να δει με περίσσια συμπάθεια και να καλωσορίσει το *Μαραμπού*.

Ο Γ. Κοτζιούλας, σχολιάζοντας το πρώτο έργο του Νίκου Καββαδία, επισημαίνει την «πρωτοτυπία του θέματος», το «εξωτικό περιεχόμενο» και τον «διηγηματικό χαρακτήρα» των ποιημάτων του, αναφέροντας, μάλιστα, ότι ο στίχος του τεχνικά είναι άψογος²². Εκτός από τα θετικά εντοπίζει και «ατέλειες», «απροσεξίες» και «παραμελήσεις» στην ποίησή του, συνιστώντας εμμέσως στον ποιητή να αποφύγει διάφορους πλεονασμούς στον στίχο του, τη χρήση του αόριστου άρθρου καθώς και να περιορίσει την εμφάνιση της καθαρεύουσας σε μερικές περιπτώσεις, για την οποία εκφράζει την επιθυμία του να εκλείψει διά παντός από

²⁰ Μιχάλης Χανούσης, «Νίκου Καββαδία, “Μαραμπού” (Ποιήματα)», *Το Ξεκίνημα*, αριθ. 9-10 (Σεπτέμβρης-Οκτώβρης 1933), σ. 284.

²¹ Κωστής Μπαστιάς, «Μαραμπού», εφημ. *Ημερήσιος Κήρυξ*, 7 Ιανουαρίου 1934, σ. 1.

²² Βλ. Γιώργος Κοτζιούλας, «Νίκου Καββαδία: Μαραμπού», *Ρυθμός*, τχ. 3 (Νοέμβριος 1933), σσ. 96-97.

όλα τα λογοτεχνικά κείμενα²³. Επιπλέον, μέσα στη συλλογή αυτή των δεκαεννέα ποιημάτων, ο Κοτζιούλας ξεχωρίζει ως πιο ολοκληρωμένα τα πέντε ποιήματα: «Mal du depart», «Ο πιλότος Νάγκελ», «Η μαϊμού του Ινδικού Λιμανιού», «Έχω μια πίπα» και έχει τη γνώμη πως ο Καββαδίας καταφέρνει να ξεφύγει από την επιρροή του Ουράνη και να διαμορφώσει τον ατομικό του χαρακτήρα και το δικό του ύφος, αισιοδοξώντας, τέλος, πως ο νεαρός αυτός ποιητής ωριμάζοντας θα δώσει ποιήματα εμπνευσμένα από τα γεγονότα της εποχής του και θα συγχρονιστεί με αυτά, αφού για εκείνον τα ταξίδια δεν αποτελούν θέμα αναγκαίο και σοβαρό.

Είναι φανερό, σύμφωνα με τα πιο πάνω, πως ο Νίκος Καββαδίας, δίχως ακόμα να έχει σχηματιστεί και τελειοποιηθεί ποιητικά αναζητώντας τον προσωπικό του χαρακτήρα και το δικό του στίγμα, καταφέρνει να συγκεντρώσει τη θετική στάση των κριτικών, οι οποίοι επισημαίνουν δικαιολογημένα τα εμφανή αποτυπώματα της επίδρασης που έχει δεχθεί από τους προγενέστερους ποιητές της γενιάς του '20, όπως του Ουράνη και του Καρυωτάκη. Ωστόσο, τονίζουν και τις αδυναμίες στον στίχο του, προσμένοντας από εκείνον σπουδαίες δημιουργίες στο μέλλον. Σε κάθε περίπτωση, είναι πραγματικότητα ότι σε αυτές τις κριτικές παρατηρήσεις δεν απλώνονται υπερβολικές και επιθετικές γνώμες και αναδεικνύονται τα δυνατά σημεία του ποιητή. Υπό αυτές τις συνθήκες, λοιπόν, δεν θα ήταν ανακριβές να ειπωθεί πως η γενική εντύπωση που αφήνει η ποιητική συλλογή *Μαραμπού* σε όσους την σχολιάζουν είναι κάτι παραπάνω από ικανοποιητική – άλλωστε, κάτι τέτοιο έχει τονιστεί ήδη και από άλλους μελετητές²⁴.

Σε αντίθεση όμως με αυτές τις απόψεις που σε γενικές γραμμές είναι ευνοϊκές και ενθουσιώδεις προς το έργο του Νίκου Καββαδία, ο Γιώργος Μυλωνογιάννης αντιδρά και διατυπώνει μια εμφανώς αρνητική προσέγγιση σχετικά με το *Μαραμπού*. Συγκεκριμένα, σχολιάζει πως ο ποιητής επιδιώκει να ασχοληθεί με θέματα μακρινά από την καθημερινή ζωή, με πρόθεση και σκοπό να προκαλέσει έκπληξη, εκφραζόμενος έτσι με μεγαλοπρέπεια – κάτι που τον οδηγεί, σύμφωνα πάντα με τη γνώμη του, προς το αδιέξοδο της επιτήδευσης, θεωρώντας μάλιστα πως «γράφει για παράξενα κι εξωτικά πράγματα μόνο και μόνο για να κάνει εντύπωση»²⁵. Επίσης, στέκεται επικριτικός απέναντι στις επιρροές που έχει δεχθεί ο

²³ Βλ. Στο ίδιο, σσ. 96-97.

²⁴ Βλ. Χρήστος Δανιήλ, *Ξαναδιαβάζοντας τον Νίκο Καββαδία. Ποιητική και πρόσληψη*, Αθήνα: Οδός Πάνος 2010, σσ. 29-34. Πρβλ. Βασιλική Παρασκευά, *Μοντερνισμός και Παράδοση στο έργο του Νίκου Καββαδία*, Μεταπτυχιακή Διατριβή, Θεσσαλονίκη: Α.Π.Θ. 2019, σσ. 31-36. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://ikee.lib.auth.gr/record/317694/files/GRI-2020-27106.pdf> (προσπελάστηκε: 16-12-2022). Βλ. ακόμη, Δημήτρης Νικορέτζος, *Νίκος Καββαδίας. Ο τελευταίος αμαρτωλός*, ό.π., σ. 173, και Δημήτρης Καλοκύρης, *Χρυσόσκονη στα γένια του Μαγγελάνου*, ό.π., σ. 32.

²⁵ Γιώργος Μυλωνογιάννης, «Νικ. Καββαδία, Μαραμπού, ποιήματα», *Λιτωμός*, τχ. 2 (Ιούλιος 1933), σ. 56.

Καββαδίας, οι οποίες, κατά τη γνώμη του, τον καθοδηγούν, του μεταβάλλουν την «ποιητική διάθεση» και του «διαστρεβλώνουν την έμπνευση» και πιστεύει πως μόνο αν τις υπερβεί θα βρει «τον δρόμο της ζωντανής και αληθινής τέχνης». Ταυτόχρονα, παρά το γεγονός ότι στο ίδιο κριτικό σημείωμα διακρίνει σε εκείνον ένα ταλέντο και μια «ευχέρεια στον στίχο», ο Μυλωνογιάννης καταλογίζει στον ποιητικό λόγο του Καββαδία σφάλματα και λάθη, όπως η αφηγηματικότητα, η προχειρογραφία, η κουραστική πολυλογία και η εκφραστική και γλωσσική αναρχία.

Αυτές είναι οι πρώτες θέσεις των κριτικών και σχολιαστών για το *Μαραμπού* κατά το διάστημα 1933-1934, οι οποίοι, όπως ειπώθηκε, σε γενικές γραμμές αξιολογούν θετικά το έργο με μοναδικό και αντίθετο προς αυτήν την κατεύθυνση τον Γιώργο Μυλωνογιάννη. Για σχεδόν δέκα χρόνια αυτή η ποιητική συλλογή δεν θα απασχολήσει τους ανθρώπους των γραμμάτων, παρά μόνο τον Καραγάτση και τον Βάρναλη, το 1942 και 1943, αντίστοιχα²⁶, αρκετό καιρό ύστερα από την έκδοσή της. Οι δύο αυτοί σημαντικοί λογοτέχνες θα εγκωμιάσουν την προσπάθεια του Νίκου Καββαδία, χαρακτηρίζοντάς τον, ο πρώτος ως εξαίρεση ανάμεσα στην παρηκμασμένη αισθητική που κυριαρχεί στα ελληνικά γράμματα, και ο δεύτερος ως καταραμένο ποιητή. Ο Βάρναλης, ειδικότερα, θα προχωρήσει σε μια πιο διεισδυτική εξέταση για τον ποιητή του *Μαραμπού* και θα εκφράσει τη δυσαρέσκειά του για την απουσία του Καββαδία σε διάφορες αναφορές κριτικών, αλλά και στις ανθολογίες, υπερασπιζόμενος την ποίηση του φίλου του, θεωρώντας ότι δεν έχει λάβει την αναγνώριση που της αρμόζει.

Ακόμα μια, όμως, κριτική που δέχεται το *Μαραμπού* πριν από την έκδοση των επόμενων συλλογών του ποιητή του, προέρχεται από τη σπουδαία προσωπικότητα του περίφημου λογοτέχνη της γενιάς του '30 Γιώργου Θεοτοκά, ο οποίος το 1944 στο περιοδικό *Ορίζοντες* γράφει ένα άρθρο με τίτλο «Ποιητές της θάλασσας» σχολιάζοντας τον Νίκο Καββαδία και τον Δημήτρη Αντωνίου²⁷. Σε αυτό το κείμενο ο αρθρογράφος παραθέτει πολύ σύντομα τα βιογραφικά στοιχεία των δύο και πιο συγκεκριμένα, δίχως να παρουσιάζει την τάση για αποδοκιμασία, διατυπώνει την άποψη για το πρώτο βιβλίο του Καββαδία πως βρίθεται ατελειών, πράγμα που αποδίδει στην απειρία λόγω της μικρής του ηλικίας. Ο Θεοτοκάς δεν σταματά εκεί και μαζί με τα αποφαστικά στοιχεία που διακρίνει σε αυτήν την προσπάθεια του ποιητή, βλέπει και όλα τα προσόντα του, θεωρώντας κάποια νέα ποιήματά του που

²⁶ Βλ. Μ. Καραγάτση, «Η σημερινή μας ποίηση», εφημ. *Πρωΐα*, 18 Νοεμβρίου 1942. Παρατίθεται από τον Τάσο Κόρφη στο: «*Νίκος Καββαδίας. Συμβολή στην μελέτη της ζωής και του έργου του*», ό.π., σ. 119. Επίσης, βλ. Κώστας Βάρναλης, «Μαραμπού», εφημ. *Πρωΐα*, 10 Σεπτεμβρίου 1943, σ. 1.

²⁷ Βλ. Γιώργος Θεοτοκάς, «Ποιητές της θάλασσας», *Ορίζοντες*, τχ. 9-10 (Σεπτέμβριος-Οκτώβριος 1944), σσ. 114-116.

δημοσιεύονται στα διάφορα περιοδικά της εποχής και μετέπειτα συμπεριλαμβάνονται στη συλλογή *Πούσι*, πιο ολοκληρωμένα, παραθέτοντας ως απόδειξη το ποίημα «Σταυρός του Νότου».

Έτσι, γίνεται φανερό πως η πρώιμη κριτική που ασκείται για την ποιητική συλλογή *Μαραμπού*, μέχρι την έκδοση του επόμενου βιβλίου του ποιητή της, δεν παρουσιάζει αντιφατικές τάσεις και απόψεις. Επισημαίνονται σχεδόν από όλους οι επιρροές και οι επιδράσεις του Νίκου Καββαδία, που είναι προφανείς και ευδιάκριτες, από τους Γάλλους ποιητές και από τους Έλληνες της νεορομαντικής σχολής, στην οποία μάλιστα κάποιοι τον εντάσσουν. Παράλληλα, τονίζεται η αφηγηματικότητα της ποίησής του και διακρίνεται από ορισμένους κάποια αδυναμία στον στίχο του, αλλά από τους περισσότερους σχολιαστές προβλέπεται η εξέλιξη του νεαρού ποιητή σημαντική και σπουδαία.

Η κριτική μετά το 1947

1) *Πούσι*

Αξία έχει, λοιπόν, σε αυτό το σημείο να κοιτάξουμε ορισμένες κρίσεις και εκτιμήσεις που πραγματοποιούνται για το υπόλοιπο εκδοτικό έργο του Νίκου Καββαδία έπειτα από την έκπληξη, την εντύπωση και τη θετική αντίδραση, ως επί το πλείστον, που, όπως είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, καταφέρνει να προκαλέσει η πρώτη ποιητική συλλογή του με τον ιδιάζοντα και ιδιόμορφο τίτλο *Μαραμπού*. Ο Καββαδίας από την πρώτη του εμφάνιση στη λογοτεχνία μας κατορθώνει να κερδίσει το ενδιαφέρον των κριτικών και, όπως είναι φυσικό, θα περίμενε κανείς η ποιητική του παραγωγή να συνεχιστεί άμεσα και με μεγαλύτερη πυκνότητα. Ωστόσο, όπως ήδη γνωρίζουμε, κάτι τέτοιο δεν θα συμβεί· αντιθέτως ο ποιητής θα κρατήσει τη σιωπή του ποιητικά για δεκατέσσερα χρόνια, από το 1933 έως το 1947, γεννώντας με αυτόν τον τρόπο το ερώτημα προς όλους τους μελετητές του γιατί απουσιάζει από τα νεοελληνικά γράμματα για τόσο μεγάλο χρονικό διάστημα, κατά το οποίο συντελούνται σημαντικές μεταβολές τόσο σε λογοτεχνικό όσο και σε πολιτικό, κοινωνικό και ιστορικό επίπεδο. Η απορία για την εκούσια απόφασή του να μείνει μακριά από τα φιλολογικά δρώμενα έχει επανειλημμένως επιχειρηθεί να απαντηθεί με διάφορες εικασίες, είτε δηλαδή γιατί ο Καββαδίας δεν είχε τον χρόνο λόγω της φύσης της εργασίας του να δώσει την απαραίτητη προσοχή και αφοσίωση που χρειάζεται η δημιουργία ποιημάτων, είτε γιατί μπορεί να ένιωθε πως δεν είχε κάτι το σημαντικό να προσφέρει και να πει.

Με το *Πούσι*, τη δεύτερη ποιητική του συλλογή, αποδεσμεύεται από την εκδοτική σιγή του και ταράσσει τα νερά της ελληνικής ποίησης για μια ακόμα φορά. Πιο κάτω παρατίθενται κάποια δείγματα, όσα ήταν δυνατό να βρεθούν, των απόψεων που διατυπώθηκαν για τη συγγραφική του δημιουργία, αποκαλύπτοντας με αυτό τον τρόπο τη θέση των σχολιαστών για το δεύτερο έργο του.

Το 1947 ο Βάρναλης, όπως και στην προηγούμενη του κριτική για την ποιητική συλλογή *Μαραμπού*, έτσι και για το *Πούσι* στέκεται με θαυμασμό και διακρίνει στο έως τότε τελευταίο έργο του φίλου-του Νίκου Καββαδία μεγάλη βελτίωση, με περισσότερα ποιητικά στοιχεία από ό,τι είχε παρουσιάσει νωρίτερα, αλλά και ομοιότητες, ως προς τη θεματική, με τα πρώτα ποιήματα του 1933²⁸. Παράλληλα, θεωρεί πως ένα από τα ποιήματα που εμπεριέχονται σε αυτό το έργο του Καββαδία, και συγκεκριμένα το «Federico Garcia Lorca»,

²⁸ Βλ. Κώστας Βάρναλης, «Νίκου Καββαδία: “Πούσι”», εφημ. *Ο Ρίζος της Δευτέρας*, 27 Ιανουαρίου 1947, σ. 2. Διαθέσιμο πλέον και στην ηλεκτρονική διεύθυνση: http://stithaghi.blogspot.com/2017/01/blog-post_11.html (προσπελάστηκε: 22-1-2023).

φανερώνει την πολιτική τοποθέτηση του ποιητή και την αγάπη του για τους καταφροννημένους της κοινωνίας²⁹.

Το ίδιο έτος ο κριτικός και δημοσιογράφος Μιχαήλ Ροδάς, εκφράζεται και εκείνος τουλάχιστον με συμπάθεια γι' αυτή τη συλλογή, αναφέροντας πως «κάθε λέξη στο Πούσι είναι ουσιαστικά τοποθετημένη, θάλεγα σφυρηλατημένη και ανάγλυφη»³⁰ και, σε σύγκριση με το προγενέστερο βιβλίο του, πιστεύει πως ο ποιητής στο νέο του εμφανίζεται «απολυτρωμένος από τους πλατυασμούς και είνε οπλισμένος με μια αυστηρή, στερεή και άφθαρτη τέχνη».

Μέσα σε αυτό το πεδίο της φιλικής αντιμετώπισης, ο Πανσέληνος προβάλλει και αυτός στο άρθρο του για το *Πούσι* τον ανθρωπισμό που διακατέχει τον ποιητή Καββαδία γενικότερα, αλλά και που υπάρχει ειδικότερα στην εν λόγω συλλογή: «...μέσα στο “Πούσι” του Καββαδία το ανθρώπινο τοπίο είναι στο πρώτο πλάνο και το φυσικό τοπίο στο πλαίσιο»³¹. Δεν διστάζει, παρ' όλ' αυτά, να τονίσει τα ελαττωματικά στοιχεία που διακρίνει, αναφερόμενος σε «τεχνικές προχειρότητες που δεν επιτρέπονται, όταν όπως φαίνεται, το συγχρονισμένο αισθητικό ιδεώδες του ποιητή, εξακολουθεί να παραδέχεται παλαιότερους τεχνικούς τρόπους στην έκφραση»³². Τελικά, καταλήγει θετικά πως «το βιβλίο του Νίκου Καββαδία είναι πάντα ένα ιδιαίτερο γεγονός στα γράμματά μας, όπου αυτή η υπερεθνική ανθρώπινη φωνή του ποιητή είναι μοναδική».

Ο Μαλάνος, που γνώριζε προσωπικά τον Καββαδία και υπήρξε στενός φίλος του, στο περιοδικό *Αλεξανδρινή Λογοτεχνία* κάνει λόγο επίσης για τον ανθρωπισμό που διαπνέει όχι μόνο το έργο αλλά και την προσωπικότητα του ποιητή, αναφέροντας χαρακτηριστικά: «Υποθέτω πως ο Καββαδίας μοιράζεται πολύ. Δίνεται δηλαδή περισσότερο από ό,τι πρέπει στους ανθρώπους, κρατώντας πολύ λίγο καιρό για τον εαυτό του και την τέχνη του»³³ και πιστεύει πως με το *Πούσι*, πιο ώριμος πια σε αντίθεση με την πρώτη του συλλογή, έχει οδηγηθεί σε δρόμους μεγαλύτερους καλλιτεχνικά, έχει προοδεύσει και έχει πετύχει να αποτινάξει τις επιδράσεις των πρώιμων συγγραφικών του χρόνων, επιχειρώντας να «περπατήσει το δικό του δρόμο»³⁴.

²⁹ Για την πολιτική φυσιογνωμία του Νίκου Καββαδία βλ. Φ. Φιλίππου, *Ο πολιτικός Νίκος Καββαδίας*, Αθήνα: Άγρα 1996.

³⁰ Μιχαήλ Ροδάς, «Ο κόσμος των βιβλίων, “Πούσι- Γαλαξειδί”», εφημ. *Το Βήμα*, 8 Ιανουαρίου 1947, σ. 2.

³¹ Ασημάκης Πανσέληνος, «Νίκου Καββαδία: Πούσι, ποιήματα, 1947», *Ελεύθερα Γράμματα*, 1 Μαρτίου 1947, σ. 61. Διαθέσιμο και στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <https://lekythos.library.ucy.ac.cy/> (προσπελάστηκε: 23-1-2023).

³² Στο ίδιο, σ. 62.

³³ Τάσος Κόρφης, *Νίκος Καββαδίας. Συμβολή στη μελέτη της ζωής και του έργου του*, ό.π., σ. 136.

³⁴ Στο ίδιο.

Μέσα σε αυτό το μοτίβο της ακούσιας σύγκρισης του *Μαραμπού* με το *Πούσι*, ο γνωστός λογοτέχνης και κριτικός Μιχάλης Περάνθης επισημαίνει πως το τελευταίο βιβλίο αποτελεί «μια προέκταση στη γνώριμη ατμόσφαιρά του»³⁵ και διαφοροποιεί τις δύο συλλογές στον τρόπο με τον οποίο ο ποιητής εκδηλώνεται, καθώς πλέον υπάρχει «ένα ρίγος ψυχικής περισυλλογής με δραματικό υπόστρωμα»³⁶. Δικαιολογεί τον Καββαδία για τη σταθεροποίησή του στο παραδοσιακό κλίμα και στα ίδια θέματα που ξεκίνησε, ξεκαθαρίζοντας πως γι' αυτό ευθύνεται η ειλικρίνειά του, η οποία, όπως αναφέρει, έχει δεχθεί αμφισβήτηση, ένα θέμα το οποίο εξετάζεται παρακάτω.

Ο Γ. Κοτζιούλας, με την έκδοση της συλλογής *Πούσι*, δεν μεταστρέφει την άποψή του για τον ποιητή της και αποτιμά για μια ακόμα φορά το έργο του θετικά, όπως είχε κάνει και το 1934 για το *Μαραμπού*, πιστεύοντας ότι πια κινείται σε υψηλότερα επίπεδα, σε αντίθεση με την πρώτη του εμφάνιση στα νεοελληνικά γράμματα. Συγκεκριμένα, αναφέρει για τον Νίκο Καββαδία πως «βάθυνε τα νοήματά του, άπλωσε τις εμπνεύσεις του, πλούτισε τη γνώση του, αλλά πλούτισε και την ίδια μας την ποίηση»³⁷, δείχνοντας έτσι τον ενθουσιασμό του για το νέο βιβλίο του ποιητή, ενώ δεν ξεχνά να επισημάνει και αυτός την ελλειπτικότητα που χαρακτηρίζει τη σύνδεση των εικόνων και των στίχων του.

Ένας αξιοπρόσεκτος και μετριοπαθής σχολιασμός ως προς τις εκδηλώσεις θαυμασμού για το *Πούσι* προέρχεται από τον Πέτρο Χάρη, ο οποίος, κάνοντας έναν απολογισμό για τα νέα βιβλία που κυκλοφορούν εκείνη την περίοδο, πιστεύει πως «καμία προέκταση της εργασίας του κ. Καββαδία δε γίνεται με τα καινούργια τραγούδια του και ότι κανένα νέο ή ανανεωμένο μήνυμα δεν μας φέρνει ο ποιητής»³⁸, προσθέτοντας επίσης πως «από το “Πούσι” ο Καββαδίας δε βγαίνει μειωμένος αλλά και δεν κατορθώνει να ανανεώσει τους ενθουσιασμούς που είχαν προκαλέσει τα πρώτα τραγούδια του»³⁹. Αυτή η θεώρηση του *Πούσι* ως βιβλίου που δεν παρέχει κάτι καινούργιο, φρέσκο και μοντέρνο κατακτά μοναδική σημασία, καθώς φαίνεται να υιοθετείται από αρκετούς μελετητές και σχολιαστές του έργου του Καββαδία απομακρύνοντάς τον κατά κάποιο τρόπο από τους ποιητές της γενιάς του που ακολούθησαν τον ελεύθερο στίχο.

³⁵ Μιχάλης Περάνθης, «Το “Πούσι”», εφημ. *Έθνος*, 30 Μαΐου 1947, σ. 5.

³⁶ Στο ίδιο.

³⁷ Γιώργος Κοτζιούλας, «Ο ποιητής Ν. Καββαδίας», *Νέοι Σταθμοί*, 4 (Μάρτιος 1947), σ. 30. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <https://lekythos.library.ucy.ac.cy/> (προσπελάστηκε: 25-1-2023).

³⁸ Πέτρος Χάρης, «Η τέχνη και η εποχή μας. Τα νέα βιβλία. Ν. Καββαδία: “Πούσι” - Ορέστη Λάσκου: “Φρεγάτα”, Κώστα Δαρρίγου-Ελληνα: “Χαράκωμα”», εφημ. *Ελευθερία*, 29 Απριλίου 1947, σ. 2. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://efimeris.nlg.gr/ns/pdfwin.asp?c=64&d> (προσπελάστηκε: 25-1-2023).

³⁹ Στο ίδιο.

Ο γνωστός πεζογράφος Γιώργος Θεοδοκάς, σε άρθρο του το 1947, «Το σύμβολο του ταξιδιού. Εις τα σύγχρονα ελληνικά γράμματα»⁴⁰, ανάμεσα στους Καζαντζάκη, Ουράνη και Αντωνίου συμπεριλαμβάνει και τον Νίκο Καββαδία στη μνεία που κάνει για τους λογοτέχνες που ύμνησαν το ταξίδι και αναφέρει για τον ασυρματιστή ποιητή πως «...έμεινε πιστός στους κανονικούς ποιητικούς ρυθμούς», ενώ επισημαίνει πως από την αφηγηματικότητα της πρώτης συλλογής του μεταβαίνει στο δεύτερο βιβλίο του σε ποιήματα με χαρακτηριστικό το στοιχείο της ελλειπτικότητας.

Ο Καραντώνης, σε κείμενό του που δημοσιεύεται τον Ιούλιο του 1947 στο περιοδικό *Αγγλοελληνική Επιθεώρηση* και έπειτα συμπεριλαμβάνεται και στο βιβλίο *Προβολές* του ίδιου, με τίτλο «Ο Κοσμοπολιτισμός στη νεοελληνική ποίηση», εμφανίζει την ολοφάνερη θετική οπτική του για τον ποιητή⁴¹. Τον παραβάλλει με τον Γάλλο ποιητή Baudelaire, καθώς, όπως αναφέρει, «αισθάνθηκε κι αυτός κατάβαθα όλη τη θανατερή και διαβρωτική γοητεία του κακού, όλη την ομορφιά του άσκημου και του ανήθικου» και τονίζει το άλμα και την πρόοδο που έχει κάνει με το δεύτερό του βιβλίο, αφού στο *Πούσι* «παρουσιάζεται μεστώτερος, πολύ πιο τεχνικός, αλλά και σαν κουρασμένος και αποψιλωμένος από τα νεανικά του όνειρα» και θεωρεί πως ο Καββαδίας θα αφήσει ανεξίτηλο το στίγμα του «στην ιστορία της νεώτερης ποίησής μας».

Το 1962 ο Δικταίος τοποθετεί τον Καββαδία ανάμεσα στους Γ. Κοτζιούλα, Παναγιώτη Μαυρέα, Διαλεχτή Ζευγώλη και Γιάννη Σκαρίμπα, ποιητές που κατά την άποψή του μένουν προσκολλημένοι στα παραδοσιακά ποιητικά στοιχεία και δεν συμβάλλουν στην εισαγωγή κάτι νέου και καινοτόμου στην ελληνική ποίηση. Ειδικότερα, προχωρά σε έναν σχολιασμό των δύο και μοναδικών έως τότε ποιητικών συλλογών του, επισημαίνοντας για το *Πούσι* ότι παρουσιάζεται «τεχνικότερο» και «εξ ίσου γοητευτικό» σε σύγκριση πάντα με το πρώτο του βιβλίο, ενώ δεν έχει ενδιασμούς να τον παρομοιάσει και με τον Γάλλο Tristan Corbiere⁴².

Ο Παναγής Λευκαδίτης, με αφορμή τον θάνατο του ποιητή το 1975, αφιερώνει ένα κείμενο για εκείνον στην εφημερίδα *Ριζοσπάστης* και προβαίνει σε μια συνολική και σύντομη αξιολόγηση του έργου του, όπου για το *Πούσι* αναφέρει ότι, παρά τα παραδοσιακά χαρακτηριστικά που παρουσιάζονται εντός του, όπως οι «ρίμες» και οι «σόμετρες τετράστιχες στροφές», το βιβλίο διαπνέεται από έναν πρωτοφανέρωτο αέρα ξεχωρίζοντας

⁴⁰ Γιώργος Θεοδοκάς, «Το σύμβολο του ταξιδιού. Εις τα σύγχρονα ελληνικά γράμματα», εφημ. *Ελευθερία*, 25 Δεκεμβρίου 1947, σ. 5.

⁴¹ Βλ. Ανδρέας Καραντώνης, *Προβολές*, τ. Α', Αθήνα 1965, σσ. 39-41.

⁴² Βλ. Άρης Δικταίος, *Θεωρία ποιήσεως*, Αθήνα: Φέξης 1962, σσ. 41-42.

τον στίχο στον οποίο αναγνωρίζει ότι «γίνεται πιο μεστός, πιο ουσιαστικός έτσι που μας σφυροκοπάει αδιάκοπα μ' ένα ρυθμό ασθματικό...»⁴³.

Ο Λυκιαρδόπουλος, τέσσερα χρόνια αργότερα, στο βιβλίο του *Αναφορές*, περιγράφει την εξάρτηση της δεύτερης συλλογής του Καββαδία από την πρώτη για τις οποίες επισημαίνει πως «θα συγχωνευθούν τόσο οργανικά που θα γίνουν αξεχώριστες» και υποστηρίζει ότι στο *Πούσι* καταγράφονται από τον ποιητή όσα προέρχονται από τη γνώση που αποκτά μέσα από τη ζωή και την καθημερινότητά του στα καράβια, εγκαταλείποντας τις παλαιότερες επιδράσεις των Baudelaire και Ουράνη που εντοπίζονται ξεκάθαρα στο *Μαραμπού*⁴⁴. Συνεχίζοντας, αντιλαμβάνεται πως το πλαίσιο, στο οποίο συμβαίνουν η δράση και τα γεγονότα των ποιημάτων του βιβλίου *Πούσι*, δεν είναι πάντοτε ρεαλιστικό, αλλά είναι και υπερβατικό λόγω των συμβολικών εικόνων που κυριαρχούν. Παράλληλα, σε αυτό το βιβλίο εντοπίζει μια κρυμμένη «αυτοειρωνεία» και μια «επεξεργασμένη ελλειπτικότητα».

Ο Ντίνος Χριστιανόπουλος, που υπήρξε ένας από τους φίλους της ποίησης του Καββαδία και πολλές φορές εκφράστηκε με επαινετικά σχόλια για τον ίδιο και τα ποιήματά του, το 1988 στο βιβλίο του *Συμπληρώνοντας Κενά: Σολωμός, Καβάφης, Καββαδίας, Δούκας, Λαούρδας* επιχειρεί να συσχετίσει τον Έλληνα ποιητή με τον Γάλλο H.J.-M. Levet και εξετάζει ενδεχόμενη επαφή μεταξύ τους⁴⁵. Στο κείμενό του αναφέρει χαρακτηριστικά πως «η ποίηση του Καββαδία έχει μια ιδιάζουσα γοητεία...» και εντοπίζει επτά κοινά σημεία μεταξύ των ποιητικών συλλογών *Πούσι* του Καββαδία και *Cartes Postales* του Levet. Αυτή δεν είναι η πρώτη φορά που ο Χριστιανόπουλος συγκρίνει τον Καββαδία με έναν ποιητή, καθώς το 1975 στο περιοδικό *Διαγώνιος* τον αντιπαραβάλλει με τον Καβάφη ως προς την αξία επισημαίνοντας τα εξής:

[...] η ποίηση του Καββαδία έχει την ίδια ποιότητα και πυκνότητα με την ποίηση του Καβάφη – τουλάχιστον ως προς την τέχνη. Πράγματι, ενώ από τους άλλους μας ποιητές μπορεί κανείς να διαλέξει εύκολα τα δύο τρία καλύτερα ποιήματά τους από τον Καβάφη και τον Καββαδία δεν ξέρεις τί να πρωτοδιαλέξεις – και να σκεφτεί κανείς πως ούτε ο ένας ούτε ο άλλος πήραν ποτέ τους κανένα βραβείο⁴⁶!

⁴³ Παναγής Λευκαδίτης, «Ο ναυτεργάτης ποιητής Νίκος Καββαδίας. Λίγα λόγια για το έργο του», εφημ. *Ριζοσπάστης*, 12 Φεβρουαρίου 1975, σ. 7. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://efimeris.nlg.gr/ns/pdfwin.asp?c=65&dc=12&db=2&da=1975> (προσπελάστηκε: 28-1-2023).

⁴⁴ Βλ. Γεράσιμος Λυκιαρδόπουλος, *Αναφορές*, Αθήνα: Έρασμος 1979, σσ. 39-49.

⁴⁵ Βλ. Ντίνος Χριστιανόπουλος, *Συμπληρώνοντας κενά: Σολωμός, Καβάφης, Καββαδίας, Δούκας, Λαούρδας*, Αθήνα: Ρόπτρον 1988, σσ. 157-166.

⁴⁶ Βλ. Ντίνος Χριστιανόπουλος, «Ένα πιθανό πρότυπο των ποιημάτων του Καββαδία», *Διαγώνιος*, αριθ. 11 (Μάιος-Αύγουστος 1975), σσ. 165- 167. Εδώ παρατίθεται το συγκεκριμένο απόσπασμα από το: Τάσος Κόρφης, *Νίκος Καββαδίας. Συμβολή στη μελέτη της ζωής και του έργου του*, ό.π., σ. 162.

Μια τέτοια παρομοίωση με έναν τόσο μεγάλου βεληνεκούς ποιητή όχι μόνο στην εγχώρια σκηνή, αλλά στην παγκόσμια, δεν μπορεί να αποτελεί τίποτα άλλο παρά μία από τις καλύτερες κριτικές και διακρίσεις που αποκόμισε ποτέ ο Νίκος Καββαδίας για την ποιητική του σπουδαιότητα.

Κάπου εδώ αξίζει να σημειωθεί και η άποψη της Βασιλικής Παρασκευά, η οποία, στην ανέκδοτη διπλωματική της εργασία, επιδιώκοντας αναλυτικά να αναδείξει τη συμπίεση του μοντέρνου και του παραδοσιακού στο έργο του Νίκου Καββαδία, έρχεται σε αντίθεση με τις πιο πάνω κριτικές και θέσεις που παρατέθηκαν, οι περισσότερες εκ των οποίων προβάλλουν τον ποιητή, αφενός μεν, βελτιωμένο σε σχέση με την πρώτη του συλλογή, αφετέρου δε, μόνιμα προσκολλημένο ποιητικά στο παρελθόν, καθώς διακρίνει στο *Πούσι* στοιχεία σουρεαλιστικά, παρομοιάζοντας τον με τον Εγγονόπουλο και τον Πικάσο ως προς την τεχνική. Ωστόσο, δεν τον εντάσσει στο συγκεκριμένο καλλιτεχνικό ρεύμα και σκοπεύει μόνο να καταδείξει την επαφή του ποιητή με τα νέα κινήματα της εποχής του και τον μοντερνισμό. Μεγάλης σημασίας αποτελεί και η θέση της Παρασκευά πως ο Καββαδίας, εξαιτίας του εξομολογητικού τόνου που εφαρμόζει στο δεύτερο βιβλίο του, φτάνει κοντά σε ένα ακόμα στοιχείο της μοντέρνας ποίησης, σε αυτό του υπαρξιακού⁴⁷.

Μέσα σε αυτό το αμφίβολο και δύσκολο κλίμα, με τις τόσες μεγάλες αλλαγές που είχαν επέλθει σε όλα τα πεδία της ζωής και την κυριαρχία του ελεύθερου στίχου αλλά και των μοντέρνων τάσεων στην ελληνική ποίηση, το *Πούσι* καταφέρνει να αποκομίσει την ευνοϊκή κριτική από τους πιο πολλούς σχολιαστές του, αναγνωρίζοντας στον δημιουργό του συγκεκριμένου βιβλίου πρόοδο και ποιητικό μέστωμα. Κατά συνέπεια, κατακτώντας ξανά τις εντυπώσεις, όχι στον βαθμό όμως που συνέβη με την πρώτη του ποιητική συλλογή, ο Νίκος Καββαδίας διατηρεί αναλλοίωτη στον χρόνο τη λογοτεχνική του ποιότητα και επιβεβαιώνει τις πρώτες προβλέψεις των κριτικών για μελλοντική ανέλιξη στον χώρο της δημιουργίας μέσω της απόκτησης εμπειρίας.

2) Βάρδια

Τα επόμενα χρόνια ο Καββαδίας λειτουργεί με τον τρόπο που ξέρει καλά, μένει δηλαδή στην εκδοτική αφάνεια πάλι, όχι όμως για τόσο μεγάλο χρονικό διάστημα όπως συνέβη μετά το *Μαραμπού*, αφού έξι χρόνια αργότερα από τη δεύτερη συλλογή του, το 1954, αποφασίζει να προκαλέσει εκ νέου στη νεοελληνική λογοτεχνία ένα ξάφνιασμα με το πεζογράφημα *Βάρδια*. Πρόκειται για μια εποχή κατά την οποία ο γνωστός στους φιλολογικούς κύκλους

⁴⁷ Βλ. Βασιλική Παρασκευά, *Μοντερνισμός και παράδοση στο έργο του Νίκου Καββαδία*, ό.π., σσ. 51-67.

«Μαραμπού», προσωνύμιο που του δόθηκε εμφανώς εξαιτίας του ομώνυμου πρώτου-του βιβλίου, έχει καταφέρει να κερδίσει τόσο την κριτική όσο και το αναγνωστικό κοινό με τα δύο πρώτα του έργα, μένοντας στη συνείδησή τους καθαρά ως ποιητής. Επομένως, εύλογα μπορεί να δημιουργηθεί το ερώτημα για το ποια συναισθήματα και αντιδράσεις φέρνει το πεζό έργο του Νίκου Καββαδία και η εμφάνισή του πλέον σαν πεζογράφου.

Η Μαίρη Μικέ, στο έργο της *Η «Βάρδια» του Νίκου Καββαδία. Εικονο-γραφήσεις και μεταμορφώσεις*, αφιερώνει το πρώτο της κεφάλαιο, ώστε να ασχοληθεί με αυτό το ζήτημα. Η ίδια διαπιστώνει, μελετώντας κυρίως τις κρίσεις των Χατζίνη, Κόρφη, Ποταμιάνου, Saunier, Μενδράκου, Μαλάνου, Αργυρίου, Καραντώνη και Παράσχου, πως η *Βάρδια* δεν κατηγοριοποιείται με ευκολία και δεν συμπεριλαμβάνεται μονάχα σε ένα είδος λογοτεχνικής παραγωγής και διαχωρίζει τους κριτικούς σε αυτούς που είναι διστακτικοί απέναντί της λόγω της ασάφειας και της ταραχής που προκαλεί η μη κατάταξή της σε είδη και σε αυτούς που την αποδέχονται πλήρως παρά τις ειδολογικές αμφισβητήσεις και συζητήσεις που δημιουργούνται γύρω της⁴⁸. Εκτός από αυτές τις θέσεις που εξετάζονται στο εν λόγω βιβλίο, υπάρχουν και κάποιες άλλες σημαντικές εκτιμήσεις για τη *Βάρδια*, οι οποίες δίνονται πιο κάτω με στόχο να φωτίσουν πιο πολύ τη στάση της κριτικής.

Ο Γιαλουράκης, την ίδια χρονιά και λίγους μήνες μετά την έκδοση του πρώτου πεζού βιβλίου του Καββαδία, δημοσιεύει στην εφημερίδα *Φιλολογικός Ταχυδρόμος* της Αιγύπτου ένα άρθρο προκειμένου να σχολιάσει τη *Βάρδια*⁴⁹. Ο αρθρογράφος φαίνεται αρκετά ενθουσιασμένος με το έργο εξαίροντας τόσο το ίδιο όσο και τον συγγραφέα του από την αρχή έως το τέλος του άρθρου, γεγονός που μπορεί να αιτιολογηθεί και από τη φιλία του με τον Κεφαλονίτικης καταγωγής ποιητή, η οποία συνάγεται από το κείμενο. Έχοντας μάλιστα διάθεση να υπερασπιστεί το έργο από τις κακόβουλες γνώμες, προτάσσει την αυθεντικότητα και την ειλικρίνεια των εμπειριών που καταγράφονται στο βιβλίο από τη ζωή του Καββαδία, ενώ χαρακτηριστική είναι ιδιαίτερα η άποψή του πως η *Βάρδια* παρουσιάζει μεγάλη δύναμη και μπορεί να συγκινήσει, αφού, σύμφωνα με τον Γιαλουράκη, «τραγικότερη κραυγή τα τελευταία χρόνια στη λογοτεχνία μας, απ' τη κραυγή της "Βάρδιας"» δεν έχει υπάρξει.

Το 1977 ο Παπαδημητρακόπουλος με νηφαλιότητα πια, αφού έχουν περάσει αρκετά χρόνια από την έκδοση της *Βάρδιας*, προσφέρει μια ολοκληρωμένη εκτίμηση για το «ήθος»⁵⁰

⁴⁸ Βλ. Μαίρη Μικέ, *Η «Βάρδια» του Νίκου Καββαδία. Εικονο-γραφήσεις και μεταμορφώσεις*, Αθήνα: Άγρα 1994, σσ. 11-19.

⁴⁹ Βλ. Μανώλης Γιαλουράκης, «Βιβλία και άνθρωποι, Η "Βάρδια"». Το πεζογράφημα ενός ποιητή», εφημ. *Φιλολογικός Ταχυδρόμος*, 13 Ιουνίου 1954, σ. 3.

⁵⁰ Ηλίας Παπαδημητρακόπουλος, «Η πεζογραφία ενός ποιητή. Το ήθος στη "Βάρδια" του Νίκου Καββαδία», εφημ. *Η Καθημερινή*, 4 Αυγούστου 1977, σ. 7.

των χαρακτήρων της σε σχετικό άρθρο του. Προβαίνει χωρίς καμιά αμφιβολία σε έναν σχολιασμό που βοηθά την περαιτέρω εξέταση και εμβάθυνση στο πεζό έργο του Καββαδία, προχωρώντας σε έναν σπουδαίο επαινετικό λόγο. Συγκεκριμένα, ο Παπαδημητρακόπουλος, αν και αρχικά δεν θεωρεί την *Βάρδια* «σπουδαίο πεζογράφημα παρόλο που δεν του λείπουν εξαισίες αφηγηματικές χάρες» καταλήγει λέγοντας πως αποτελεί «μέγιστο μάθημα ήθους» και ελπίζει κάποια στιγμή να «διδασχθεί στα σχολεία». Μια τέτοια δήλωση την εποχή που εκφράζεται θα μπορούσε να χαρακτηριστεί κάλλιστα γενναία και αιρετική, αφού πρόκειται για ένα έργο που αντλεί τα θέματά του από χώρους που δεν φημίζονται για την καλή τους εικόνα και τους οποίους η αστική τάξη έχει σε δεύτερη μοίρα, θεωρώντας-τους κατώτερους.

Ο Λυκιαρδόπουλος, σχολιάζοντας τη *Βάρδια*, την χαρακτηρίζει πεζογράφημα, τονίζοντας ότι μπορεί κανείς να την δει ως τη μεταφορά σε λογοτεχνικό χαρτί μιας εξιστόρησης πραγματικών γεγονότων από ανθρώπους της θάλασσας με στόχο να ψυχαγωγήσουν άλλους που ελκύονται από τέτοιου είδους αφηγήσεις⁵¹. Μάλιστα, υπογραμμίζει πως εντός του πεζού κειμένου ανιχνεύονται και οι ψυχικές διαστάσεις του συγγραφικού υποκειμένου, στις οποίες διακρίνει να δεσπόζουν σε όλο το έργο οι «ενοχές» και οι «τύψεις» του Καββαδία, εξαιτίας της ιδιότητάς του να είναι πρώτα από όλα ποιητής και ύστερα ναυτικός.

Το 1981 στο περιοδικό *Διαβάζω*, με αφορμή την έκτη έκδοση του πεζού βιβλίου *Βάρδια*, δημοσιεύεται κριτικό άρθρο για αυτό⁵². Ο αρθρογράφος το κατατάσσει στην κατηγορία του μυθιστορήματος, αναφέροντας πως πρόκειται για «συλλογή μιας σειράς μικρών αυτοτελών διηγήσεων από τη ζωή των ναυτικών» και το χαρακτηρίζει ως «πολύ αξιόλογο». Σε αυτό το άρθρο, περιγράφεται εν συντομία το περιεχόμενο του έργου και υπογραμμίζεται η ανθρώπινη κοσμοθεωρητική αντίληψη του Καββαδία, η οποία, εκτός από την ποίησή του, διαχέεται και στον πεζό λογοτεχνικό του λόγο.

Αρμόζει σε αυτό το μέρος να καταγραφεί και η τοποθέτηση του Χατζηβασιλείου, ο οποίος διαπιστώνει πως η περίπτωση του Καββαδία εμφανίζει ένα αντιφατικό χαρακτηριστικό. Θεωρεί, δηλαδή, πως σε ολόκληρη τη λυρική του διαδρομή ο ποιητής γράφει σύμφωνα με τα πρότυπα και τις αρχές της παράδοσης, ενώ, αντιθέτως, στο

⁵¹ Βλ. Γεράσιμος Λυκιαρδόπουλος, «Η “Βάρδια” του Νίκου Καββαδία», *Σημειώσεις*, αριθ. 18 (Ιανουάριος 1980), σσ. 58-65.

⁵² Βλ. Αωνύμως, «Βάρδια», *Διαβάζω*, 38 (Ιανουάριος 1981), σσ. 71-72. Διαθέσιμο στον ιστοχώρο: https://issuu.com/diavazo.gr/docs/aa06_issue_38?utm_medium=referral&utm_source=diavazo.gr (προσπελάστηκε: 31-1-2023).

πεζογράφημά του εντάσσει όλα εκείνα τα νέα στοιχεία και τις τάσεις που οδηγούν στον μοντερνισμό⁵³.

Μολονότι ο ποιητής Καββαδίας με το πεζό του δημιουργεί μια μικρή πόλωση ανάμεσα στους εκτιμητές του έργου του, που διχάζονται για την ένταξή του σε έναν λογοτεχνικό τύπο, αξιολογείται με εξαιρετικές κριτικές. Επίσης, ορισμένοι τονίζουν τα μοντερνιστικά στοιχεία που ενσωματώνει στην πεζογραφία του, σε αντιδιαστολή με τα παραδοσιακά που διέπουν τα ποιήματά του και το μέχρι τότε έργο του. Παράλληλα, δεν μένει απαρατήρητη η θεματική της *Βάρδιας*, για την οποία υπάρχουν θέσεις που την εξαίρουν, καθώς σε συνέχεια των ποιητικών του συλλογών ο Καββαδίας αναφέρεται στην περιπέτεια της ναυτικής ζωής και καταπιάνεται με τους ανθρώπους που περιφρονεί η αστική τάξη, εκδηλώνοντας με αυτόν τον τρόπο ξανά την ανθρωπιστική υπόσταση του έργου του, αλλά και του χαρακτήρα του.

3) Αρνητική στάση

Το έργο του Νίκου Καββαδία δεν έτυχε μονάχα θετικής και ευνοϊκής κριτικής, αλλά δέχτηκε και ορισμένες επικρίσεις κυρίως για τη δεύτερη και τρίτη του ποιητική συλλογή. Το μεγαλύτερο ποσοστό των σχολίων για τον Καββαδία, όπως μπορεί να διαπιστωθεί από τις θεωρήσεις και τις αξιολογήσεις που εκτέθηκαν πιο πάνω για τα βιβλία του, εγκωμιάζει τόσο τις ποιητικές του παραγωγές όσο και το πεζό του έργο, κατορθώνοντας να κυριαρχήσει μια ενθουσιώδης οπτική για τον ίδιο και τα λογοτεχνικά δημιουργήματά του, μολονότι σε ελάχιστες περιπτώσεις επισημαίνονται ατέλειες, αδυναμίες και ελαττώματα στον λόγο του. Η γενική εικόνα, λοιπόν, είναι πως το έργο του Καββαδία αποτιμάται και εκτιμάται θετικά και με θέρμη από την κριτική κοινότητα και τους ομότεχνούς του. Ωστόσο, η διακριτική παρουσία του στα νεοελληνικά γράμματα δεν μπόρεσε να αποφύγει μερικές έως και ελάχιστες δυσμενείς θέσεις για τις ποιητικές συλλογές του. Εκφράστηκαν από τη μια αρνητικές απόψεις, οι οποίες εξέτασαν φιλολογικά τα ποιήματά του και από την άλλη εκδηλώθηκαν αρνητικές θέσεις, καταγγέλλοντας την ειλικρίνεια των γραφομένων του σχετικά με όσα πραγματικά συνέβαιναν στα καράβια. Δηλαδή, ο Καββαδίας δέχθηκε επιτίμηση και κατακρίθηκε από μια συγκεκριμένη και μικρή μερίδα καλλιτεχνών ότι εξιδανίκευσε ή μυθοποίησε τη ζωή των ναυτικών και δεν αποτύπωσε στη λυρική του έκφραση τη ρεαλιστική εικόνα της δύσκολης εργασίας τους στα φορτηγά πλοία.

⁵³ Βλ. Βαγγέλης Χατζηβασιλείου, «Από την έξαρση του μοντερνισμού στην ιστορική συνείδηση του ρεαλισμού: Τα μικρά πεζά του Νίκου Καββαδία», *Η λέξη*, τχ. 202 (Οκτώβριος-Δεκέμβριος 2009), σ. 491.

Ο Κώστας Στεργιόπουλος, για παράδειγμα, σε μια κατά τα άλλα συγκρατημένα θετική κριτική για το έργο του Καββαδία, δεν ξεχνά να τονίσει τα αρνητικά στοιχεία του και καταπιάνεται αποκλειστικά με τις ποιητικές συλλογές του από τις οποίες θεωρεί ότι το *Πούσι* αποτελεί τη μεγαλύτερη επιτυχία του μεταξύ των υπόλοιπων δύο⁵⁴. Ο αρθρογράφος, επεκτείνοντας τη θέση του, υπογραμμίζει πως ο ποιητής με το τελευταίο του βιβλίο *Τραβέρσο* επιχειρεί μάταια να ανανεωθεί ποιητικά, αφού κατά τη γνώμη του σε αυτή τη συλλογή είναι «φανερά τα ίχνη της κόπωσης και της δυστοκίας» και πολλές φορές μάλιστα ο ποιητής οδηγείται στην «εκζήτηση και την επανάληψη»⁵⁵. Στη συνέχεια, φτάνοντας στο τέλος του κειμένου του ο αρθρογράφος προχωρά σε μια φράση που ενδεχομένως δεν θα ενστερνιζόταν κανένας προσηλωμένος αναγνώστης της ποίησης του Καββαδία, μιας και διατυπώνει την άποψη πως τον ποιητή «τον έσωσε κυριολεκτικά η ολιγογραφία». Αυτό το σχόλιο πιθανόν να εννοεί ότι ο Καββαδίας, αν απέδιδε περισσότερα ποιήματα, δεν θα μπορούσε να διατηρήσει την ευμενή συμπεριφορά κοινού και κριτικής απέναντί του εξαιτίας της σταθερής αφοσίωσής του στην παράδοση, όταν τα νέα καλλιτεχνικά ρεύματα είχαν στερεωθεί και υιοθετηθεί από τους υπόλοιπους λογοτέχνες καταλογίζοντάς του, μάλλον έμμεσα, με αυτόν τον τρόπο, την αδιαπραγμάτευτη στάση του να μη συμβιβαστεί με τη λογοτεχνική νόρμα του καιρού του.

Ο Πέτρος Σπανδωνίδης, όπως επισημαίνει και ο Νικορέτζος⁵⁶, υπήρξε «αμφίβολος» μπροστά στην ποιητική επιδεξιότητα του Νίκου Καββαδία. Το 1955, στο βιβλίο του *Η νεώτερη ποίηση στην Ελλάδα*, αφιερώνει μια παράγραφο προκειμένου να σχολιάσει τις δύο ποιητικές συλλογές του ασυρματιστή-ποιητή. Συγκεκριμένα, διατείνεται πως ο Καββαδίας, με τα ποιήματά του, πρωτίστως με αυτά του *Μαραμπού*, θέλησε να πάει σε άλλα μέρη και να μην ασχοληθεί με τις συνήθειες του ανθρώπου στο άστυ, αλλά να αποκτήσει διαφορά από το κοινωνικό γίνεσθαι⁵⁷. Επίσης, προσεγγίζει τη λογοτεχνική ποιότητα του Καββαδία με δισταγμό, καθώς αναφέρει για εκείνον πως «ούτε πλούτον όμως και επεξεργασία μορφής παρουσιάζει, ούτε μια πιο τυραννισμένη απόδοση του θέματος».

Αυτοί όμως που στέκονται ιδιαίτερα αρνητικοί προς τον Νίκο Καββαδία όχι για τις αρετές του στη σύνθεση ποιημάτων αλλά για τις θεματικές του επιλογές και για το κατά πόσο αποτυπώνει την ειλικρινή και πραγματική εικόνα της ζωής των ναυτικών στα ποιήματά

⁵⁴ Βλ. Κώστας Στεργιόπουλος, «Ένα στιγμιότυπο για την ποίηση του Νίκου Καββαδία», *Νέα Εστία*, 1702 (Ιούνιος 1998), σσ. 741-745. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://www.ekebi.gr/magazines/> (προσπελάστηκε: 31-1-2023).

⁵⁵ Στο ίδιο, σ. 745.

⁵⁶ Βλ. Δημήτρης Νικορέτζος, *Νίκος Καββαδίας. Ο τελευταίος αμαρτωλός*, ό.π., σ. 174.

⁵⁷ Βλ. Πέτρος Σπανδωνίδης, *Η νεώτερη ποίηση στην Ελλάδα*, Αθήνα: Ίκαρος 1955, σ. 39.

του, είναι οι Αιμίλιος Χουρμούζιος και Βασίλης Λούλης. Το ζήτημα αυτό είναι γνωστό και έχει εξεταστεί και από άλλους μελετητές⁵⁸. Οι δύο αυτοί επικριτές υπήρξαν άτομα με πολιτική συνείδηση, οι οποίοι ήταν μάλιστα ενταγμένοι για κάποιο χρονικό διάστημα στους κόλπους του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας (ΚΚΕ), όπως άλλωστε και ο Καββαδίας. Είχαν έτσι την απαίτηση από τον ποιητή να συμπεριλάβει στα γραφόμενά του τους μετασχηματισμούς που είχαν συμβεί στον πολιτικό και κοινωνικό χώρο εκείνη την περίοδο. Ο Χουρμούζιος δεν προσάπτει τίποτα στον Καββαδία όσον αφορά φιλολογικά και λογοτεχνικά ζητήματα: αντιθέτως, γράφει το 1947 στο άρθρο του στο περιοδικό *Νέα Εστία* ότι ο Καββαδίας «προσφέρει γνήσια πραμάτεια»⁵⁹, αλλά δεδομένου της εποχής (Εμφύλιος Πόλεμος, 1946-1949) και με τόσα σημαντικά κοσμοϊστορικά γεγονότα να έχουν πραγματοποιηθεί μετά την έκδοση του πρώτου του βιβλίου, περιμένει από τον ποιητή να εντάξει στη θεματική των ποιημάτων του τη θλίψη και τις δοκιμασίες της χώρας του. Με αυτό το σκεπτικό κατακεραυνώνει τον Καββαδία, εκφράζοντας την ακραία θέση ότι «η ποίησή του δεν έχει ήθος», ξεχνώντας ή αδιαφορώντας για την τρυφερή στάση του ποιητή προς τους ανθρώπους «κατώτερων» κοινωνικών ομάδων, αλλά και την επιθυμία του να κρατηθεί μακριά από πολιτικές τοποθετήσεις στο έργο του και να μην ακολουθήσει μια στρατευμένη ποίηση. Μέσα στο ίδιο πλαίσιο κινείται και ο Λούλης, που όπως είναι γνωστό άσκησε δριμυία κριτική στον Καββαδία. Τον κατηγόρησε για ωραιοποίηση του επαγγέλματος και του βίου των ναυτικών στα καράβια και για παράλειψη αναφοράς των όσων αναγκαίων και απαραίτητων απουσίαζαν από τη ζωή τους, υποστηρίζοντας πως στα ποιήματα του Καββαδία ο αναγνώστης παραπλανάται σχετικά με την καθημερινότητα της εργασίας στα καράβια, αφού δεν αντικατοπτρίζονται και δεν εκτίθενται τα ρεαλιστικά συμβάντα⁶⁰.

Για τους ίδιους σχεδόν λόγους με τον Λούλη, μια πολύπλευρη προσωπικότητα, ο διάσημος Έλληνας ποιητής, πεζογράφος και στιχουργός Μάνος Ελευθερίου, σε συνέντευξή του για το αφιέρωμα στην ποιητική φυσιογνωμία του Νίκου Καββαδία, το 2010 στον Ραδιοφωνικό σταθμό της ΕΡΤ-Δεύτερο Πρόγραμμα, παραθέτει τις αντιρρήσεις του σχετικά με την ποίηση του Καββαδία, φτάνοντας στα όρια της απαξίωσης του έργου του. Η γνώμη του Ελευθερίου είναι εμφανέστατα αντίθετη με την αληθοφάνεια των λυρικών συνθέσεων

⁵⁸ Βλ. Δημήτρης Νικορέτζος, *Νίκος Καββαδίας. Ο τελευταίος αμαρτωλός*, ό.π., σσ. 174-183. Επίσης, βλ. Φίλιππος Φιλίππου, *Ο πολιτικός Νίκος Καββαδίας*, ό.π., σσ. 38-43, 48-51.

⁵⁹ Αιμίλιος Χουρμούζιος, «Ν. Καββαδία: "Πούσι"», *Νέα Εστία*, 483 (Αύγουστος 1947), σ. 1019. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://www.ekebi.gr/magazines/showimage.asp?file=74905&code=5808&zoom=800> (προσπελάστηκε: 31-1-2023).

⁶⁰ Βλ. Βασίλης Λούλης, *Απαντα*, τ. Β', Αθήνα: Κέδρος 1980, σσ. 283-326.

του θαλασσοπόρου λογοτέχνη και συγκεκριμένα με το ποίημα «Ένας νέγρος θερμαστής από το Τζιμπουτί» της πρώτης του συλλογής *Μαραμπού*, στο οποίο ο ποιητής, σύμφωνα με τον επικριτή του, υποκύπτει σε ένα σφάλμα μεγάλων διαστάσεων που δεν μπορεί, όπως λέει, να του το συγχωρέσει και να το ξεχάσει παρά το μικρό της ηλικίας του, καθώς ο Καββαδίας ήταν είκοσι τριών ετών μόλις εκδόθηκε το βιβλίο του. Για την ακρίβεια, ο γνωστός στιχουργός ενοχλείται με το πρώτο τετράστιχο του εν λόγω ποιήματος που αναφέρει πως ο Willy ο θερμαστής, μόλις τελείωνε από τη δουλειά του πήγαινε στο δωμάτιο και συνομιλούσε με χαρά και όρεξη με τον ασυρματιστή⁶¹. Για τον Ελευθερίου, λοιπόν, αυτοί οι στίχοι αποτελούν αλλοίωση της πραγματικής ζωής και του επαγγέλματος των ναυτικών, αφού για εκείνον είναι αδύνατο ένας θερμαστής, λόγω της βαριάς εργασίας του στο καράβι, μετά τη βάρδιά του, κουρασμένος και καταπονημένος, να έχει τη διάθεση να επικοινωνήσει με άλλους και μάλιστα για μεγάλο χρονικό διάστημα⁶². Το εντυπωσιακότερο, όμως, δεν είναι όσα επιρρίπτει στον Καββαδία ο Ελευθερίου, αλλά ο τρόπος με τον οποίο εκφράζει τη διαφορετική του θέση. Μάλιστα, σε ερώτηση δημοσιογράφου για το αν ο ποιητής σκόπιμα δημιουργεί αυτήν την περσόνα, τον θερμαστή, προκειμένου να αποδώσει μέσω αυτού του χαρακτήρα όλα όσα ο ίδιος δεν θα μπορούσε διαφορετικά να εκφράσει, ο Ελευθερίου απαντά υποτιμητικά χρησιμοποιώντας τα ακόλουθα λόγια:

Τίποτε, είναι τραλαλά. Και στο προηγούμενο, στο ποίημα που έχει αφιερωμένο στον Σεφέρη υπάρχει η μοιραία λέξη θερμαστής, μέσα. Το κάνει εκείνο εκεί για να κάνει ομοιοκαταληξία μετά κουραστείς, κάτι λέει εκεί πέρα. Δεν είναι σοβαρά πράγματα αυτά. Δεν το είχα προσέξει όταν τον γνώρισα αυτό το πράγμα που σας λέω, αλλά ακόμη και αυτό μέχρι το τέλος συνέβη της ζωής του και ας πούμε ότι εδώ ήταν από μία νεανική έξαρση, τα έγραψε αυτά τα πράγματα χωρίς να ξέρει τί κρύβει η κάθε λέξη που γράφει [...] αλλά αυτό το πράγμα το κακό, να το πω έτσι, κράτησε μέχρι το τέλος της ζωής του Καββαδία δεν έγραψε τίποτα απολύτως και είμαι σε θέση να γνωρίζω πάρα πολύ καλά γιατί ο πατέρας μου ήταν ναυτικός και ξεκίνησε ως θερμαστής και ξέρω από πρώτο χέρι πόσο είλωτας στην αρχή ήταν πριν γίνει μηχανικός [...] αλλά μέχρι το τέλος του ο Καββαδίας δεν έγραψε τίποτα για τον πόνο του ναυτικού για τη δουλειά του ναυτικού, η οποία είναι αιμόπτυση κυριολεκτικά. Τα θέματά του είναι γλυκερά [...]»⁶³.

⁶¹ Βλ. Νίκος Καββαδίας, «Ένας νέγρος θερμαστής από το Τζιμπουτί», *Μαραμπού*, ό.π., σσ. 28-29.

⁶² Βλ. απόσπασμα της ραδιοφωνικής συνέντευξης του Μάνου Ελευθερίου στις 4-6-2010 για το αφιέρωμα στον Νίκο Καββαδία, στο Δεύτερο Πρόγραμμα της Ελληνικής Ραδιοφωνίας. Παρατίθεται στον ακόλουθο σύνδεσμο: <https://www.youtube.com/watch?v=-5E9hj1KrV8> (προσπελάστηκε: 2-2-2023).

⁶³ Στο ίδιο.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, έκδηλα συνάγεται το συμπέρασμα πως ο Ελευθερίου αντιμετώπιζει με περιφρόνηση τις ποιητικές συλλογές του Νίκου Καββαδία. Βέβαια, ο συριανός στιχουργός μειωτικά βλέπει και το πεζογραφικό έργο του λογοτέχνη, αφού σε ερώτηση πάλι δημοσιογράφου για την *Βάρδια* απαντά πως σε αυτή «λίγα πράγματα πάλι λέει», εννοώντας ότι δεν αναφέρει ο Καββαδίας με λεπτομέρειες τις δύσκολες συνθήκες που επικρατούσαν στον χώρο του караβιού, παραδεχόμενος ύστερα και από παρότρυνση του δημοσιογράφου ότι στο μυθιστόρημα αυτό αποκαλύπτονται πολλά περισσότερα σχετικά με τη ζωή των ναυτικών σε αντίθεση με το ποιήματά του. Ως εκ τούτου, διαπιστώνεται η αρνητική έως απαξιωτική τοποθέτηση του Μάνου Ελευθερίου για το συνολικό έργο του Νίκου Καββαδία.

Από όλα όσα αναδείχθηκαν, μπορεί να ειπωθεί πως η πρώτη ποιητική συλλογή *Μαραμπού* κέρδισε δικαιωματικά το σύνολο των κριτικών πλην ενός, του Γιώργου Μυλωνογιάννη. Εν συνεχεία, με το *Πούσι*, το δεύτερο ποιητικό βιβλίο του Καββαδία, προκαλείται ξανά αναστάτωση στα νέα ελληνικά γράμματα και η κριτική που λαμβάνει είναι εξίσου θετική στην πλειονότητά της, αλλά συχνά αντιπαραβάλλεται με το προγενέστερο βιβλίο του δημιουργού του, όπου επικρατεί η γενικά θετική διαπίστωση πως ο ποιητής στη δεύτερη ποιητική συλλογή του αποκτά καθαρά το δικό του χαρακτήρα χωρίς τις επιδράσεις των προηγούμενων ετών και φαίνεται πιο ώριμος. Επίσης, το *Πούσι* λαμβάνει και καταφανείς αρνητικές κρίσεις λόγω της χρονικής περιόδου που δημοσιεύεται, αλλά και της ηλικίας του ποιητή, δεδομένο που δημιουργεί στους εκτιμητές του συγκεκριμένου έργου την απαίτηση για υψηλότερα ποιητικά αποτελέσματα και τη συσχέτισή του με τα γεγονότα της εποχής του. Με τη *Βάρδια*, ο Καββαδίας πετυχαίνει εκ νέου να συζητηθεί στους λογοτεχνικούς και φιλολογικούς κύκλους ευνοϊκά. Η αποτίμηση που πραγματοποιείται για το βιβλίο φέρνει σε αντίθεση τους σχολιαστές του για το είδος στο οποίο ανήκει, όμως καταφέρνει να πέσει σε ένα φιλικό έδαφος. Εντύπωση κάνει πως η τρίτη ποιητική του συλλογή *Τραβέρσο* δεν μαγνητίζει τα βλέμματα των κριτικών και όποιος επιχειρεί να την σχολιάσει την βλέπει πάντοτε ως συνέχεια ή τμήμα του προηγούμενου έργου του Καββαδία και ποτέ μεμονωμένα, ενώ τα πεζά-του *Λι* και *Του Πολέμου-Στο άλογό μου* δεν προσελκύουν ούτε αυτά την κριτική, μένοντας ως έναν βαθμό στην αφάνεια, αφού μεγάλο μέρος των αναγνωστών αγνοούν την ύπαρξη των διηγημάτων αυτών. Γι' αυτό, επομένως, δεν εξετάζεται και η κριτική των έργων αυτών που εκδόθηκαν μετά τον θάνατό του. Ο Καββαδίας, λοιπόν, κατορθώνει να γίνει αποδεκτός και να αποσπάσει την ευμένεια της κριτικής, αλλά δεν λείπουν και οι σφοδροί επικριτές του που βλέπουν με καχυποψία το έργο του, κυρίως στο ζήτημα της αληθοφάνειας

των ποιημάτων του σχετικά με τη ζωή των ναυτικών που προβάλλεται σε αυτά. Παρά ταύτα, δεν δημιουργείται κανένα πιεστικό πεδίο προς τον ποιητή που συνεχίζει ως το τέλος της ζωής του να γράφει όσο και όπως επιθυμεί, προσφέροντας πλούσια αποτελέσματα σε επίπεδο αξίας.

Κατάταξη του Νίκου Καββαδία στις Ιστορίες της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας

Η κριτική που δέχτηκε το έργο του Νίκου Καββαδία είναι αμφίσημη ως προς την τοποθέτηση του ποιητή σε μια γενιά, σχολή ή ρεύμα και σε πολλά σημεία οι διάφορες απόψεις που εκδηλώνονται για αυτό το θέμα παρουσιάζουν σημαντικές αποκλίσεις και διαφοροποιήσεις μεταξύ τους. Η ολιγογραφία του Καββαδία, η μακρά του αποχή και σιωπή από τις λογοτεχνικές εκδόσεις, η ιδιαιτερότητά του να μην υιοθετεί το ύφος, τον τρόπο, την τεχνική και τις καλλιτεχνικές ιδέες του καιρού του μένοντας σε παλαιά ποιητικά χαρακτηριστικά, η μεγάλη του διάρκεια στην ελληνική λογοτεχνία, αφού ξεκινά από το 1933 και τελειώνει το 1975 να δημοσιεύει και τέλος ο συνδυασμός της λυρικής και πεζής γραφής του, τον καθιστούν μοναδική περίπτωση στα νέα ελληνικά γράμματα και δυσκολεύουν με αυτόν τον τρόπο την κατηγοριοποίησή του σε ένα συγκεκριμένο καλλιτεχνικό και πνευματικό σύστημα. Όπως φανερώθηκε από τα προηγούμενα κεφάλαια, άλλοι κριτικοί τον κατατάσσουν προσκολλημένο στην παράδοση, κυρίως οι παλαιότεροι που σχολιάζουν το έργο του, και άλλοι, κυρίως οι νεότεροι, αναδεικνύουν τα μοντέρνα στοιχεία που εισάγει με την πάροδο των ετών στις ποιητικές συλλογές του και στην πεζογραφία του, καθώς παρουσιάζει την τόλμη να εκφραστεί και με αυτόν τον τρόπο πέραν της λυρικής μορφής. Μέσα σε αυτήν την ατμόσφαιρα, θα μπορούσε να λεχθεί πως η περίπτωση του Καββαδία δημιουργεί μια σύγχυση όταν επιδιώκεται η ένταξή του σε πρότυπα. Ενδιαφέρον, έτσι, παρουσιάζει η εξέταση της προβολής, της θέσης, της πρόσληψης, της ανάλυσης και της αξιολόγησης του έργου του τόσο του ποιητικού όσο και του πεζογραφικού στις *Ιστορίες της Νέας Ελληνικής Λογοτεχνίας*. Πώς λοιπόν αντιλαμβάνονται οι διάφοροι συγγραφείς των *Ιστοριών Λογοτεχνίας* την παρουσία του Νίκου Καββαδία στην ελληνική ποίηση, πού τον κατατάσσουν και πώς αφομοιώνουν ολόκληρο το έργο του; Με βάση αυτά τα ερωτήματα, η πραγμάτευση της εμφάνισης του Νίκου Καββαδία ως ποιητή και πεζογράφου σε ορισμένες *Ιστορίες Νεοελληνικής Λογοτεχνίας* που εκδόθηκαν από το 1934 μέχρι σήμερα θα προσφέρει περισσότερο φως στην αναγνώριση της κατάταξης του ίδιου και του έργου του, αλλά θα βοηθήσει και στην κατανόηση της ερμηνευτικής του ανταπόκρισης εν γένει από την κριτική.

Αρχικά, οφείλεται να γίνει ξεκάθαρο πως καμιά Ιστορία της Λογοτεχνίας δεν μπορεί να προσφέρει και να αποδώσει μια αντικειμενική πραγματικότητα των γεγονότων και αυτό γιατί τα θέματα που εξετάζει, σε αντίθεση με τα υπόλοιπα είδη των ιστορικών αφηγήσεων, μεταβάλλονται πιο εύκολα, αφού μπορούν να μελετηθούν τα έργα και οι συγγραφείς χωρίς

σύνδεση με την ευρύτερη ιστορία⁶⁴. Επιπλέον, η κάθε μελέτη της ιστορίας μιας γραμματείας διακατέχεται από τα δικά της υποκειμενικά κριτήρια, διότι ο εκάστοτε συγγραφέας της καταγράφει και αξιολογεί τα λογοτεχνικά κείμενα με βάση τις προσωπικές του επιλογές και εκτιμήσεις σε επίπεδο αισθητικό, καλλιτεχνικό και ιδεολογικό⁶⁵. Έτσι, θα ήταν λογικό να παρατηρήσουμε ανόμοιες απόψεις σχετικά με το έργο του Νίκου Καββαδία και διαφορετικές θέσεις ως προς την κατάταξή του σε μια αποκλειστική σχολή ή καλλιτεχνική ομάδα.

Η πρώτη εμφάνιση του Νίκου Καββαδία σε κάποια *Ιστορία της Νέας Ελληνικής Λογοτεχνίας* πραγματοποιείται το 1948 από το πόνημα του Άριστου Καμπάνη, *Ιστορία της Νέας Ελληνικής Λογοτεχνίας*. Εκεί, ο συγγραφέας τον εντάσσει στο έκτο του κεφάλαιο «η ποίησης ύστερ' από το θάνατο του Βαλαωρίτη», στο οποίο του δίνεται η δυνατότητα μέσω αυτού του τίτλου να εντάξει τους ποιητές με βάση τις χρονολογίες που παρουσιάστηκαν στα ελληνικά γράμματα και όχι να τους κατηγοριοποιήσει ανάλογα με τις επιδράσεις που δέχθηκαν και τα λογοτεχνικά χαρακτηριστικά που υιοθέτησαν και ενστερνίστηκαν⁶⁶. Ο Καμπάνης προσλαμβάνει με θετικό τρόπο το έργο του Καββαδία και τον κατατάσσει στους «intimistes», διακρίνοντας πολλά κοινά με τους καταραμένους ποιητές, αφού κατά τη γνώμη του δεν συμπορεύεται με τους περιορισμούς της ποιητικής φόρμας, σπάει τα δεσμά που δημιουργούν τα ποιητικά πρότυπα της εποχής του και παρουσιάζει εκούσια στα ποιήματά του πεζολογικά στοιχεία. Αυτή η άποψη φαίνεται να ταιριάζει με κάποιες άλλες κριτικές που έγιναν αμέσως μετά την έκδοση του *Μαραμπού* και είδαν το πρώτο του έργο αρκετά αφηγηματικό με ξεκάθαρα χαρακτηριστικά πεζού λόγου, δίνοντας το έναυσμα να θεωρηθεί ικανός πεζογράφος πριν ακόμα αποπειραθεί να δημιουργήσει τη *Βάρδια* και τα υπόλοιπα πεζά του.

Έναν χρόνο αργότερα, δηλαδή το 1949, ο Δημαράς δημοσιεύει την προσωπική του συμβολή ως προς την ιστορική αφήγηση της λογοτεχνίας της Ελλάδας, εμπεριέχοντας τον ποιητή των θαλασσινών περιπετειών στο ειδικό κεφάλαιο του βιβλίου του «επίμετρο» που χρησιμοποιεί ως συμπλήρωμα. Για τον Καββαδία αφιερώνει τέσσερις σειρές, δίχως να σχολιάζει και να αναφέρει την πρόσφατη τότε ποιητική συλλογή του *Πούσι*, αλλά μόνο τη συλλογή *Μαραμπού*, λέγοντας πως με αυτή δεν προσφέρει κάτι νέο στην ελληνική ποίηση, όμως ενισχύει τα στοιχεία που εισήγαγε ο προγενέστερός του Ουράνης και διακρίνει κάποιες

⁶⁴ Βλ. Φίλιππος Παππάς, Αλέξανδρος Κατσιγιάννης, Λίλια Διαμαντοπούλου, *Εισαγωγή στη Νεοελληνική Φιλολογία*, Αθήνα: Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράμματα και Βοηθήματα 2015, σσ. 52-53. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: www.kalippos.gr (προσπελάστηκε: 8-2-2023).

⁶⁵ Πρβλ. Χρήστος Δανιήλ, *Ξαναδιαβάζοντας τον Νίκο Καββαδία. Ποιητική και πρόσληψη*, ό.π., σσ. 23-24.

⁶⁶ Βλ. Άριστος Καμπάνης, *Ιστορία της Νέας Ελληνικής Λογοτεχνίας*, Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας Ι. Δ. Κολλάρου & Σίας Α.Ε. ⁴1948, σ. 285.

επιδράσεις από τον Καρυωτάκη. Καταλήγοντας, από το ποίημα «Mal du depart» παραθέτει το τελευταίο τετράστιχο⁶⁷. Σε γενικές γραμμές, θα μπορούσε να υποστηριχθεί πως ο Δημαράς δεν ασκεί μια αρνητική κριτική προς τον Καββαδία, ούτε όμως φαίνεται να ενθουσιάζεται ιδιαίτερα από την ποίησή του.

Αντίθετα, ο Κορδάτος στη δημοσιευμένη μελέτη του *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, το 1962, αφομοιώνει το καββαδιακό έργο με ιδιαίτερα ευνοϊκό τρόπο εκθειάζοντας τον ποιητή και αναγνωρίζοντάς του λογοτεχνικό χάρισμα που κατά τη γνώμη του τον διακρίνει από τους υπόλοιπους ποιητές της εποχής του, εντάσσοντάς τον στην ενότητα του βιβλίου του «Η ποίηση γύρω στα χρόνια 1920-1940». Ένας τέτοιος χαρακτηρισμός αποτελεί μια μεγάλη διάκριση αν αναλογιστεί κανείς τους λογοτέχνες της συγκεκριμένης περιόδου. Ο ιστορικός, όμως, δεν μένει εκεί, αφού εκθέτει χωρίς λεπτομέρειες βασικά στοιχεία της ζωής του ποιητή και προχωρά σε μια τοποθέτηση, ίσως ανεπανάληπτη στο είδος της, στην οποία βλέπει να έχουν ασκηθεί στον Καββαδία επιδράσεις από τον Καρυωτάκη, τον Βάρναλη και τον Σικελιανό, κάτι που για τον τελευταίο ενδεχομένως να μην έχει σημειωθεί ξανά μέχρι εκείνη τη στιγμή. Ωστόσο, θεωρεί πως τραβάει τη δική του γραμμή στην ελληνική λογοτεχνία παρά τις όποιες επιρροές του και παραθέτει ενδεικτικά τέσσερις στροφές από τις πέντε του ποιήματος «Προσευχές των Ναυτικών» της πρώτης συλλογής *Μαραμπού*⁶⁸. Τέλος, ο Κορδάτος συμπεριλαμβάνει σε ένα από τα κεφάλαιά του με τίτλο «Τα θούρια της εθνικής αντίστασης» το αντιστασιακό και ανεξάρτητο ποίημα «Η αντίσταση» που ο δημιουργός του δεν ενσωμάτωσε σε καμιά έμμετρη συλλογή του, προβάλλοντας με αυτόν τον τρόπο και τη μαχητική όψη της ποιητικής ιδιοσυγκρασίας αλλά και της ίδιας της προσωπικότητας του Καββαδία⁶⁹.

Το 1965, ο Θρακιώτης, σε μια προσωπική του επισκόπηση της ιστορίας των νέων ελληνικών γραμμάτων, δεν μένει επαρκώς στον Καββαδία και στο έργο του, αφού δεν παρουσιάζει βασικά γεγονότα και καθέκαστα του βίου του και παρακάμπτει το δεύτερό του βιβλίο. Εντούτοις, αν και η αναφορά του στον ποιητή δεν είναι μεγάλη σε έκταση, ο ιστοριογράφος φαίνεται να υπολογίζει σε έναν ικανοποιητικό βαθμό τον Καββαδία σαν λογοτέχνη, καθώς σχολιάζει αρκετά επαινετικά την πρώτη του ποιητική συλλογή⁷⁰, αλλά και

⁶⁷ Βλ. Κωνσταντίνος Θ. Δημαράς, *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Από τις πρώτες ρίζες ως την εποχή μας*, τ. Β', Αθήνα: Ίκαρος 1949, σσ. 204-205.

⁶⁸ Βλ. Γιάννης Κορδάτος, *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Από το 1453 έως το 1961*, τ. Β', Αθήνα: Βιβλιοεκδοτική 1962, σσ. 565-566.

⁶⁹ Βλ. στο ίδιο.

⁷⁰ Βλ. Κώστας Θρακιώτης, *Σύντομη Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Αθήνα: Δίφρος 1965, σ. 179.

το μοναδικό έως τότε πεζό του⁷¹, ταξινομώντας τον στη γενιά του '30 τόσο ως ποιητή όσο και ως πεζογράφο.

Ακόμα, οι Κολλάρος και Μαυρουδής εκδίδουν τη δική τους ιστοριογραφική εργασία, με τον τίτλο *Συνοπτική Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας* στην οποία συμπεριλαμβάνουν τον Νίκο Καββαδία ανάμεσα στους ποιητές της δεύτερης γενιάς του μεσοπολέμου. Εκεί, οι συγγραφείς συγκαταλέγουν όσους ποιητές αναπτύσσονται ποιητικά ύστερα από το 1930 και έχουν ξεπεράσει την επίδραση που ασκεί έως τότε ο Παλαμάς. Για τον ναυτικό ποιητή αναφέρουν την ημερομηνία και τον τόπο γέννησής του συνοπτικά αλλά και τα έργα που έχει εκδώσει μέχρι εκείνη την εποχή, σχολιάζοντας για το *Μαραμπού* πως κέρδισε την αποδοχή της κριτικής και για το *Πούσι* πως τον καθιέρωσε στους καλλιτέχνες της στιχουργίας που παράγουν τα έργα τους τον ίδιο καιρό με αυτόν. Παράλληλα, διακρίνουν και οι συντάκτες της ιστοριογραφίας στη λυρική του έκφραση έντονα τα χαρακτηριστικά του πεζού λόγου. Σε κάθε περίπτωση, η συγκεκριμένη ιστορία λογοτεχνίας επιχειρεί να παρουσιάσει με τρόπο σύντομο, όπως δηλώνει και από τον τίτλο της, βασικά στοιχεία για τον ποιητή και το έργο του, αποφεύγοντας ακραίες θέσεις ή υποκειμενικά σχόλια⁷².

Εντύπωση δημιουργεί η πρόσληψη του έργου του Νίκου Καββαδία από τον Λίνο Πολίτη στις ιστοριογραφίες του. Πιο ειδικά, ο γνωστός φιλόλογος, το 1969, στη δεύτερη έκδοση της μονογραφίας του που τιτλοφορείται ως *Ιστορία της Νέας Ελληνικής Λογοτεχνίας: συνοπτικό διάγραμμα, βιβλιογραφία* τοποθετεί τον ποιητή στη γενιά του '30 μεταξύ των Ελύτη, Εμπειρικού, Εγγονόπουλου, Ρίτσου, Βρεττάκου, Σεφέρη, Βαφόπουλου, Σαραντάρη, Γκάτσου και Μπάρα με τον οποίο τον συμπαραθέτει, εκτιμώντας το έργο τους με συμπαθητικό τρόπο αφού σχολιάζει⁷³:

Στο αναμεταξύ, στα χρόνια γύρω στα 1935, ποιητές όπως ο Ν. Καββαδίας ή ο Αλ. Μπάρας, συνεχίζοντας ουσιαστικά τη γραμμή του Ουράνη και του Καρυωτάκη και συνδυάζοντας (ιδίως ο δεύτερος) εμπειρίες από τον Καβάφη, πλουτίζουν την ποίησή μας με κάποια νεώτερη προσωπική προσφορά.

Επίσης, παραθέτοντας βιβλιογραφικά στοιχεία αναφέρει τις δύο εκδόσεις του *Μαραμπού* το 1933 και 1948, την έκδοση του *Πούσι* το 1947 και τη συγκεντρωτική έκδοση αυτών των δύο από τις εκδόσεις Γαλαξίας το 1964, χωρίς να γίνεται καμιά μνεία στο

⁷¹ Βλ. στο ίδιο, σ. 185.

⁷² Βλ. Ιωάννης Κολλάρος, Μιχάλης Μαυρουδής, *Συνοπτική Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Αθήνα: Ρώσση [χ.χ.], σ. 145.

⁷³ Βλ. Λίνος Πολίτης, *Ιστορία της Νέας Ελληνικής Λογοτεχνίας: συνοπτικό διάγραμμα, βιβλιογραφία*, Θεσσαλονίκη 1969, σ. 71.

πεζογράφημα *Βάρδια*, αγνοώντας και παραμερίζοντας αυτήν την πτυχή του ποιητή⁷⁴. Μεγάλης σημασίας είναι συν τοις άλλοις η απουσία του ονόματος του Νίκου Καββαδία από την επόμενη και ιδιαίτερα γνωστή ιστορικής φύσεως εργασία του Λίνου Πολίτη το 1978, με τον τίτλο *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας – γεγονός που έχουν επισημάνει και οι μελετητές Χρήστος Δανιήλ και Βαγγέλης Σακκάτος*⁷⁵.

Ένας άλλος ενδιαφέρων σχολιασμός είναι αυτός του Ν. Παππά στην *Αληθινή Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας* του, που αφιερώνει σχεδόν μια ολόκληρη σελίδα για τον ποιητή και αφού κάνει μια εκτενή μνεία στη ζωή του φανερώνει στοιχεία της ποίησής του, κάνοντας λόγο μεταξύ άλλων για «ανανεωμένη παράδοση». Ο Έλληνας ποιητής και ιστορικός της νεοελληνικής λογοτεχνίας συγκαταλέγει τον Καββαδία σε εκείνους τους ποιητές που ανήκουν στη γενιά του '30 και δίνει έμφαση κυρίως στο βιβλίο με το οποίο παρουσιάστηκε στη λογοτεχνική σκηνή της χώρας, ήτοι το *Μαραμπού* που για εκείνον αποτελεί τη μεγαλύτερη επιτυχία του λογοτέχνη, προκαλώντας του θαυμασμό το γεγονός πως ο ναυτικός μπόρεσε να παραγάγει τα καλύτερά του ποιήματα, σύμφωνα πάντα με την γνώμη του, πριν ακόμα μπαρκάρει και αποκομίσει εμπειρίες από τα ταξίδια του. Αυτή η παρουσίαση θα μπορούσε να χαρακτηριστεί άνιση ως προς τα υπόλοιπα βιβλία του, καθώς, παρά τις σωστές και περιεκτικές επισημάνσεις που γίνονται, αδικούνται τα άλλα δύο έργα του ποιητή *Πούσι* και *Βάρδια* που είναι μέχρι τότε δημοσιευμένα. Όπως και να έχει, ο Παππάς είναι ορατό πως έχει ασχοληθεί λεπτομερώς με τη ζωή και το έργο του Ν. Καββαδία⁷⁶.

Στη γενιά του '30 τοποθετεί και ο Μιχάλης Μερακλής τον Καββαδία, για τον οποίο τονίζει την τεράστια αναγνώριση που έλαβε από το αναγνωστικό κοινό μετά το πέρας του πολέμου ιδίως με τη διπλή έκδοση της πρώτης και της δεύτερης ποιητικής συλλογής του, δικαιολογώντας αυτή τη λογοτεχνική επιτυχία μέσα από τη χρήση μιας έντονης και απλής γλώσσας, αλλά και των προκλητικών θεμάτων του ποιητή όπως τα ναρκωτικά, η παιδεραστία και ο αγοραίος έρωτας, τα οποία, κατά την άποψή του, διεγείρουν τη φαντασία του αναγνώστη. Ο λαογράφος και φιλόλογος που συντάσσει το βιβλίο *Σύγχρονη Ελληνική Λογοτεχνία (1945-1980). Μέρος πρώτο: ποίηση*, εξετάζοντας την ιστορική πορεία της ελληνικής ποίησης μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, ταξινομεί μαζί τους δύο ναυτικούς ποιητές Αντωνίου και Καββαδία, όπου για τον τελευταίο επισημαίνει πως

⁷⁴ Στο ίδιο, σ. 121.

⁷⁵ Για την παράλειψη του Καββαδία από την *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας* του Λίνου Πολίτη, βλ. Χρήστος Δανιήλ, *Ξαναδιαβάζοντας τον Νίκο Καββαδία. Ποιητική και πρόσληψη*, ό.π., σ. 22. Επίσης, βλ. Βαγγέλης Σακκάτος, *Ο ποιητής Νίκος Καββαδίας. Ο παράξενος ταξιδευτής και συναρπαστικός αφηγητής*, Αθήνα: Δρόμων 2009, σ. 21.

⁷⁶ Βλ. Νίκος Παππάς, *Η αληθινή Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας (από 1100-1973)*, Αθήνα: Τύμφη 1973, σσ. 233-234.

ακολουθεί ένα μόνιμο χωρίς παρεκκλίσεις περιεχόμενο σε ολόκληρη την ποιητική του διαδρομή⁷⁷.

Ο Μαστροδημήτρης, στην *Εισαγωγή στη Νεοελληνική Φιλολογία*⁷⁸, ενσωματώνει τον Καββαδία στους ποιητές του κεφαλαίου του «Νεότερες και σύγχρονες τάσεις της νεοελληνικής λογοτεχνίας» και κάνει μια σύντομη επισκόπηση του ποιητικού του λόγου, δίνοντας μεγάλη βαρύτητα στο «εξωτικό» στοιχείο που υπάρχει και κυριαρχεί σε όλες του τις ποιητικές συλλογές, συνυπολογίζοντάς τον μάλιστα και εκείνος, μαζί με τον Αντωνίου, εξαιτίας της κοινής θεματικής τους, χωρίς όμως να κάνει καμιά αναφορά στο πεζογραφικό του έργο.

Το 1989 εκδίδεται ο δεύτερος τόμος του βιβλίου του Κουτσούκαλη, *Ιστορία της Ελληνικής Λογοτεχνίας*. Εδώ, ο Καββαδίας εμπεριέχεται στο κεφάλαιο «η ποίηση στη δεκαετία του 1930» και καταγράφονται με εμφανώς θετικό τρόπο ο ίδιος και η ποίησή του, στην οποία τονίζονται για μια ακόμα φορά ο ανθρωπισμός του και τα χαρακτηριστικά του κοσμοπολιτισμού, του ταξιδιού, της θάλασσας, του εξωτισμού ενώ, παράλληλα, περιγράφονται γενικά τα θέματα που χρησιμοποιεί και από τα οποία αντλεί το υλικό του για να πραγματοποιήσει την ποιητική του δημιουργία. Ο Καββαδίας, σε αυτό το ιστοριογραφικό βιβλίο για τη λογοτεχνία της Ελλάδας, εξαιρείται μέσα από μικρές φράσεις του συγγραφέα, αφού θεωρείται ως «ο πιο συζητημένος ποιητής της γενιάς αυτής της περιόδου» και η λυρική του έκφραση εγκωμιάζεται σαν «δώρο», η οποία μάλιστα διακρίνεται για την ρεαλιστικότητά της και την ομορφιά της, καθώς τα ξένα μέρη και οι άνθρωποι που παρουσιάζονται σε αυτήν μαγνητίζουν και γοητεύουν τον αναγνώστη. Επίσης, προς επίρρωση των όσων επισημαίνει ο ιστοριογράφος, δίνει το ποίημα «Σταυρός του Νότου». Ο Κουτσούκαλης, ακόμα, παρά το γεγονός ότι δημοσιεύει το πόνημά του το 1989, όταν πλέον όλα τα έργα του Καββαδία έχουν εκδοθεί, αναφέρει μόνο το *Μαραμπού*, το *Πούσι* και τη *Βάρδια*, παραλείποντας τα υπόλοιπα βιβλία του ποιητή που τυπώθηκαν μετά τον θάνατό του, δηλαδή την τελευταία του ποιητική συλλογή *Τραβέρσο* και τα μικρά πεζά του⁷⁹. Αξιοσημείωτη, παρ' όλ' αυτά, είναι στο τρίτο κεφάλαιο, που τιτλοφορείται «Η αντιστασιακή λογοτεχνία», η παράθεση του αυτόνομου ποιήματος «Η Αντίσταση» του Καββαδία⁸⁰.

⁷⁷ Βλ. Μιχάλης Γ. Μερακλής, *Σύγχρονη Ελληνική Λογοτεχνία (1945-1980)*. Μέρος πρώτο: ποίηση, Αθήνα: Πατάκης 1987, σ. 63.

⁷⁸ Βλ. Π. Δ. Μαστροδημήτρης, *Εισαγωγή στη Νεοελληνική Φιλολογία*, Αθήνα: εκδόσεις Δόμος 2005, σσ. 200-201.

⁷⁹ Βλ. Αλέκος Κουτσούκαλης, *Ιστορία της Ελληνικής Λογοτεχνίας. Από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα. Από ιστορικοϋλιστική σκοπιά*, τ. Β', Αθήνα: Ιωλκός 1989, σ. 94.

⁸⁰ Στο ίδιο, τρίτο κεφάλαιο, σσ. 219 και 224.

Το 1996, εκδίδεται με μεγάλες αξιώσεις η *Εισαγωγή στη Νεότερη Ελληνική Λογοτεχνία* του Βρετανού καθηγητή Roderick Beaton, όπου γίνεται αναφορά στον Νίκο Καββαδία, στο υποκεφάλαιο «Η ποίηση στα 1930» του ευρύτερου κεφαλαίου «Σε αναζήτηση μιας νέας εθνικής ταυτότητας 1929-1949», χωρίς να δίνονται επαρκείς πληροφορίες των βιοεργογραφικών στοιχείων του ποιητή, ενώ μάλιστα λανθασμένα αναφέρεται πως πέθανε το έτος 1974. Ο συγγραφέας δίνει έμφαση, όπως ήταν αναμενόμενο, στην επιρροή που δέχτηκε ο ποιητής από τους Καρυωτάκη και Baudelaire και στην παραμονή του στα μετρικά πρότυπα της δεκαετίας του 1920 καθόλη τη διάρκεια της ποιητικής του προσφοράς στα γράμματα της Ελλάδας. Μολονότι το έργο του Καββαδία έχει ολοκληρωθεί και εκδοθεί αρκετά μέχρι τα μέσα του '90 και πλέον ο ίδιος είναι εδραιωμένος στη συνείδηση του αναγνωστικού κοινού, αλλά και στους φιλολογικούς κύκλους, ο Beaton δεν επισημαίνει τα μικρά πεζά του ποιητή, ούτε κάνει κάποια ιδιαίτερη μνεία στα μελοποιημένα του ποιήματα⁸¹, τα οποία εκτίναξαν τη δημοτικότητά του.

Ο Vitti, στην τροποποιημένη έκδοση της ιστορικής καταγραφής των νέων λογοτεχνικών έργων και προσώπων της Ελλάδας, γραμμένη από τον ίδιο στα ελληνικά το 2003, περιλαμβάνει τον Νίκο Καββαδία στο δέκατο τέταρτο κεφάλαιο, υπό τον τίτλο «Αλλαγές στους θεσμούς της ποίησης», όπου τον εντάσσει ανάμεσα σε εκείνους που βρίσκονται στο μεταίχμιο της πρωτοπορίας και της μεταρρύθμισης της ποιητικής έκφρασης. Ο διακεκριμένος Ιταλός καθηγητής και μελετητής της ελληνικής φιλολογίας υποστηρίζει πως ο ναυτικός ποιητής, αφενός μεν, λαμβάνει ως ερέθισμα για δημιουργία τα εξωτικά και διεθνιστικά χαρακτηριστικά της ποίησης του Ουράνη από τα οποία επηρεάζεται εμφανώς, αφετέρου δε, επεκτείνεται θεματικά και δημιουργεί μέσω της θάλασσας και των λιμανιών το δικό του περιεχόμενο φανταστικών ποιητικών διηγήσεων⁸².

Όσον αφορά νεότερες *Ιστορίες της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, ο Αλέξανδρος Αργυρίου, από το 2000 έως το 2007, εκδίδει τη δική του μελέτη σε οκτώ τόμους, που αποτελεί μία εκ των πιο εμπειριστατωμένων ιστοριογραφιών για τα νέα ελληνικά γράμματα· εκεί, εντάσσει τον Νίκο Καββαδία σε εκείνους τους ποιητές που την περίοδο του μεσοπολέμου ακροβατούν ανάμεσα στο παραδοσιακό και στο πρωτοποριακό στοιχείο, δίπλα στους έτερους λογοτέχνες Μπάρα και Σκαρίμπα⁸³. Ο κριτικός λογοτεχνίας, στην εκτενή και μακρόχρονη εργασία του, κατατοπίζει πλήρως τον αναγνώστη για τα βασικά στοιχεία της

⁸¹ Βλ. Roderick Beaton, *Εισαγωγή στη Νεότερη Ελληνική Λογοτεχνία*, μτφρ. Μ.Σπανάκη - Ε. Ζουργού, Αθήνα: Νεφέλη 1996, σσ. 201-202.

⁸² Βλ. Mario Vitti, *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Αθήνα: Οδυσσέας 2003, σ. 420.

⁸³ Βλ. Αλέξανδρος Αργυρίου, *Ιστορία της ελληνικής λογοτεχνίας και η πρόσληψη της. Στα χρόνια του μεσοπολέμου (1918-1940)*, τ. Β', Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη 2000, σσ. 880-885.

ζωής του ποιητή και παραθέτει πλήθος κριτικών κειμένων για το *Μαραμπού*, καταδεικνύοντας την θετική υποδοχή που έλαβε. Επιπλέον, διακρίνοντας με τον χρόνο βαθμιαίες αλλαγές στην ποίηση του Καββαδία, παραθέτει δύο ολόκληρα ποιήματα εκείνου για να αιτιολογήσει τη θέση αυτή. Πρώτα μνημονεύει το «Καφάρ», για το οποίο σχολιάζει πως στο συγκεκριμένο ποίημα «ο προηγούμενος “ρομαντισμός” μεταλλάσσεται σε “κυνισμό”» και έπειτα το «Cambay’ Water» για το οποίο θεωρεί πως «ανήκει στη δεύτερη περίοδο γραφής του Καββαδία, όταν κάποιες από τις τολμηρότητες που κήρυττε ο υπερρεαλισμός είχαν περάσει στις συνειδήσεις των επαρκών ποιητών [...]». Όλα αυτά υπογραμμίζονται στον δεύτερο τόμο του. Στους επόμενους, αναφέρει ξανά τον ποιητή: ειδικότερα, στον τέταρτο τόμο, σχολιάζοντας το *Πούσι* στην ενότητα «Τα βιβλία στα χρόνια 1945-1949», ανθολογεί από αυτή την ποιητική συλλογή το ποίημα «Θεσσαλονίκη» και σημειώνοντας την επικριτική στάση του Χουρμούζιου προς τον Καββαδία υπερασπίζεται την ποίηση του δευτέρου⁸⁴. Επιπροσθέτως, ο Αργυρίου δεν λησμονεί τη *Βάρδια* και τον συγγραφέα της, τον οποίο, στον πέμπτο τόμο αυτής της σειράς, τον τοποθετεί στους πεζογράφους του μεσοπολέμου, δηλαδή, όπως αναφέρει σε εκείνους που δημοσίευσαν τα έργα τους κατά την κατοχική περίοδο αλλά και μετά τον εμφύλιο πόλεμο⁸⁵. Αξιοπρόσεκτη είναι και η αναφορά στο τρίτο ποιητικό βιβλίο του Καββαδία, το *Τραβέρσο*, που δημοσιεύτηκε μετά τον θάνατό του και το οποίο παρουσιάζεται στον προτελευταίο τόμο του Αργυρίου μαζί με τις νεκρολογίες που ακολούθησαν ύστερα από την αποδημία του ποιητή και κάποιες γνωστές μελέτες που έγιναν για εκείνον⁸⁶. Ούτε σε αυτήν την ιστορική καταγραφή της ελληνικής λογοτεχνίας εμφανίζονται τα πεζά *Λι, Του πολέμου-Στο άλογό μου*. Παρ’ όλ’ αυτά, ο Αργυρίου συνολικά δίνει σημαντικές πληροφορίες στον αναγνώστη και σκιαγραφεί με επάρκεια το πορτραίτο του βίου του ποιητή και του έργου του.

Τέλος, η Εύη Νικολαΐδου, στο εγχειρίδιό της για την εκμάθηση και τη σωστή κατανόηση της *Ιστορίας της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας* που εκδίδει το 2010 και λειτουργεί ως βοήθημα για τις εξετάσεις του διαγωνισμού Α.Σ.Ε.Π., περιέχει τον Νίκο Καββαδία στο δέκατο κεφάλαιο του βιβλίου της με τίτλο «Μεταπολεμική Λογοτεχνία (1946-1967)»⁸⁷ στην ενότητα «Πρώτη μεταπολεμική γενιά». Με άλλα λόγια, κατατάσσει τον ποιητή στην

⁸⁴ Βλ. Αλέξανδρος Αργυρίου, *Ιστορία της ελληνικής λογοτεχνίας και η πρόσληψή της. Στα χρόνια του ετεροκαθορισμένου εμφυλίου πολέμου (1945-1949)*, τ. Δ΄, Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη 2004, σσ. 420-421.

⁸⁵ Βλ. Αλέξανδρος Αργυρίου, *Ιστορία της ελληνικής λογοτεχνίας και η πρόσληψή της. Στα χρόνια της επισφαλούς δημοκρατίας (1950-1956)*, τ. Ε΄, Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη 2005, σ. 277.

⁸⁶ Βλ. Αλέξανδρος Αργυρίου, *Ιστορία της ελληνικής λογοτεχνίας και η πρόσληψή της. Όταν η δημοκρατία δοκιμάζεται, υπονομεύεται και καταλύεται (1964-1974 και μέχρι τις ημέρες μας)*, τ. Ζ΄, Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη 2007, σσ. 126-127.

⁸⁷ Βλ. Εύη Νικολαΐδου, *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Νεοελληνική Γλώσσα*, Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρη 2010, σ. 192.

λεγόμενη μεταπολεμική γενιά των ποιητών που παρουσιάζουν στην ποίησή τους ένα κοινωνικό ή αντιστασιακό περιεχόμενο (μαζί δηλαδή με τους Τάσο Λειβαδίτη, Τίτο Πατρίκιο, Μανόλη Αναγνωστάκη, Άρη Αλεξάνδρου και Μιχάλη Κατσαρό). Για τον Καββαδία, η Νικολαΐδου κάνει μόνο μια απλή αναφορά στο όνομά του και στις τρεις ποιητικές συλλογές του μαζί με τις χρονολογίες που εκδόθηκαν η καθεμιά, δίχως κάποιον άλλο σχολιασμό για τον βίο του ή κάποια νύξη στο πεζογραφικό του έργο. Η προβολή και η ένταξη του ποιητή σε αυτήν την ορισμένη γενιά συνιστά μια διαφορετική και πιθανώς πρωτόγνωρη οπτική για τον ίδιο και την παρουσία του συνολικά στο λογοτεχνικό ελληνικό στερέωμα.

Συμπερασματικά, θα μπορούσε να λεχθεί πως η παρουσία του Νίκου Καββαδία είναι ικανοποιητική στις *Ιστορίες της Νέας Ελληνικής Λογοτεχνίας* που παρατέθηκαν δειγματοληπτικά παραπάνω, εκ των οποίων κάποιες τον παρουσιάζουν αναλυτικότερα και πιο ολοκληρωμένα, ενώ άλλες με απλούστερο τρόπο, τοποθετώντας τον οι περισσότερες στη γενιά του '30. Ωστόσο, μια τέτοια κατηγοριοποίηση πραγματοποιείται μόνο βάσει χρονολογικών κριτηρίων, αφού οι συντάκτες των ιστοριογραφιών εστιάζουν πάντοτε, εκτός ελαχίστων περιπτώσεων, στο πρωτόλειο βιβλίο του που έκανε την εμφάνισή του μαζί με τους εκπροσώπους της εν λόγω γενιάς. Ο Καββαδίας μπορεί με την πάροδο του χρόνου να μεταχειρίζεται και να αξιοποιεί στοιχεία από τις νέες ποιητικές τάσεις, όπως αυτό του υπερρεαλισμού, εντούτοις κάτι τέτοιο δεν μπορεί να τον καθιερώσει ξεκάθαρα στα μοντέρνα κινήματα, διότι διαρκώς η χρήση των καινούργιων λυρικών κατευθύνσεων για εκείνον γίνεται σε συνδυασμό με παραδοσιακά χαρακτηριστικά της μεσοπολεμικής γενιάς του '20, αλλά και των δημοτικών τραγουδιών. Έτσι, δημιουργώντας τον δικό του συγγραφικό χαρακτήρα και προσλαμβάνοντας διαφορετικά και πολλαπλά στοιχεία, η ένταξή του σε μια συγκεκριμένη καλλιτεχνική ομάδα ή γενιά προκαλεί δυσκολία στην εκάστοτε ιστορική λογοτεχνική μελέτη. Βέβαια, η τοποθέτησή του ανάμεσα στο ανανεωμένο και στο παλιό ποιητικό έδαφος βρίσκει ανταπόκριση από νεότερους γραμματολόγους. Ως εκ τούτου, είναι ευκολότερο να υλοποιηθεί η κατάταξή του σε μια *Ιστορία Νεοελληνικής Λογοτεχνίας* σύμφωνα με τη χρονική εποχή που έζησε και έδρασε λογοτεχνικά, ακόμα και αν δεν εμφανίζει ομοιότητες με τους σύγχρονούς του. Επιπλέον, παρότι πρόκειται για έναν λογοτέχνη με μικρό σε όγκο έργο, τα βιβλία του δεν προβάλλονται όλα συχνά με ισότιμο τρόπο, καθώς παρατηρείται έλλειψη αναφοράς αρκετές φορές στην τελευταία του ποιητική συλλογή και ειδικά στα πεζά του *Λι* και *Του πολέμου-Στο άλογό μου* για τα οποία δεν γίνεται πουθενά καμία νύξη ή έστω ένας απλός υπαινιγμός. Παράλληλα, αποτελεί σπάνιο, αλλά

υπαρκτό φαινόμενο, σε μερικές περιπτώσεις μόνο, η αποσιώπηση γενικότερα της πεζογραφικής του δραστηριότητας. Δεν είναι, λοιπόν, παράδοξο ότι ο Νίκος Καββαδίας είναι και μένει ιδιαίτερα γνωστός μέσα από το *Μαραμπού*, της νεανικής του περιόδου που δημοσίευσε στις αρχές του 1930. Όπως και να έχει, ο ποιητής και το έργο του δεν είναι απαρατήρητα και αμελητέα για τους συγγραφείς των ιστοριών της λογοτεχνίας, οι οποίοι, παρά τις ορισμένες ελλείψεις γι' αυτόν, φανερώνουν και εκλαμβάνουν θετικά την προσφορά του στα νέα ελληνικά γράμματα.

Η παρουσία του Νίκου Καββαδία στα σχολικά εγχειρίδια της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης

Μέσα από τις γραμματολογίες ο αναγνώστης σχηματίζει την προσωπική του άποψη για τη λογοτεχνία που παρουσιάζεται σε καθεμιά από αυτές και με αυτόν τον τρόπο διαμορφώνεται και ισχυροποιείται ο λογοτεχνικός κανόνας. Εντούτοις, η ιστορική παρουσίαση της λογοτεχνίας αφορά ένα μικρό και στενό αριθμό έμπειρου κοινού που επιδιώκει και ενδιαφέρεται για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τα έργα που έχουν παραχθεί για την ψυχαγωγική και διανοητική ικανοποίησή του, αφού είναι συνηθισμένο να έρχεται σε επαφή με αυτά μέσω της ανάγνωσης⁸⁸. Παράλληλα, ο αναγνώστης μπορεί να δημιουργήσει άποψη για τον λογοτεχνικό κανόνα κυρίως και μέσω του σχολείου, καθώς τα λογοτεχνικά κείμενα που ανθολογούνται στα σχολικά εγχειρίδια της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης απευθύνονται σε ένα ευρύτερο κοινό, δηλαδή στη συντριπτική πλειονότητα του πληθυσμού μιας χώρας που λαμβάνει την επιβεβλημένη και αναγκαία βασική σχολική εκπαίδευση, περνώντας από τη θέση του μαθητή. Από αυτή τη θέση το άτομο που δεν έχει ακόμα συγκροτήσει το δικό του χαρακτήρα, τη δική του ιδεολογία και οπτική για τη λογοτεχνία με την οποία σαφώς έρχεται σε επαφή για πρώτη φορά τότε, ξεκινά να αναπτύσσει την προσωπική του γνώμη για τα πιο σημαντικά έργα της λογοτεχνίας υποκινούμενο από τις ιδεολογικές και εκπαιδευτικές αρχές του εκάστοτε πολιτικού καθεστώτος, οι οποίες διοχετεύονται στα βιβλία του σχολείου.

Ο Νίκος Καββαδίας δεν συμπεριλαμβάνεται σε κανένα από τα *Νεοελληνικά Αναγνώσματα*⁸⁹ για πολύ καιρό έως το 1982 όταν και ποίημά του παρουσιάζεται στην τελευταία σειρά αυτών των εκπαιδευτικών βιβλίων που μετονομάζονται σε *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*. Όπως αναφέρει η Λίνα Κουντουρά στη διδακτορική της διατριβή οι σειρές των *Νεοελληνικών Αναγνωσμάτων* και των *Κειμένων Νεοελληνικής Λογοτεχνίας* είναι οι εξής εννιά: i) 1884-1909, ii) 1909-1912, iii) 1913-1917, iv) 1917-1929, v) 1930-1938, vi) 1938/9-1950, vii) 1950-1956, viii) 1956-1976, ix) 1976-2001⁹⁰.

⁸⁸ Βλ. Χρήστος Δανιήλ, *Ξαναδιαβάζοντας τον Νίκο Καββαδία. Ποητική και πρόσληψη*, ό.π., σ. 25.

⁸⁹ Για την απουσία του Καββαδία στα σχολικά βιβλία βλ. Χρυσάνθη Κουμπάρου-Χανιώτη, *Τα Νεοελληνικά Αναγνώσματα στη Μέση Εκπαίδευση. Συγγραφείς και ανθολογημένα κείμενα (1884-1977)*, Αθήνα 2003. Παράλληλα για την εμφάνισή του σε αυτά βλ. Γιώργος Ανδρειωμένος, «Ο “σχολικός” Νίκος Καββαδίας», *η λέξη*, 202 (Οκτώβριος-Δεκέμβριος 2009), σσ. 500-511. Επίσης βλ. Χρήστος Δανιήλ, *Ξαναδιαβάζοντας τον Νίκο Καββαδία. Ποητική και πρόσληψη*, ό.π., σσ. 25-28. Τέλος, βλ. Λάμπρος Βαρελάς, *Η Νεοελληνική και μεταφρασμένη λογοτεχνία στην ελλαδική Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση (1884-2001). Συνοπτική ιστορική θεώρηση και αποδελτίωση των διδακτικών εγχειριδίων*, Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας 2007, σ. 165.

⁹⁰ Βλ. Λίνα Κουντουρά, *Η ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας στα εγχειρίδια της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης (1884-1983): Η πρόσληψη και αναπλαισίωση της στη διάρκεια ενός αιώνα*. Διδακτορική Διατριβή,

Στην πρώτη σειρά, που είναι γνωστό πως μετά από πρόταση του Νικόλαου Πολίτη εισήχθη το μάθημα της νεοελληνικής λογοτεχνίας στα σχολεία, κατά την ανθολόγηση των κειμένων δόθηκε βαρύτητα σε αυτά που είχαν ιστορικό περιεχόμενο, αλλά και σε όσα ήταν γραμμένα από τους Φαναριώτες και τη λεγόμενη Πρώτη Αθηναϊκή Σχολή, έχοντας ως πρωτεύοντα στόχο τη σωστή εκμάθηση της νεοελληνικής ιστορίας και της λόγιας γλώσσας στους μαθητές⁹¹.

Στη δεύτερη σειρά επιχειρούνται αλλαγές, καθώς τα *Νεοελληνικά Αναγνώσματα* της προηγούμενης σειράς καθόλη τη διάρκεια της ύπαρξής τους δέχονται αμφισβητήσεις και επιβιώνουν μέσα σε ένα κλίμα επιφυλακτικό. Έτσι, συντάσσονται επιπλέον βιβλία για την Α΄ και Β΄ Γυμνασίου και αυξάνονται τα κείμενα που ανθολογούνται με περισσότερους συγγραφείς και εκτός της Ρομαντικής Σχολής των Αθηνών⁹².

Η τρίτη σειρά δεν διακατέχεται από σοβαρές διαφοροποιήσεις παρά μόνο ανθολογούνται πιο πολύ ποιητές και συγγραφείς από τις Σχολές της Επτανήσου και της Νέας Αθηναϊκής με κυριότερους εκπροσώπους τους Παλαμά και Σολωμό, ενώ εγκρίνεται ύστερα από διαγωνισμό η κυκλοφορία των βιβλίων του Ν. Μπέρτου για τα σχολεία του δημοτικού και του Γυμνασίου⁹³.

Στην τέταρτη σειρά πραγματοποιούνται και οι μεγαλύτερες μεταβολές μέχρι τότε, αφού πλέον επιβάλλεται η διακοπή κυκλοφορίας του ενός μόνο σχολικού εγχειριδίου και στη θέση του να μη συντάσσεται άλλο και εισάγεται η τακτική να εγκρίνονται πολλά διαφορετικά αναγνώσματα για όλες τις τάξεις από τα οποία οι καθηγητές του εκάστοτε σχολείου επιλέγουν το καλύτερο και αποφασίζουν να χρησιμοποιήσουν για τη διδασκαλία των νεοελληνικών κειμένων στη σχολική αίθουσα⁹⁴. Επίσης, σε αυτό το διάστημα το μάθημα των Νέων Ελληνικών ανεξαρτητοποιείται από αυτό των Αρχαίων Ελληνικών και εκδίδονται τα πιο πολλά *Νεοελληνικά Αναγνώσματα*, 27 μάλιστα στο σύνολο, έχοντας ως αποτέλεσμα να υπάρχει ποικιλία στο περιεχόμενο των βιβλίων. Αυτή η περίοδος συνοδεύεται και από την μεταρρύθμιση του 1929 της κυβέρνησης Βενιζέλου, η οποία, μεταξύ άλλων, όριζε τη μεταβολή των Γυμνασίων από τετρατάξια σε εξατάξια⁹⁵.

Θεσσαλονίκη: Α.Π.Θ. 2002. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <https://thesis.ekt.gr/thesisBookReader/> (προσπελάστηκε: 25-2-2023).

⁹¹ Βλ. στο ίδιο, σσ. 42-47.

⁹² Βλ. στο ίδιο, σσ. 57-62.

⁹³ Βλ. στο ίδιο, σσ. 69-72.

⁹⁴ Βλ. Λάμπρος Βαρελάς, *Η Νεοελληνική και μεταφρασμένη λογοτεχνία στην ελλαδική Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση (1884-2001). Συνοπτική ιστορική θεώρηση και αποδελτίωση των διδακτικών εγχειριδίων*, ό.π., σ. 13.

⁹⁵ Βλ. Βασίλειος Ιω. Τόγιας, *Το μάθημα των Νέων Ελληνικών στη Μέση Εκπαίδευση. Ιστορική θεώρηση (1833-1967)*, τ. Β΄, Θεσσαλονίκη: Α.Π.Θ. Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη) 1990, σσ. 474-475.

Εξίσου στην πέμπτη σειρά των *Νεοελληνικών Αναγνωσμάτων* κυκλοφορούν πολυάριθμα εγχειρίδια για τη σχολική εκπαίδευση, περιέχοντας κείμενα διαφορετικών ειδών του γραπτού νεοελληνικού λόγου, όλα αμιγώς λογοτεχνήματα, και η γλώσσα που κυριαρχεί σε αυτά είναι η δημοτική.

Στην έκτη σειρά, κατά την οποία θα μπορούσε πια να ανθολογηθεί και ο Καββαδίας αφού ήδη είχε εκδώσει την πρώτη του ποιητική συλλογή *Μαραμπού* και έπειτα το *Πούσι*, εισχωρώντας μια για πάντα στα νεοελληνικά γράμματα, συμβαίνουν σημαντικές αλλαγές στη συγκρότηση των σχολικών βιβλίων. Από το 1937 που ιδρύεται ο Οργανισμός Εκδόσεως Σχολικών Βιβλίων (Ο.Ε.Σ.Β.) το κράτος είναι εξ ολοκλήρου υπεύθυνο για τα εκπαιδευτικά εγχειρίδια. Μέσα από διαγωνισμό του Υπουργείου Παιδείας επιλέγεται το καλύτερο βιβλίο από τις επιτροπές που συγκροτεί το ίδιο και εκδίδεται ένα για κάθε τάξη⁹⁶. Επίσης, σε αυτό το διάστημα ο δικτάτορας Ιωάννης Μεταξάς επιβάλλει το περιεχόμενο των κειμένων που προτιμώνται σε αυτά τα βιβλία του σχολείου να συμβαδίζει με τις θέσεις του καθεστώτος του, ενώ, μετά την ολοκλήρωση της εξουσίας του, τροποποιούνται και κυκλοφορούν εκ νέου βιβλία αποβάλλοντας τα κείμενα που εξήραν τον ίδιο και τη δικτατορία της 4ης Αυγούστου 1936.

Η έβδομη σειρά δεν διαρκεί πολύ και, παρά το γεγονός πως γίνεται προσπάθεια να συμπεριληφθούν στα σχολικά εγχειρίδια έργα από νεότερους δημιουργούς, ο Καββαδίας για μια ακόμα φορά δεν συμπεριλαμβάνεται σε αυτά και αποκλείεται. Ο λόγος σαφώς είναι ότι στα *Νεοελληνικά Αναγνώσματα* του 1950 επιλέγονται κείμενα που αφορούν και έχουν ως περιεχόμενό τους τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και μεταφράσεις αρχαίων ελληνικών έργων. Επιπλέον, στα επόμενα έτη τα υπόλοιπα βιβλία της σειράς αποσκοπούν στη διαμόρφωση μιας πατριωτικής, εθνοκεντρικής και χριστιανικής συνείδησης των μαθητών, θέματα με τα οποία ο ποιητής δεν έχει καμιά συσχέτιση και δεν παρουσιάζει καμιά προτίμηση προς αυτά.

Στην προτελευταία σειρά, δηλαδή στην όγδοη, συντάσσονται το 1956/1957 έξι νέα βιβλία, ένα για κάθε τάξη, χωρίς όμως επιτυχία, καθώς δεν μπορούν να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις τόσο των μαθητών όσο και των εκπαιδευτικών προκαλώντας τους απογοήτευση⁹⁷. Αυτά τα εγχειρίδια παραμένουν στα σχολεία για περίπου είκοσι χρόνια, με δύο μονάχα αναθεωρήσεις σε όλο αυτό το διάστημα. Στόχος τους είναι η συμπερίληψη κειμένων με περιεχόμενο ικανό να διαμορφώσει στο μαθητικό αναγνωστικό κοινό εθνικά, πατριωτικά και χριστιανικά ιδεώδη. Παράλληλα, εμποδίζεται η εμφάνιση έργων από τους εν

⁹⁶ Βλ. στο ίδιο, σ. 537.

⁹⁷ Βλ. στο ίδιο, σ. 637.

ζωή λογοτέχνες⁹⁸ και περιέχονται ορισμένα με επιστημονικό χαρακτήρα που δεν εντάσσονται στον χώρο της λογοτεχνίας, ενώ η μεταρρυθμιστική προσπάθεια του 1964, παρότι παρουσιάζει μια ανανεωτική και βελτιωτική τάση προς τα *Νεοελληνικά Αναγνώσματα*, δεν καταφέρνει να αλλάξει τα δεδομένα εξαιτίας της επιβολής της δικτατορίας του 1967. Επομένως, και σε αυτή τη σειρά δεν ευνοείται η εμφάνιση του Νίκου Καββαδία στα σχολικά βιβλία, αφού τα θέματα και το περιεχόμενο των ποιημάτων του δεν μπορούν να εξυπηρετήσουν τους σκοπούς των κυβερνήσεων.

Στην ένατη και τελευταία όμως σειρά των *Νεοελληνικών Αναγνωσμάτων* ανθολογείται ο Νίκος Καββαδίας στο βιβλίο της Β΄ Λυκείου του 1982⁹⁹, όταν πλέον, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, τα εγχειρίδια του μαθήματος των Νέων Ελληνικών έχουν αλλάξει το όνομά τους σε *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*. Σε αυτή τη σειρά πραγματοποιείται μια διαφορετική προσέγγιση στην ύλη του μαθήματος και η πρόθεση των συντακτών των σχολικών βιβλίων που διδάσκουν τη νεοελληνική λογοτεχνία είναι να διευρύνουν τον σχολικό λογοτεχνικό κανόνα με κείμενα υψηλής αισθητικής και λογοτεχνικής αξίας σε αντίθεση με τα προηγούμενα χρόνια που επιλέγονταν έργα με σκοπό τη γλωσσική διδασκαλία και τον φρονηματισμό των μαθητών. Οι εκδόσεις των νέων εγχειριδίων ξεκινούν από το 1977 και τελειώνουν το 1983 μένοντας σε ισχύ έως το 2001. Μάλιστα, τα *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας* του Λυκείου είναι σε χρήση ακόμα και σήμερα έχοντας υποστεί μονάχα κάποιες αλλαγές, ενώ του Γυμνασίου είναι αντικατεστημένα ήδη από το έτος 2006-2007.

Μέσα σε αυτό το κλίμα εισάγεται στις σελίδες των λογοτεχνικών σχολικών βιβλίων του Γενικού Λυκείου το ποίημα του Νίκου Καββαδία «Πούσι» από τη δεύτερη ποιητική συλλογή του. Αυτή η ένταξη του ποιητή στον σχολικό λογοτεχνικό κανόνα, όπως φαίνεται, πραγματοποιείται σε μια εποχή πιο χαλαρή σχετικά με τους περιορισμούς και τα όρια που δέχονταν κάθε φορά οι ανθολόγοι τέτοιων βιβλίων. Μάλιστα, αξίζει να σημειωθεί πως αυτή τη φορά οι συντάκτες των σχολικών εγχειριδίων είναι άνθρωποι από τον εκπαιδευτικό και λογοτεχνικό χώρο, οι οποίοι σέβονται κατά κύριο λόγο τη βούληση του ποιητή αφού προχωρούν σε ελάχιστες τροποποιήσεις και οι αλλαγές στο κείμενο είναι ανεπαίσθητες. Συγκεκριμένα, οι επεμβάσεις που γίνονται είναι οι ακόλουθες: Στον στίχο 3 το κ' μετατρέπεται σε κι όπως επίσης και στους στίχους 5 και 14. Σημαντική, ωστόσο, είναι η παράλειψη της αφιέρωσης του ποιητή στην Ελένη Χαλκούση από τους ανθολόγους και η μη

⁹⁸ Βλ. στο ίδιο, σ. 633.

⁹⁹ Πρόκειται για το βιβλίο: Ν. Γρηγοριάδης, Δ. Καρβέλης, Χ. Μηλιώνης, Κ. Μπαλάσκας, Γ. Παγανός, Γ. Παπακώστας, *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας Β΄ Λυκείου*, Αθήνα: Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων 1982.

αναφορά τους στην πηγή από την οποία λαμβάνουν το ποίημα, αλλά αναφέρουν σε ποια ποιητική συλλογή ανήκει. Παρ' όλ' αυτά, το κείμενο το συνοδεύουν ένα εισαγωγικό σημείωμα με σχετικές πληροφορίες γι' αυτό και για τα θέματα της ποίησης του Καββαδία. Ακόμη, ένα χρήσιμο γλωσσάρι άγνωστων λέξεων για την καλύτερη κατανόηση των αμύητων μαθητών στους ναυτικούς όρους και τα μακρινά γεωγραφικά μέρη (όπως πούσι, σαλαμάστρα, Port Pegassu, καδένα, αντένα, λοστρόμος, αλάργα, Τοκοπίλα, περισκόπιο, τορπίλα, Εβρίδες), ένα σύντομο βιογραφικό σημείωμα για τον ποιητή και εύστοχες ερωτήσεις κατανόησης του κειμένου προς τους μαθητές. Σήμερα, ύστερα από σαράντα ένα χρόνια ακριβώς, το βιβλίο χρησιμοποιείται το ίδιο με μερικές τροποποιήσεις που έχουν επέλθει ήδη από το 2001 και το ποίημα παρατίθεται όπως στην αρχική του έκδοση με μοναδική μεταβολή την κατάταξη του ποιητή και του ποιήματος από το κεφάλαιο «Νεότερη Λογοτεχνία: Πρώτη 10ετία του μεσοπολέμου (1922-1930)» στο «Νεότερη Ποίηση»¹⁰⁰. Αντιπροσωπευτικό παράδειγμα και αυτό της σύγχυσης που προκαλεί η προσπάθεια ένταξης και κατηγοριοποίησης του σε μια συγκεκριμένη καλλιτεχνική ομάδα ή γενιά.

Ωστόσο, στο εγχειρίδιο του εκπαιδευτικού της Β' Λυκείου παρατίθενται πλήρη στοιχεία για τη ζωή και το έργο του ποιητή, βοηθητικές προσεγγίσεις για το ποίημα «Πούσι» που ανθολογείται και διάφορες κριτικές που έχει δεχθεί ο ίδιος και η ποιητική του παραγωγή¹⁰¹. Τέλος, συμπληρωματικά παρατίθενται και προτείνονται ως παράλληλα κείμενα προς εξέταση τα ποιήματα «Γραπτά» του Εμπειρικού και «Μαρέα» του Καββαδία από την ποιητική συλλογή του 1947 συνοδευόμενα με ένα γλωσσάρι και συνδυαστικές ερωτήσεις κατανόησης των κειμένων, ενώ δίνεται και μια ενδεικτική βιβλιογραφία στην οποία ο καθηγητής μπορεί να ανατρέξει ώστε να λάβει περισσότερα στοιχεία για τον Νίκο Καββαδία. Γίνεται φανερό, λοιπόν, πως το βιβλίο του εκπαιδευτικού σε αυτή τη τάξη μπορεί να κριθεί ικανοποιητικό, αφού προσφέρει αρκετά στοιχεία και μπορεί να κατατοπίσει με επάρκεια τον καθηγητή ακόμα και σε θέματα που ο ίδιος ενδέχεται να μην διαθέτει ακριβή γνώση. Αυτή φυσικά δεν είναι και η μοναδική παρουσία του ποιητή σε βιβλία Γενικού Λυκείου, καθώς τα νεότερα χρόνια έχει ξεκινήσει να εντατικοποιείται η δημοσίευση κειμένων του και σε άλλα βιβλία τάξεων του λυκείου, όπως θα φανεί πιο κάτω.

¹⁰⁰ Η μεταφορά και η ανακατάταξη του ποιήματος του Καββαδία σε διαφορετικό κεφάλαιο από την πρώτη έκδοση του βιβλίου των *Κειμένων Νεοελληνικής Λογοτεχνίας* της Β' Λυκείου το 1982 στην αναθεωρημένη του 2001 έχει επισημανθεί από τον Χρήστο. Δανιήλ, *Ξαναδιαβάζοντας τον Νίκο Καββαδία. Ποιητική και πρόσληψη*, ό.π., σ. 37.

¹⁰¹ Βλ. Αγάθη Γεωργιάδου, Ζωή Κατσιαμπούρα, Ελευθερία Κρούπη-Κολώνα, Αναστασία Πατούνα, Σοφία Χατζηδημητρίου-Παράσχου, Παναγιώτα Χατζηθεοχάρους, *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Β' τεύχος. Β' τάξη Γενικού Λυκείου. Βιβλίο Καθηγητή, Αθήνα: Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων, σσ. 166-172.

Βέβαια, η πρώτη εμφάνιση του Καββαδία σε σχολικά εγχειρίδια της Μέσης Εκπαίδευσης συμβαίνει πιο νωρίς το 1968 στις ειδικές εκδόσεις των *Νεοελληνικών Ναυτικών Αναγνωσμάτων* του Ιδρύματος Ευγενίδου¹⁰², τα οποία είχαν για συντάκτες τους Κωνσταντίνο Μανάφη και Ξενοφόντα Αντωνιάδη και προορίζονταν για ένα συγκεκριμένο μαθητικό κοινό που φοιτούσε στις Εμπορικές Ναυτικές Σχολές. Σε αυτό το βιβλίο επίσης ανθολογείται το ποίημα «Πούσι» μαζί αυτή τη φορά με το «Κυρο Σίωο» και το «Οι γάτες των Φορτηγών», συμπεριλαμβάνοντας έτσι ποιήματα από την πρώτη και από την δεύτερη ποιητική συλλογή του Νίκου Καββαδία, αλλά και ένα σύντομο σημείωμα για τη ζωή του. Όπως υποστηρίζει και ο Γιώργος Ανδρειωμένος σε σχετικό άρθρο του για την παρουσία του ποιητή στα σχολικά βιβλία:

Αυτή η πρώτη συναφής «ανθολόγηση» του Καββαδία σεβάστηκε σε γενικές γραμμές, το κείμενο του πρωτοτύπου, αφού οι όποιες επεμβάσεις των συντακτών σχετίζονταν πρωτίστως με ζητήματα ορθογραφίας και στίξης, μη αλλοιώνοντας, στην πλειονότητα των περιπτώσεων, το εξαγόμενο νόημα¹⁰³.

Πιο ειδικά, στο ποίημα «Πούσι» οι αλλαγές που προέρχονται από τους ανθολόγους είναι: Στους στίχους 3 και 5 το *κ'* δεν προτιμάται και μετατρέπεται σε *κι*, στον στίχο 4 το *μεσ* σε *μεσ'* και στον στίχο 5 μετά το ρήμα *βρέχει* αποσιωπάται ένα κόμμα από τη συντακτική ομάδα του βιβλίου. Αντιθέτως, όμως, πραγματοποιείται προσθήκη σημείου στίξης στον στίχο 18 όπου μετά το ρήμα *είδες* συμπληρώνεται μια άνω τελεία και στον στίχο 20 υπάρχει μια ορθογραφική παραλλαγή καθώς η λέξη *μίλια* μετατρέπεται σε *μίλλια*. Παράλληλα, ούτε σε αυτό το σχολικό εγχειρίδιο παρατίθεται η αφιέρωση του ποιητή στην Ελένη Χαλκούση και δεν δίνεται με σαφήνεια από τους ανθολόγους η πηγή από την οποία έχουν αντλήσει το κείμενο. Παρ' όλ' αυτά, αναφέρεται ο τίτλος της ποιητικής συλλογής στην οποία συγκαταλέγεται το ποίημα.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, πραγματοποιούνται και οι μεταβολές στο δεύτερο ποίημα του Νίκου Καββαδία που ανθολογείται στο εν λόγω σχολικό εγχειρίδιο, όπου, για μια ακόμα φορά, απουσιάζουν η αφιέρωση του ποιητή στον ηθοποιό Γιώργο Παππά και η πηγή από την οποία λαμβάνεται το «Κυρο Σίωο». Στην περίπτωση αυτού του ποιήματος, διαπιστώνεται πως για τη διευκόλυνση της κατανόησής του από τους μαθητές οι περισσότερες αλλαγές κατά την ανθολόγηση αφορούν τα σημεία στίξης. Δηλαδή, στους στίχους 7 και 18 ύστερα

¹⁰² Βλ. Κωνσταντίνος Μανάφης, Ξενοφόντας Αντωνιάδης, *Νεοελληνικά Ναυτικά Αναγνώσματα*, Αθήνα: Ίδρυμα Ευγενίδου-Βιβλιοθήκη του Ναυτικού ²1970.

¹⁰³ Γιώργος Ανδρειωμένος, «Ο “σχολικός” Νίκος Καββαδίας», ό.π., σ. 505.

από τις λέξεις *λόγια* και *ζώνη*, αντίστοιχα, προστίθεται κόμμα, ενώ στους στίχους 9 και 10 το κόμμα που εισάγει ο ποιητής μετά τις λέξεις *ανάβει* και *μυρίζει* αφαιρείται από τη συγγραφική ομάδα του συγκεκριμένου σχολικού βιβλίου. Επίσης, μεταβολές συμβαίνουν και στο δεύτερο δίστιχο της τέταρτης στροφής, το οποίο τοποθετείται εντός μια παρένθεσης, ενδεχομένως για να δειχθεί πως αυτοί οι στίχοι λειτουργούν συμπληρωματικά προς το υπόλοιπο ποίημα αλλά είναι ουσιαστικοί, καθώς τα ζώα αποτελούν συντροφιά στη μοναχική ζωή των ναυτικών και υποκαθιστούν, κατά κάποιο τρόπο, την απουσία των φίλων και των συγγενικών προσώπων τους στο καράβι. Επιπλέον, στον τελευταίο στίχο, μετά τη λέξη *καρτίνι* ο ποιητής κλείνοντας βάζει τελεία που γι' αυτόν αρμόζει ακριβώς με τα όσα επιθυμεί να περιγράψει, ενώ στο σχολικό βιβλίο έχει επιλεγθεί τη θέση αυτής της τελείας να πάρουν τα αποσιωπητικά. Οι ανθολόγοι έτσι επιχειρούν να αφήσουν τη γεύση του προβληματισμού και της περίσκεψης στους μαθητές, αφού ολόκληρο το ποίημα έχει έναν συμβολιστικό χαρακτήρα, διαθέτει μια απαισιόδοξη νότα και διακατέχεται από μια φιλοσοφική ενατένιση της ανθρώπινης φύσης που έχει την πλάνη πως όλα βρίσκονται στον έλεγχό της¹⁰⁴. Ακόμα, μικρές αλλαγές υπάρχουν και στους στίχους 13 και 19, όπου το *κ'* μεταβάλλεται στο πιο λογοτεχνικό *κι*.

Οι πιο πολλές, όμως, τροποποιήσεις συμβαίνουν στο τελευταίο ποίημα του Νίκου Καββαδία, που ανθολογείται στα *Ναυτικά Αναγνώσματα*, «Οι γάτες των Φορτηγών». Στους στίχους 10, 14, 21, 22, 28, όπου τα *κι* που χρησιμοποιεί ο ποιητής αντικαθίσταται στο σχολικό κείμενο σε *κ'*. Εντύπωση δημιουργεί το γεγονός πως σε ίδιες περιπτώσεις άλλων στίχων το *κι* κρατείται από τους ανθολόγους. Ακόμη, σημεία στίξης άλλοτε προστίθενται και άλλοτε αφαιρούνται με χαρακτηριστικά παραδείγματα τους στίχους 11, 25 και 31, όπου μετά τις λέξεις *ράχη της*, *ένας*, *την*, ακολουθεί κόμμα σύμφωνα με τη βούληση του ποιητή, ενώ στο σχολικό εγχειρίδιο αυτό χάνεται. Αντίθετα, στους στίχους 13 και 23 οι λέξεις *μοιάζει*, *τρελαίνεται* και *κοιτώντας* συμπληρώνονται με κόμμα στα *Ναυτικά Αναγνώσματα*. Οι αλλαγές δεν παύουν ούτε περιορίζονται ως εδώ, καθώς σε αρκετές περιπτώσεις η συντακτική ομάδα επιλέγει διαφορετικό σημείο στίξης από αυτό που είχε ο ποιητής αποφασίσει ότι ταιριάζει κατά την τελική έκδοση των ποιημάτων του. Ας σημειωθούν οι εξής τροποποιήσεις των ανθολόγων: Στην εκδοχή του ποιητή τη λέξη *ηλεκτρισμό* στον στίχο 10 ακολουθεί άνω τελεία, η οποία στη διάθεση των υπευθύνων σύνταξης του συγκεκριμένου σχολικού βιβλίου μετατρέπεται σε κόμμα και στους στίχους 19 και 23 μετά τις λέξεις *αλίμονο* και *πετά*

¹⁰⁴ Για μια ερμηνευτική προσέγγιση του ποιήματος «Kuro Siwo» αλλά και άλλων ποιημάτων του Νίκου Καββαδία βλ, στον ακόλουθο σύνδεσμο: https://antonispetrides.wordpress.com/2013/07/03/kavvadias_kuro (προσπελάστηκε: 4-3-2023).

τοποθετούν θαυμαστικό προκειμένου να προσδώσουν μεγαλύτερη ένταση και να ανεβάσουν τη συναισθηματική φόρτιση στο μαθητικό αναγνωστικό κοινό. Ταυτόχρονα, δεν λείπουν και οι ορθογραφικές επεμβάσεις που έχουν στόχο την απλοποίηση και την προσαρμογή της γλώσσας του κειμένου στις ισχύουσες γλωσσικές επιταγές της εποχής που ανθολογείται το ποίημα, όπως στον στίχο 8 το *γυναίκεια* του Καββαδία αλλάζει σε *γυναίκια* από τους ανθολόγους, στον στίχο 24 η λέξη *δάκρυα* αλλάζει σε *δάκρια*, στον στίχο 25 το *θάνατον* αλλάζει σε *θάνατο* και στον στίχο 26 η φράση *όπου 'δε πράματα* μετατρέπεται σε *οπούδε πράματα*. Εντούτοις, σημαντικότερες αλλαγές που θα μπορούσαν να είναι αποτέλεσμα είτε εκούσιας επιλογής είτε απροσεξίας των ανθολόγων δέχονται οι στίχοι 22 και 32 στους οποίους αντικαθίσταται το *τα τραβά* σε *το τραβά* και το ρήμα *χάνουμε* σε *χάνουνε*¹⁰⁵.

Αυτή λοιπόν η χρονικά πρώτη ανθολόγηση κειμένων του Καββαδία σε σχολικά βιβλία πραγματοποιείται όταν ο ίδιος βρίσκεται ακόμα εν ζωή και η εισαγωγή του στον σχολικό λογοτεχνικό κανόνα γίνεται με τρία ποιήματα χωρίς αρκετές δυσκολίες, εύπεπτα για μαθητές γυμνασίου και λυκείου, μην προκαλώντας την ηθική τους, αφού η συγκεκριμένη περίοδος είναι ιδιαίτερη τόσο για την ελληνική κοινωνία όσο και για την πολιτική σκηνή της χώρας με την επιβολή της δικτατορίας της 21ης Απριλίου. Αξιοσημείωτη είναι, πάντως, αυτή η ανθολόγηση γιατί, παρά τις αρκετές επεμβάσεις των συντακτών αυτού του σχολικού βιβλίου σε σημεία στίξης και στην ορθογραφία των αρχικών κειμένων του Καββαδία, δεν αλλοιώνεται εν τέλει η οριστική βούληση του, έχοντας με αυτό τον τρόπο μια οριζόντια διαφοροποίηση.

Ωστόσο, αυτή δεν μέλλει να είναι η πρώτη και τελευταία φορά που ο εκ Κεφαλληνίας καταγόμενος λογοτέχνης παρουσιάζεται σε μια ξεχωριστή κατηγορία βιβλίων για τη συνδιδασκαλία της νεοελληνικής λογοτεχνίας και γλώσσας. Το 2001 ανθολογείται για τους μαθητές που φοιτούν στην Α΄ τάξη των Τεχνικών Λυκείων με το ποίημα «*Mal du depart*» που ανήκει στο πρώτο του ποιητικό έργο *Μαραμπού* και το οποίο εντάσσεται εύλογα στην τέταρτη ενότητα αυτού του σχολικού εγχειριδίου, η οποία ονομάζεται «*Ταξίδια*»¹⁰⁶, συμπεριλαμβανόμενος μαζί με τους Ουράνη, Οικονομοπούλου και Coelho. Πρόκειται για μια ανθολόγηση δίχως μεγάλη επιτυχία, αφού το κείμενο που αναπαράγεται από την ομάδα σύνταξης του σχολικού βιβλίου δεν είναι πιστά αντιγραμμένο και σύμφωνα εντελώς με την αρχική επιλογή έκδοσης του ποιητή. Σημαντικό δε είναι πως οι πολλές επεμβάσεις που έχει

¹⁰⁵ Για την επιλογή της επέμβασης των ανθολόγων στο ρήμα *χάνουμε* βλ. Γιώργος Ανδρειωμένος, «Ο σχολικός Νίκος Καββαδίας», ό.π., σ. 505.

¹⁰⁶ Βλ. Κωνσταντίνος Αγγελάκος, Χριστίνα Αργυροπούλου, Άννα Καραβέλη, Μαρία Ραυτοπούλου, *Νέα Ελληνικά. Τεχνικά Επαγγελματικά Εκπαιδευτήρια. Α΄ τάξη 1ου Κύκλου*, Αθήνα: Οργανισμός Εκδόσεων Διδακτικών Βιβλίων³2001, σσ. 125-126.

δεχθεί το ποίημα δεν συμβάλλουν σε μια καλύτερη κατανόηση του ποιήματος από τους μαθητές, αλλά μάλλον δημιουργούν και σύγχυση. Οι περισσότερες αλλαγές πραγματοποιούνται στα σημεία στίξης, όπου οι στίχοι 2, 3, 4, 6, 7, 8, 10, 15, 16 που ολοκληρώνονται είτε με κόμμα είτε με τελεία σύμφωνα με τη βούληση του ποιητή, στο ανθολογημένο κείμενο, αντιθέτως, αποσιωπούνται και αποδίδονται χωρίς αυτά. Ακόμη, μη συμπερίληψη και απαλοιφή σημείων στίξης δέχονται οι στίχοι 9 και 11, οι οποίοι στην κανονική τους μορφή ολοκληρώνονται με άνω τελεία και διπλή τελεία έπειτα από τις λέξεις *μιλώ* και *πετά*, αντίστοιχα. Επιπλέον, στον στίχο 11 αντί για *κι η μάνα μου, χαρούμενη, θα λέει σε όποιον ρωτά*: διαβάζει κανείς *κι η μάνα μου χαρούμενη θα λέει σ' όποιον ρωτά*. Η «εξουδετέρωση» των σημείων στίξης στο ποίημα δεν σταματά εκεί, καθώς στους στίχους 7 και 17 μετά τη φράση *κι εγώ*, που ακολουθείται από κόμμα κατά την πρωτότυπη μορφή, στο σχολικό εγχειρίδιο αυτό δεν υφίσταται. Με όμοιο τρόπο στους στίχους 14 και 16 οι φράσεις *θα μου ζητήσει*, και *θα σημαδέψει*, δεν αποδίδονται από τους ανθολόγους με ακρίβεια και με το κόμμα που τις συνοδεύει. Από την άλλη, εντύπωση σε κάποιες περιπτώσεις δημιουργεί η εφεύρεση σημείων στίξης από τους συντάκτες του βιβλίου που διδάσκεται στο σχολείο με κατεύθυνση στα τεχνικά επαγγέλματα. Πιο συγκεκριμένα, η λέξη *πολύ* στον στίχο 19 του «*Mal du depart*» που γράφεται από τον Καββαδία δεν συνοδεύεται με κόμμα, όπως αντίθετα συμβαίνει κατά την ανθολόγηση αυτού του ποιήματος στο σχολικό εγχειρίδιο που γίνεται λόγος. Παρατηρείται λοιπόν πως η συντακτική ομάδα των *Νέων Ελληνικών* της Α΄ τάξης λυκείου τεχνικών και επαγγελματικών σχολείων δεν θέτει ως προτεραιότητά της την ακριβή αποτύπωση του κειμένου που επέλεξε να συμπεριλάβει στο εγχειρίδιο και αποπειράται σιωπηρές επεμβάσεις, οι οποίες ουσιαστικά δεν πετυχαίνουν τον σκοπό τους που δεν είναι άλλος από την εύκολη κατανόηση του ποιήματος από τους μαθητές.

Έχοντας στόχο αυτό, οι ανθολόγοι, εκτός από αλλαγές στη στίξη, προχωρούν σε ορθογραφικές διορθώσεις αλλά και σε αντικατάσταση λέξεων. Χαρακτηριστικά παραδείγματα υπάρχουν στον στίχο 13 όπου η λέξη *βραδιάν* του Καββαδία μετατρέπεται σε *βραδιά* από τη συντακτική ομάδα και στον στίχο 16, όπου η λέξη *φταιίστη* αντικαθίσταται από τη λέξη *φταίχτη*. Οι συγκεκριμένες αλλαγές υλοποιούνται προκειμένου να μεταφερθεί η γλώσσα του κειμένου πιο κοντά στην εποχή του αναγνώστη, η οποία απέχει χρονικά από την ατμόσφαιρα της περιόδου που γράφει ο λογοτέχνης. Όμως, η κυριότερη επέμβαση στο ποίημα συμβαίνει στον στίχο 2, όπου η λέξη *ταξιδιών* μετατρέπεται σε *ουρανών* διαφοροποιώντας το νόημα του ποιήματος σε εκείνο το σημείο, αφού οι δύο λέξεις δεν παρουσιάζουν καμία επαφή στην σημασία τους. Έτσι, σε αυτό το σχολικό βιβλίο ο μαθητής

κατά την ανάγνωση του κειμένου διαβάζει τον επινοημένο από τη συντακτική ομάδα στίχο των μακρυσμένων ουρανών και των γαλάζιων πόντων.

Μια επιπρόσθετη διαφοροποίηση αυτού του ανθολογημένου ποιήματος από την αρχική εκδοχή του είναι πως δεν δίνεται η αφιέρωση του Νίκου Καββαδία στην αδερφή του Ζένια – γεγονός που, όπως είδαμε προωτέρα, δεν συμβαίνει για πρώτη φορά, καθώς γενικότερα λησμονούνται από τους συντάκτες των σχολικών εγχειριδίων οι αφιερώσεις του ποιητή προς τα αγαπημένα και γνωστά του πρόσωπα. Παράλληλα, το κείμενο το ακολουθούν ερωτήσεις σχετικές με αυτό και ένα σημείωμα τριών μόνο σειρών για τον ποιητή, στο οποίο απουσιάζουν χρήσιμα στοιχεία για τα βασικά χαρακτηριστικά του ύφους και της γραφής του και απλά καταγράφονται οι ημερομηνίες γέννησης και θανάτου του και οι τίτλοι των ποιητικών συλλογών του, μην αναφέροντας τα πεζογραφικά του έργα, ούτε καν το πιο σπουδαίο του, τη *Βάρδια*.

Όσον αφορά τις ερωτήσεις, αυτές διακρίνονται σε τρεις κατηγορίες: Στην Α, όπου ζητείται από τον μαθητή να δείξει μέσα από τις ερωτήσεις που τίθενται προς αυτόν όσα κατανοεί από το κείμενο. Τα ερωτήματα σε αυτή τη κατηγορία δεν είναι εύστοχα, καθώς αρχικά, με βάση τον παραποιημένο στίχο 2 που έχουν δημιουργήσει οι ίδιοι οι συντάκτες του σχολικού βιβλίου, ζητούν από τους μαθητές τη συσχέτισή του με το περιεχόμενο της τελευταίας στροφής του ποιήματος. Επιπλέον, και το δεύτερο ερώτημα αυτής της κατηγορίας κρίνεται ανεπιτυχές, αφού οι ανθολόγοι μεταφράζουν τη λέξη *depart* του ποιήματος ως αναχώρηση, παρά το γεγονός πως έχει την αντίθετη σημασία¹⁰⁷. Επιπροσθέτως, στη Β κατηγορία ερωτήσεων γίνεται μια προσπάθεια να διδαχθεί η νέα ελληνική γλώσσα, παραθέτοντας γλωσσικές ασκήσεις, οι οποίες αντλούνται μέσα από το ανθολογημένο κείμενο. Τέλος, στη Γ κατηγορία των ερωτημάτων οι μαθητές καλούνται να ερμηνεύσουν το κείμενο είτε με συζήτηση εντός της τάξης είτε εκθέτοντας τις απόψεις τους σε γραπτό λόγο.

Συνολικά, σε αυτήν την παράθεση του ποιήματος «*Mal du depart*» στο εγχειρίδιο της Α΄ λυκείου των τεχνικών και επαγγελματικών σχολείων η συντακτική ομάδα προβαίνει σε αρκετές τροποποιήσεις διατηρώντας ελάχιστους στίχους αυτούσιους προς το αρχικό κείμενο, αλλοιώνοντάς το έτσι, έστω και σε μικρό βαθμό, από το πρωτότυπο. Σε γενικές γραμμές, όμως, αυτή η ανθολόγηση αποτελεί μια φιλότιμη προσπάθεια να γνωρίσουν οι μαθητές τον Νίκο Καββαδία. Εξάλλου, οι απαιτήσεις για το εν λόγω σχολικό βιβλίο δεν μπορούν να είναι

¹⁰⁷ Βλ. Γιώργος Ανδρειωμένος, «Ο “σχολικός” Νίκος Καββαδίας», ό.π., σ. 507.

μεγάλες, αφού οι συγγραφείς του ξεκαθαρίζουν εξ αρχής με ένα εισαγωγικό τους σημείωμα πως πρόκειται για ένα «πειραματικό» βιβλίο χωρίς προσδοκίες τελειότητας¹⁰⁸.

Εντούτοις, πιο αποτελεσματικά προς τον σκοπό τους φαίνεται να είναι τα βιβλία των *Κειμένων Νεοελληνικής Λογοτεχνίας* του Γυμνασίου, τα οποία συμπεριλαμβάνουν από το 2006 έως και σήμερα (σε μια αναθεωρημένη έκδοση) ποιήματα του Νίκου Καββαδία στις τάξεις Β΄ και Γ΄¹⁰⁹. Ειδικότερα, αυτήν την περίοδο στη Β΄ τάξη του Γυμνασίου διδάσκεται το ποίημα «Οι γάτες των Φορτηγών». Η ανθολόγηση του συγκεκριμένου ποιήματος πραγματοποιείται στο κεφάλαιο που τιτλοφορείται ως «Οι φίλοι μας τα ζώα», καθώς η παράθεση των λογοτεχνικών κειμένων σε αυτό το βιβλίο γίνεται βασισμένη σε θεματικές ενότητες. Η συγγραφική ομάδα του σχολικού εγχειριδίου για το μάθημα της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας στη Β΄ Γυμνασίου δεν προχωρά σε έντονες τροποποιήσεις στα έργα που περιέχει. Γι' αυτό και η ανθολόγηση του ποιήματος του Καββαδία δεν παρουσιάζει καμία αλλαγή και είναι πλήρως σύμφωνη με το πρωτότυπο κείμενο. Ακόμη, εκτός από την ακριβή παράθεση του ποιήματος δίνεται από τους συντάκτες μέσα σε δύο σειρές ένα κατατοπιστικό σχόλιο για την ποιητική συλλογή που ανήκει το ποίημα και για το περιεχόμενό του, ενώ αναφέρεται και η πηγή από την οποία λαμβάνεται. Προς το τέλος, το κείμενο υποστηρίζεται από 4 ερωτήσεις σχετικές με αυτό, εκ των οποίων οι δύο πρώτες έχουν στόχο οι μαθητές να ερμηνεύσουν με τον δικό τους τρόπο το νόημά του.

Αξίζει να επισημανθεί πως πιο πολλά στοιχεία για το ποίημα δίνονται στο βιβλίο του καθηγητή, στο οποίο τού υποδεικνύεται ποιους στόχους να ακολουθήσει και γύρω από ποιους θεματικούς άξονες να επικεντρώσει τη διδασκαλία του¹¹⁰. Ταυτόχρονα, ο εκπαιδευτικός επικουρείται σχετικά με την ερμηνευτική προσέγγιση του κειμένου και λαμβάνει ιδέες μέσω του βιβλίου για άλλες δραστηριότητες και παράλληλα κείμενα με τα οποία μπορεί να απασχολήσει τους μαθητές μέσα στην τάξη. Σημαντικό είναι πως σε αυτό το εγχειρίδιο προτείνεται από τους ανθολόγους οι μαθητές να έρθουν σε επαφή με τη μελοποίηση των ποιημάτων του Καββαδία από τον Θάνο Μικρούτσικο, αποκαλύπτοντας και αυτή τη διάσταση που έχει λάβει το έργο του. Επίσης, στο βιβλίο του καθηγητή παρατίθεται

¹⁰⁸ Βλ. Κωνσταντίνος Αγγελάκος, Χριστίνα Αργυροπούλου, Άννα Καραβέλη, Μαρία Ραυτοπούλου, *Νέα Ελληνικά*. Τεχνικά Επαγγελματικά Εκπαιδευτήρια. Α΄ τάξη 1ου Κύκλου, ό.π., σ. 7.

¹⁰⁹ Τα βιβλία για τα οποία γίνεται λόγος είναι τα εξής: Ευριπίδης Γαραντούδης, Σοφία Χατζηδημητρίου, Θεοδώρα Μέντη, *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Β΄ Γυμνασίου, Αθήνα: Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων 2006, σσ. 236-237. Η αναθεωρημένη έκδοση αυτού του βιβλίου του 2006 είναι: Ευριπίδης Γαραντούδης - Σοφία Χατζηδημητρίου - Θεοδώρα Μέντη, *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Β΄ Γυμνασίου, Αθήνα: Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος», σσ. 236-237.

¹¹⁰ Βλ. Ευριπίδης Γαραντούδης, Σοφία Χατζηδημητρίου, Θεοδώρα Μέντη, *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Β΄ Γυμνασίου. Βιβλίο Εκπαιδευτικού, Αθήνα: Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος», σσ. 156-157.

αναλυτικά η πηγή αναδημοσίευσης του ποιήματος από τις εκδόσεις Άγρα, αλλά δίνεται και μια βιβλιογραφία μη ικανή να τροφοδοτήσει τον δάσκαλο και χωρίς επάρκεια, διότι τον προτρέπει να ανατρέξει μόνο σε δύο μελέτες που έχουν δημοσιευθεί για τον Καββαδία.

Στην επόμενη τάξη του Γυμνασίου ανθολογείται το ποίημα «Kuro Siwo» που, όπως γίνεται φανερό, δεν είναι η πρώτη φορά που περιέχεται σε σχολικά εγχειρίδια για τη διδασκαλία της νεοελληνικής λογοτεχνίας¹¹¹. Σε αυτή την τάξη, στα *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας* τα λογοτεχνικά έργα παρουσιάζονται βάσει χρονολογικών ορίων. Έτσι, το ποίημα του Καββαδία και ο ίδιος συγκαταλέγονται από τη συντακτική ομάδα αυτού του σχολικού βιβλίου στο κεφάλαιο «Η νεότερη λογοτεχνία. Η λογοτεχνία από το 1922 έως το 1945», συνυπάρχοντας τόσο με ποιητές όσο και πεζογράφους της γενιάς του '20, της γενιάς του '30 αλλά και με τον Τσέχο Franz Kafka και τον Ουρουγουανό Jules Laforgue. Εδώ το ποίημα εκτίθεται από τους ανθολόγους με κάποιες μικρές επεμβάσεις στη στίξη και στην ορθογραφία, οι οποίες είναι ανεπαίσθητες και δεν δημιουργούν μεγάλη διαφοροποίηση από την έκδοσή του στα εξωσχολικά βιβλία. Ήδη, από τον πρώτο στίχο παρατηρείται η απαλοιφή του κόμματος που ακολουθεί μετά τη λέξη *Νότο*. Ακόμα μια αλλαγή υπάρχει στο σχολικό βιβλίο στον στίχο 8 όπου η συντακτική ομάδα, επιχειρώντας να εξομαλύνει τη γλώσσα του κειμένου και να την προσαρμόσει στην εποχή των μαθητών, αφαιρεί το τελικό ν από τη λέξη *κούφια* που αποτελεί την επιλογή του ποιητή και αντί αυτής παραθέτει τη λέξη *κούφια*. Παράλληλα, μια τελευταία τροποποίηση γίνεται στον στίχο 11 όπου η λέξη *μέσ'* μετατρέπεται στο σχολικό βιβλίο σε *μες* επειδή ακολουθεί λέξη από σύμφωνο και έτσι, αντί για *μέσ' στο μυαλό σου* που είναι η βούληση του Καββαδία, παρατίθεται στο εγχειρίδιο του σχολείου *μες στο μυαλό σου*.

Τη συγκεκριμένη ανθολόγηση συμπληρώνουν ένα γλωσσάρι άγνωστων λέξεων και ένα σημείωμα περίπου τεσσάρων σειρών το οποίο έχει στόχο να πληροφορήσει τον μαθητή για τα θέματα της ποίησης του ναυτικού λογοτέχνη, αλλά και να ενημερώσει για την ποιητική συλλογή που ανήκει το ποίημα «Kuro Siwo». Επιπλέον, δίνονται τέσσερις ερωτήσεις για την κατανόηση του ποιήματος. Ταυτόχρονα, ως επιπλέον εργασία ζητείται στο τέλος από τους μαθητές να ακούσουν τα μελοποιημένα ποιήματα του Καββαδία από τον μουσικό Θάνο Μικρούτσικο και μέσα σε ένα κείμενο να εκφράσουν την άποψή τους γι' αυτά. Οι ανθολόγοι, επίσης, αναφέρουν την πηγή από την οποία αντλούν το ποίημα για να το συμπεριλάβουν στο βιβλίο του σχολείου, αλλά δεν παραθέτουν την αφιέρωση του ποιητή.

¹¹¹ Για το σχολικό βιβλίο του Γυμνασίου που ανθολογείται το ποίημα «Kuro Siwo» βλ. Παναγιώτης Καγιαλής, Χριστίνα Ντουλιά, Θεοδώρα Μέντη, *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Γ' Γυμνασίου, Αθήνα: Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος» 2012, σσ. 193-194.

Στο βιβλίο του μαθητή, λοιπόν, της Γ΄ Γυμνασίου για το μάθημα της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας γίνεται μια πολύ καλή προσπάθεια να εδραιωθεί ο Νίκος Καββαδίας στα σχολικά εγχειρίδια και το αναγνωστικό κοινό αυτών των βιβλίων να γνωρίσει περισσότερα από τα βασικά χαρακτηριστικά και τα θέματα της ποιητικής του δημιουργίας.

Στο ίδιο πλαίσιο και το αντίστοιχο βιβλίο του εκπαιδευτικού καθοδηγεί ικανοποιητικά τον καθηγητή προσφέροντάς του μια ερμηνευτική προσέγγιση του έργου του Καββαδία, τα βασικά θέματα με τα οποία ασχολείται ο ποιητής, ένα παράλληλο κείμενο του Ουράνη προς ανάγνωση, την πηγή απ' όπου αντλείται το ποίημα από τις εκδόσεις Κέδρος και έναν συγκεκριμένο στόχο που επιχειρείται να επιτευχθεί με τη διδασκαλία του «Κυρο Σίω»¹¹². Από την άλλη, στα αρνητικά αυτού του βιβλίου μπορεί να καταλογιστεί η ανεπαρκής βιβλιογραφία στην οποία αναφέρονται μόλις τέσσερις μελέτες σχετικές με τον Καββαδία, εκ των οποίων οι δύο περιλαμβάνονται και στην ενδεικτική βιβλιογραφία του βιβλίου του εκπαιδευτικού για τη Β΄ τάξη του Γυμνασίου. Μάλιστα, αξιοσημείωτο είναι πως προτείνεται ως παράλληλο κείμενο το μικρό πεζό έργο «Στο άλογό μου» για «Τα ζα» του Στράτη Μυριβήλη που επίσης ανθολογούνται.

Αυτή είναι και η μοναδική φορά που είτε σε σχολικό βιβλίο του μαθητή είτε σε σχολικό βιβλίο του εκπαιδευτικού γίνεται μνεία στην πεζογραφική παραγωγή του Νίκου Καββαδία. Διότι ούτε ακόμη στο εγχειρίδιο *Ιστορία Νεοελληνικής Λογοτεχνίας* που δημιουργήθηκε προς χρήση όλων των τάξεων του Γυμνασίου γίνεται αναφορά στο μυθιστόρημα ή σε κάποιο μικρό πεζό του. Σε αυτό το σχολικό βιβλίο στόχος είναι η ενίσχυση των γνώσεων των μαθητών στη λογοτεχνία παρουσιάζοντας τη συνολική πορεία των μεγαλύτερων Ελλήνων λογοτεχνών και των έργων τους. Έτσι, λοιπόν, ο ποιητής παρουσιάζεται στην υποενότητα «Κοινωνική ποίηση» (μαζί με τους Τάσο Λειβαδίτη, Τίτο Πατρίκιο, Μανόλη Αναγνωστάκη, Άρη Αλεξάνδρου και Μιχάλη Κατσαρό) της κύριας και τελευταίας ενότητας οκτώ που έχει ως τίτλο «Μεταπολεμική Νεοελληνική Λογοτεχνία (1945-1967)», χαρακτηριζόμενος ως «ιδιαιτέρη περίπτωση», καθώς τα θέματα και τα περιεχόμενα της ποίησής του διαφέρουν από αυτά των συγχρόνων του¹¹³. Όπως προκύπτει από τα παραπάνω, ο ποιητής Νίκος Καββαδίας ανθολογείται από το 2006 και έπειτα σε τρία βιβλία του Γυμνασίου για τη διδασκαλία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας.

¹¹² Βλ. Παναγιώτης Καγιαλής, Χριστίνα Ντουνιά, Θεοδώρα Μέντη, *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Γ΄ Γυμνασίου. Βιβλίο Εκπαιδευτικού, Αθήνα: Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος», σσ. 132-133.

¹¹³ Βλ. Ευάγγελος Αθανασόπουλος, Ειρήνη Κοκκινάκη, Πολυξένη Μπίστα, *Ιστορία Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Α΄, Β΄, Γ΄ Γυμνασίου, Αθήνα: Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος» 2012, σ. 149.

Από την άλλη πλευρά, στο Λύκειο, σύμφωνα με όσα έχουν επισημανθεί ανωτέρω, ο ασυρματιστής-λογοτέχνης εμφανίζεται στο βιβλίο με τα *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας* της Β΄ Λυκείου ήδη από το 1982. Πλέον, όμως, η παρουσία του και σε αυτή τη σχολική βαθμίδα έχει επεκταθεί, αφού ανθολογείται σε ένα ακόμα βιβλίο για την τρίτη και τελευταία τάξη της Μέσης Εκπαίδευση που ονομάζεται *Λογοτεχνία*¹¹⁴. Στο συγκεκριμένο εγχειρίδιο τα έργα κατηγοριοποιούνται σε τρεις ενότητες βάσει θεμάτων και οι συντάκτες του έχουν συμπεριλάβει αρχικά τον Νίκο Καββαδία με το ποίημα «*Mal du depart*» στην ενότητα που ονομάζουν «Δίκτυο 1^ο “Όταν θέλεις να φύγεις...”». Το ποίημα ανθολογείται με ακρίβεια χωρίς καμία αλλοίωση αναφέροντας την πηγή από την οποία αναδημοσιεύεται, ενώ για πρώτη φορά παρατίθεται σε βιβλίο του σχολείου μια από τις αφιερώσεις του ποιητή, που σε αυτή την περίπτωση είναι προς την αδερφή του τη Ζένια. Ακόμη, το κείμενο συνοδεύεται από μια φωτογραφία ενός εικαστικού πίνακα του Αμερικανού ζωγράφου Edward Hopper και από ένα δίστιχο από το διάσημο ποίημα *Η πόλις* του Καβάφη, τα οποία είναι συναφή με το περιεχόμενο του έργου που ανθολογείται, δηλαδή με τη νοσταλγία για το ταξίδι και τη θέληση για φυγή από τη ρουτίνα της καθημερινότητας. Επιπρόσθετα, στο εν λόγω βιβλίο συμπεριλαμβάνεται και άλλο ένα ποίημα του Καββαδία, στη δεύτερη ενότητα που τιτλοφορείται ως «Δίκτυο 2^ο “Ανατομία ενός εγκλήματος”», όπου εμπεριέχεται για πρώτη φορά σε σχολικά εγχειρίδια το ποίημα «Ένα μαχαίρι». Σε αυτή την περίπτωση, όμως, το κείμενο δέχεται κάποιες μικρές επεμβάσεις από τη συντακτική ομάδα. Κάπως έτσι, στον στίχο 26 αντί της λέξης *αλαφρή* χρησιμοποιείται η λέξη *αλαφρό* προκειμένου να ευθυγραμμιστεί η ορθογραφία του ποιήματος προς διευκόλυνση των μαθητών με όσα επιτάσσουν οι γλωσσικοί κανόνες σήμερα. Ανεπαίσθητη αλλαγή υφίσταται και ο στίχος 30, όπου προστίθεται το θηλυκό άρθρο στη λέξη *ιδιοτροπία* και έτσι αντί για *που ιδιοτροπία μ’ έκαμε και το ’καμα δικό μου* ο μαθητής κατά την ανάγνωσή του διαβάζει *που η ιδιοτροπία μ’ έκαμε και το ’καμα δικό μου*. Παράλληλα, δίνεται σαν υποσημείωση η σημασία της λέξης *κουάρτο* και αναφέρεται η πηγή από την οποία αναπαράγεται το ποίημα. Στο αντίστοιχο βιβλίο του εκπαιδευτικού δεν γίνεται κάποια ιδιαίτερη αναφορά στον Καββαδία παρά μόνο δίνεται ο διαδικτυακός σύνδεσμος του Εθνικού Κέντρου Βιβλίου στον οποίο ο καθηγητής ανατρέχοντας μπορεί να λάβει αρκετές πληροφορίες για τον ποιητή, καθώς εκεί, πέρα από τα βιοεργογραφικά του στοιχεία, παρέχεται και μια πλούσια βιβλιογραφία.

¹¹⁴ Βλ. Κατερίνα Αλεξιάδη, Ανδρέας Γαλανός, Αλεξάνδρα Γερακίνη, Μαρία Κωττούλα, Πολυξένη Μπίστα, Αχιλλέας Ντελλής, Δημήτριος Παπαγεωργάκης, Αγλαΐα Ραυτοπούλου, Βαρβάρα Ρούσου, *Λογοτεχνία. Φάκελος Υλικού-Δίκτυα Κειμένων*, Αθήνα: Ινστιτούτο Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος» 2019, σσ. 58-59, 98.

Τέλος, αναφορά στον Νίκο Καββαδία γίνεται σε ακόμη ένα σχολικό βιβλίο το *Λεξικό λογοτεχνικών όρων* που διατίθεται από την Α΄ τάξη του Γυμνασίου και προορίζεται για χρήση μέχρι και τη Γ΄ Λυκείου. Σκοπός του, όπως γίνεται φανερό και από τον τίτλο του, είναι να προσφέρει στους μαθητές ερμηνεία σε βασικούς όρους που σχετίζονται με τη λογοτεχνία. Έτσι, παρατίθεται ένα τετράστιχο του Καββαδία από το ποίημα «Πούσι» ως παράδειγμα της παραδοσιακής ποίησης προκειμένου να επισημανθούν όλα εκείνα τα στοιχεία που την διαφοροποιούν από τη νεωτερική ποίηση. Ειδικότερα, στο βιβλίο για το οποίο γίνεται λόγος γράφεται το εξής:

Οι στίχοι αυτοί του Νίκου Καββαδία ανήκουν στην παραδοσιακή ποίηση: έχουν μέτρο (τροχαϊκό), ρυθμό, ομοιοκαταληξία (σταυρωτή), ο ποιητικός λόγος είναι οργανωμένος στο σχήμα της τετράστιχης στροφής και οι στίχοι έχουν σταθερό ποιητικό ανάπτυγμα: εναλλάσσονται εννεασύλλαβοι με δεκασύλλαβους στίχους¹¹⁵.

Με αυτόν τον τρόπο ολοκληρώνεται η παρουσία του Νίκου Καββαδία στα σχολικά εγχειρίδια. Συμπερασματικά, από όσα καταδεικνύονται στις προηγούμενες σελίδες, φαίνεται πως ο ποιητής δεν συμπεριλαμβάνεται για αρκετό καιρό στην ύλη των βιβλίων της Μέσης Εκπαίδευσης για τη διδασκαλία της νεοελληνικής λογοτεχνίας. Πώς όμως αυτός ο λογοτέχνης που μίλησε και στάθηκε δίπλα στους ανθρώπους του περιθωρίου και αποδέχτηκε το διαφορετικό δείχνοντας αγάπη και κατανόηση για τον συνάνθρωπό του έμεινε εκτός των σχολικών βιβλίων για μεγάλο χρονικό διάστημα; Η αρχική αυτή απουσία του που διαρκεί πολλά έτη πιθανώς οφείλεται στο γεγονός πως οι διαφορετικές εκπαιδευτικές κατευθύνσεις, που ακολουθούνται κατά συχνά διαστήματα, επιβάλλουν μια εθνοπρεπή και χριστιανική μόρφωση στους νέους μαθητές η οποία δεν συμβαδίζει με τις ιδέες περί κοσμοπολιτισμού και εξωτισμού που προάγει ο Νίκος Καββαδίας μέσα από τη λογοτεχνική δημιουργία του. Μια ακόμα εξήγηση αυτής της πολύχρονης ελλιπούς αναφοράς του στα βιβλία του σχολείου είναι η δυσκολία που παρουσιάζει η γλώσσα του, αφού βρίθει ναυτικών όρων. Επίσης, εμπόδιο αποτελεί η επικέντρωσή του γύρω από συγκεκριμένα θέματα που πολλές φορές είναι απαγορευμένα και η σύγχυση που προκαλεί η κατάταξή του σε μια ορισμένη καλλιτεχνική γενιά ή σχολή. Όμως, για πρώτη φορά εμφανίζεται σε βιβλίο σχολείου το 1968, όταν βρίσκεται ακόμη στη ζωή, στα ειδικά εγχειρίδια των *Νεοελληνικών Ναυτικών Αναγνωσμάτων* με τρία ποιήματα από τις δύο πρώτες ποιητικές συλλογές του και σε μια περίοδο ιδιαίτερη για την ελληνική πραγματικότητα, ενώ, πολύ αργότερα (μόλις το 1982), ανθολογείται στα

¹¹⁵ Ιωάννης Παρίσης, Νικήτας Παρίσης, *Λεξικό Λογοτεχνικών Όρων*, Αθήνα: Ινστιτούτο Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος» 2012, σ. 130.

σχολικά εγχειρίδια των *Κειμένων Νεοελληνικής Λογοτεχνίας* γενικής παιδείας με το ποίημα «Πούσι» από την ομώνυμη συλλογή του. Η ανθολόγηση αυτή, όπως επισημάνθηκε, δέχεται ελάχιστες επεμβάσεις σε αντίθεση με την πρώτη του ανθολόγηση που δέχτηκε αρκετές μεταβολές στη στίξη και στην ορθογραφία.

Μετά το πέρας του 20ού αιώνα και όταν πλέον ο Νίκος Καββαδίας διαβάζεται πιο πολύ από το αναγνωστικό κοινό και σταθεροποιείται στα ελληνικά γράμματα μέσω των αρκετών μελετών που πραγματοποιούνται για την ερμηνεία του έργου του αλλά και μέσω των μελοποιήσεων των ποιημάτων του από γνωστούς μουσικούς καλλιτέχνες, συμπεριλαμβάνεται αδιάκοπα στις σελίδες των σχολικών βιβλίων για τη νεοελληνική λογοτεχνία του Γυμνασίου και του Λυκείου. Έτσι, σήμερα οι διάφορες συντακτικές ομάδες που αναλαμβάνουν να ανθολογήσουν λογοτεχνικά έργα σε τέτοιου είδους εγχειρίδια προτιμούν ποιήματά του και σεβόμενοι την τελική βούλησή του δεν προχωρούν σε ισχυρές και εμφανείς επεμβάσεις με μοναδική εξαίρεση το βιβλίο των *Νέων Ελληνικών* για τα τεχνικά και επαγγελματικά σχολεία στο οποίο πραγματοποιούνται αρκετές τροποποιήσεις.

Συνολικά, περιέχονται στα σχολικά βιβλία του μαθητή για τη διδασκαλία της νέας ελληνικής λογοτεχνίας από δύο φορές τα ποιήματα «Kuro Siwo», «Οι γάτες των φορτηγών», «Πούσι» και «Mal du depart», ενώ από μία φορά το ποίημα «Ένα μαχαίρι». Δηλαδή, ανθολογούνται πέντε διαφορετικά ποιήματα του Καββαδία, εκ των οποίων τα τρία είναι της πρώτης του ποιητικής συλλογής *Μαραμπού* και τα υπόλοιπα δύο της δεύτερης *Πούσι*. Επιπλέον, αν δεν ληφθούν υπόψιν τα εξειδικευμένα σχολεία παρουσιάζεται ισόποσα στις τάξεις του Γυμνασίου και του Γενικού Λυκείου. Προκύπτει, λοιπόν, από αυτά τα στατιστικά πως κανέναν ποίημα από την τρίτη και τελευταία ποιητική του συλλογή δεν περιλαμβάνεται στα βιβλία του σχολείου. Ταυτόχρονα, διαπιστώνεται και η απουσία αναφοράς στο πεζογραφικό του έργο. Επομένως, ο Καββαδίας ενσωματώνεται στον σχολικό λογοτεχνικό κανόνα και γίνεται γνωστός στους μαθητές της Μέσης Εκπαίδευσης μοναχά μέσα από τα ποιήματα των δύο πρώτων συλλογών του και δεν γνωστοποιείται σε αυτούς η πεζογραφική ικανότητα που τον χαρακτηρίζει.

Η μελοποίηση των ποιημάτων του

Ο Νίκος Καββαδίας, όπως ειπώθηκε, εξ αρχής κερδίζει το ενδιαφέρον της κριτικής και σταδιακά, παρά τη μακροχρόνια εκδοτική του αποχή από τα νεοελληνικά γράμματα και τη μικρή του λογοτεχνική παραγωγή καταφέρνει να διευρύνει ολοένα και περισσότερο το αναγνωστικό κοινό του, να μελετάται επανειλημμένως και να δημιουργεί αντιφατικές απόψεις γύρω από την ερμηνεία και την κατάταξη του έργου του σε συγκεκριμένες σχολές ή ρεύματα καλλιτεχνικά. Μάλιστα, από τον θάνατό του και έπειτα διακρίνεται μια αυξανόμενη διάθεση των μελετητών για διεξοδικότερη επανεκτίμηση ολόκληρης της λογοτεχνικής του παραγωγής. Ωστόσο, ο Καββαδίας δεν επιβεβαιώνει εκείνο το παράδειγμα που συμβαίνει με άλλους λογοτέχνες, δηλαδή να λάβει μόνο μεταθανάτια αναγνώριση. Αντίθετα, πετυχαίνει να γνωστοποιηθεί ήδη από τα νεανικά του χρόνια με τις πρώτες του δημιουργίες όχι μόνο στους φιλολογικούς κύκλους αλλά και στην ευρεία μάζα των αναγνωστών, ακόμα και σε εκείνους που η λογοτεχνία δεν αποτελεί την κύρια ενασχόλησή τους και το βασικό τους ενδιαφέρον. Η ποίησή του μένει αναλλοίωτη και δεν φθίρεται στο πέρασμα των ετών δημιουργώντας όλο και περισσότερο μια διάθεση για εμβάθυνση στο έργο του, αφού πλήθος άρθρων, ερευνών, βιβλίων και ειδικών αφιερωμάτων είτε σε εφημερίδες και περιοδικά είτε στην τηλεόραση, γράφονται και μεταδίδονται γι' αυτόν. Χαρακτηριστικό, επίσης, είναι ότι από τις αρχές της δεκαετίας του '80 μέχρι και σήμερα ο Καββαδίας αποτελεί αντικείμενο μελέτης για αρκετούς φιλόλογους, ξεκινά να ανθολογείται στα σχολικά εγχειρίδια της Μέσης Εκπαίδευσης, όπως αναδείχθηκε και στο προηγούμενο κεφάλαιο και διαβάζεται ολοένα και πιο πολύ από το κοινό κερδίζοντας την αγάπη ειδικότερα των νέων¹¹⁶. Αυτή η μεγάλη εξάπλωση του έργου του καθώς και του ονόματός του οφείλεται, αφενός μεν, στην ποιότητα της λογοτεχνικής του δημιουργίας και της διαχρονικότητας των θεμάτων του, αφετέρου δε, στη μελοποίηση των ποιημάτων του από διάφορους και ξεχωριστούς καλλιτέχνες της λαϊκής και έντεχνης ελληνικής μουσικής σκηνής. Τα τραγούδια έρχονται συμπληρωματικά να ενισχύσουν τη δημοτικότητα του ποιητή, όπου πλέον μόνο με μια σχετική αναζήτηση στον διαδικτυακό ιστότοπο www.Youtube.com έρχεται κανείς άμεσα σε επαφή με την ποίηση του, καθώς υπάρχει ένας μεγάλος αριθμός μελοποιημένων τραγουδιών του που είναι αναρτημένος εκεί. Επιπλέον, μέσω αυτής της ιντερνετικής πλατφόρμας γίνεται φανερό από τις χιλιάδες προβολές των μελοποιημένων ποιημάτων του, η τεράστια απήχησή του. Μέσα σε αυτό το

¹¹⁶ Για την αποδοχή του έργου του Καββαδία από το αναγνωστικό κοινό βλ. Σταύρος Πετσόπουλος, «Καββαδίας: ένα εκδοτικό θαύμα. Το έργο του ανατυπώνεται κάθε οκτώ με δέκα μήνες!». Μια συζήτηση με τον Σταύρο Πετσόπουλο», *Η Καθημερινή (ένθετο: Επτά Ημέρες)*, 28 Φεβρουαρίου 1999, σσ. 24-25.

πλαίσιο, δεν θα ήταν ανακριβές να θεωρηθεί ο Καββαδίας ως ένας από τους πιο πολυδιαβασμένους αλλά και πιο μελοποιημένους Έλληνες ποιητές του 20ού αιώνα. Πλήθος μουσικών έχει μαγνητιστεί από τη λυρικήτητα των ποιημάτων του εξαιτίας του μέτρου και της ρίμας που διαθέτουν αυτά, αλλά και από το περιεχόμενό τους, αφού προσφέρουν στον αναγνώστη τη δυνατότητα να ταξιδέψει μέσω του ποιητικού έργου σε τοποθεσίες μακρινές και να φανταστεί ανθρώπους καινούργιους βγάζοντάς τον από την πλήξη και τη μονοτονία της καθημερινότητας. Έτσι, οι μουσικοσυνθέτες που ασχολήθηκαν να ντύσουν με μουσική υπόκρουση τα ποιήματα του Καββαδία ώθησαν ακόμα και τους αμήτους προς την ποίηση ακροατές στην αγορά των λογοτεχνικών του έργων. Πιο κάτω, παρατίθενται συγκεντρωμένα κατά χρονολογική σειρά όλα τα ποιήματα του Νίκου Καββαδία που έχουν μελοποιηθεί και συμπεριλαμβάνονται σε δισκογραφίες¹¹⁷.

Το 1967, συμβαίνει η πρώτη απόπειρα μελοποίησης των ποιημάτων του Καββαδία που ουσιαστικά πρόκειται περισσότερο για μια απαγγελία από τον Νότη Περγιάλη, η οποία συνοδεύεται από την μουσική του Άκη Λυμούρη, παρά για ένα τραγούδι. Ο δίσκος ονομάζεται *Μαραμπού* (45 στροφών 7''). ΣΤΡΟΦΕΣ ROD 6005) και περιλαμβάνει τα ποιήματα «Μαραμπού», «Παραλληλισμοί» από την Πλευρά Α και «Η μαϊμού του Ινδικού λιμανιού», «Γράμμα ενός αρρώστου» και «Ένα μαχαίρι» από την Πλευρά Β. Η εταιρεία που αναλαμβάνει τη κυκλοφορία αυτού του δίσκου ονομάζεται Στροφές και ανήκει στους Κ. και Μ. Ροδιάδου.

Το 1971, μελοποιείται από τον Πάνο Σαββόπουλο το ποίημα «Αρμίδα» με τον αλλαγμένο τίτλο «Το πειρατικό» φέροντας κάποιες τροποποιήσεις σε ορισμένους στίχους εξαιτίας της λογοκρισίας που ασκούσε η Χούντα την εποχή εκείνη. Ο δίσκος ονομάζεται *Το Επεισόδιο*.

Το 1975, μετά τον θάνατο του ποιητή, κυκλοφορεί από τον Γιάννη Σπανό και τη δισκογραφική εταιρεία Lyra το ποίημα «Ίδανικός και ανάξιος εραστής» ερμηνευμένο από τον τραγουδιστή Κώστα Καράλη στον δίσκο *Ανθολογία Τρίτη*. Δύο χρόνια αργότερα, το 1977, η Μαρίζα Κωχ, σε μια από τις πιο μεγάλες στιγμές στην καριέρα της, κυκλοφορεί

¹¹⁷ Τα στοιχεία και οι πηγές για τα μελοποιημένα ποιήματα του Καββαδία αντλούνται από: Βασιλική Τσιρέβελου, *Ο μελοποιημένος λόγος του Νίκου Καββαδία*, Μεταπτυχιακή εργασία, Θεσσαλονίκη: Α.Π.Θ. 2009, Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://ikee.lib.auth.gr/record/128565/files/GRI-2012-8084.pdf> (προσπελάστηκε: 18-3-2023)· Βασιλική Αγγελικοπούλου, «Ο Καββαδίας μελοποιημένος», *Η Καθημερινή* (ένθετο: Έπτα Ημέρες), 28 Φεβρουαρίου 1999, σσ. 22-23. Επίσης, αντλούνται από: Κυριάκος Ντελόπουλος, *Νίκος Καββαδίας. Βιβλιογραφία 1928-1982*, Αθήνα: Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο 1983, σσ. 89-90, καθώς και από το άρθρο του Μιχάλη Γελασάκη με τίτλο «Ο μελοποιημένος Νίκος Καββαδίας», στη διαδικτυακή ιστοσελίδα <https://www.musicpaper.gr/> (προσπελάστηκε: 18-3-2023). Τέλος, πληροφορίες αντλούνται και από το άρθρο της Νατάσας Συλλινγάκη, «Την ανεξήγητη γραφή να λύσω προσπαθώ» στη διαδικτυακή ιστοσελίδα <https://reasonmachine.wordpress.com/2018/01/11/kavadias/> (προσπελάστηκε: 18-3-2023).

οκτώ ποιήματα του Καββαδία στον δίσκο *Μαρίζα Κωχ* από την εταιρεία CBS (Sony). Τα ποιήματα που μελοποιούνται και ακούγονται εδώ είναι το «Φάτα Μοργκάνα» που αποτελεί και τη μεγαλύτερη επιτυχία του δίσκου, το «Πούσι», το «Αρμίδα», το «Μουσώνας», το «Σταυρός του Νότου», το «Θεσσαλονίκη II», το «Νανούρισμα» και το «Μαραμπού».

Το 1979, πραγματοποιείται η πιο δημοφιλής βάσει πωλήσεων μελοποίηση στο ποιητικό έργο του Καββαδία από τον Θάνο Μικρούτσικο κυκλοφορώντας τον δίσκο *Σταυρός του Νότου* σε συνεργασία με την εταιρεία Lyra. Οι αρχικές αρνητικές αντιδράσεις των κριτικών παρακάμπτονται από το κοινό και ο δίσκος λαμβάνει επιτυχία τόσο για την ποιοτική εργασία του μουσικοσυνθέτη πάνω στα ποιήματα του Καββαδία όσο και για την ερμηνεία που δέχονται αυτά από τους σπουδαίους τραγουδιστές Γιάννη Κούτρα, Αιμιλία Σαρρή και Βασίλη Παπακωνσταντίνου. Ο *Σταυρός του Νότου* περιλαμβάνει 11 μελοποιημένα τραγούδια τα οποία είναι τα ακόλουθα: «Kuro Siwo», «Θεσσαλονίκη», «Σταυρός του Νότου», «Ένα μαχαίρι», «Γυναίκα», «Ένας Νέγρος θερμαστής από το Τζιμπουτί», «Federico Garcia Lorca», «Αρμίδα», «Cambay's Water», «Εσμεράλδα» και «Πικρία».

Ακόμα, το 1983 ο μουσικός Μιχάλης Τερζής στον δίσκο του *Τα τραγούδια της θάλασσας*, που τίθεται προς πώληση από την εταιρεία CBS, ανάμεσα στα 13 τραγούδια που περιλαμβάνει, τα δύο είναι τα ποιήματα του Καββαδία «Αντινομία», «Ό,τι Αγαπούσα (Πικρία)» και ένα απόσπασμα από το «Fresco» της τρίτης του ποιητικής συλλογής *Αριάδνη από τη Νάξο* τα οποία ερμηνεύει ο Κώστας Καράλης. Το επόμενο έτος ο Λάκης Παπαδόπουλος εντάσσει στον κυκλοφορημένο από τη Lyra δίσκο του με τίτλο *Περίπου* τα δύο ποιήματα του Κεφαλονίτη ποιητή «George William Allum» και «Black and White», τα οποία τραγουδά η γνωστή Αρλέτα.

Το 1986, το συγκρότημα Ξέμπαρκοι από το Ναύπλιο μελοποιεί τα εξής έντεκα ποιήματα του Νίκου Καββαδία: «Ένας δόκιμος στη γέφυρα εν ώρα κινδύνου», «Αντινομία», «Οι γάτες των φορτηγών», «Πούσι», «Οι προσευχές των Ναυτικών», «Γράμμα ενός αρρώστου», «Καραντί», «Θεσσαλονίκη II», «William George Allum», «Bord de l' Aspasia», «Yara Yara». Ο δίσκος που φιλοξενεί αυτά τα τραγούδια φέρει τον τίτλο *S/S Ιόνιον 1934* και κυκλοφορεί από την εταιρεία Μίνος. Στη συγκεκριμένη μελοποίηση που αποτελεί μια ξεχωριστή μουσική προσέγγιση στους στίχους του ποιητή συμμετέχει και η ερμηνεύτρια Δήμητρα Γαλάνη. Ταυτόχρονα, την ίδια χρονιά ο Κώστας Θωμαΐδης ερμηνεύει πρώτος το μελοποιημένο από τον Θάνο Μικρούτσικο ποίημα «Καραντί».

Το 1987, τα αδέρφια Χάρης και Πάνος Κατσιμίχας συμπεριλαμβάνουν στον δίσκο τους *Όταν σου λέω πορτοκάλι* που κυκλοφορεί από την Columbia Μίνος-Emi το ποίημα «Η

μαϊμού του Ινδικού λιμανιού». Παράλληλα, αυτή τη χρονιά ποιήματα του Καββαδία περιλαμβάνονται και στον δίσκο *Θαλασσινές Μπαλάντες* του Δημήτρη Τραυλού. Αυτά είναι «Οι προσευχές των ναυτικών» και η «Αντινομία».

Το αμέσως επόμενο έτος, το 1988, πραγματοποιούνται δύο νέες μελοποιήσεις ποιημάτων του. Η μία ξανά με τη Μαρίζα Κοχ που αυτή τη φορά τραγουδά τη «Στεριανή ζάλη» στον δίσκο *Εθνική Οδός* που κυκλοφορεί από την εταιρεία Sakkaris Lp, και η άλλη με τον Κώστα Χαριτάτο που στο δίσκο *Μοτέρ* μελοποιεί και κυκλοφορεί την «Αντινομία» σε συνεργασία με τη Lyra.

Ο Δημήτρης Ζερβουδάκης το 1989 στον δίσκο που τιτλοφορεί ως *Ακροβάτης* σε κυκλοφορία της Minos-EMI μελοποιεί και διασκευάζει το ποίημα «Γράμμα στον ποιητή Καίσαρα Εμμανουήλ» αλλάζοντας τον τίτλο του (και όχι μόνο) σε «Γράμμα σε έναν ποιητή».

Μπαίνοντας στη δεκαετία του '90, ο Θάνος Μικρούτσικος, συνεργαζόμενος ξανά με κάποια από τα κορυφαία ονόματα τραγουδιστών του ελληνικού έντεχνου μουσικού χώρου, παραδίδει στο κοινό τη νέα του μελοποιημένη εργασία για τον Νίκο Καββαδία με τίτλο *Γραμμές των Οριζόντων* που διατίθεται στην αγορά το 1991 από τη δισκογραφική εταιρεία Minos-EMI. Πρόκειται για έναν δίσκο που περιέχει συνολικά 17 τραγούδια εκ των οποίων τα έντεκα αποτελούν επανεκτελέσεις από τον προηγούμενο του 1979. Τα έξι που προστίθενται είναι τα εξής: «Καραντί», «Λύχνος του Αλαδδίνου», «A bord de l' Aspasia», «William George Allum», «Πιλότος Νάγκελ», «Οι επτά νάνοι στο s/s Cyrenia».

Το 1992, παρουσιάζεται με τη φωνή του Κώστα Μακεδόνα στον δίσκο *Τί είν' η πατρίδα μας* από την εταιρεία Ακτή-Sony μια διαφοροποιημένη εκδοχή του ποιήματος «Θεσσαλονίκη» με την ενορχήστρωση μάλιστα του Νίκου Δανίκα.

Δύο χρόνια αργότερα, η Milva ερμηνεύει το ποίημα «Καραντί» σε μελοποίηση του Θάνου Μικρούτσικου, το οποίο περιέχεται στον δίσκο *Volpe d'amore* και βγαίνει στην δημοσιότητα από την εταιρεία EMI.

Το 1996, στον δίσκο *Νέα Γη* της εταιρείας MBI που συμπεριλαμβάνει δώδεκα τραγούδια μελοποιημένα από διάφορους Έλληνες ποιητές, η Νένα Βενετσάνου τραγουδά την «Πικρία» με την μουσική επιμέλεια του Γάλλου Michel Montanaro.

Το 1999, ο Μάριος Φραγκούλης τραγουδά το ποίημα «Fata Morgana», το οποίο ηχογραφείται ζωντανά από την εταιρεία Sony και συμπεριλαμβάνεται στον δίσκο *Φεγγάρι Ερωτευμένο*.

Οι μελοποιήσεις των ποιημάτων του Καββαδία θα περίμενε κανείς όσο περνούν τα χρόνια να ελαττώνονται και να εξανεμίζονται οι προσπάθειες για νέες εκδοχές τους. Ωστόσο, με τον ερχομό του 21ου αιώνα εκτίθενται πολυποίκιλες μουσικές προσεγγίσεις στο έργο του από διάφορους συνθέτες. Πιο ειδικά, το 2000, ο Κωνσταντίνος Λυγνός κυκλοφορεί τους δίσκους *Τέσσερα θαλασσινά τραγούδια* και *Δύο θαλασσινά τραγούδια* περιέχοντας σε αυτά τα ποιήματα «Mal du depart», «Black and White», «Πούσι», «Μουσώνας» και «Mal du depart», «Black and White», αντίστοιχα.

Το 2002, τα αδέρφια Κατσιμίχα συμπεριλαμβάνουν σε ακόμη μια δουλειά τους το ποίημα του Νίκου Καββαδία «Η μαϊμού του Ινδικού λιμανιού» μετατρέποντας τον τίτλο σε «Η μαϊμού». Αυτή τη φορά το εντάσσουν στον δίσκο τους *Στους ελαιώνες της αγάπης* που κυκλοφορεί από την εταιρεία Ακτή- Sony music.

Το 2003, η Αλκηστις Πρωτοψάλτη ηχογραφεί ζωντανά σε συναυλία στο Μέγαρο Μουσικής το ποίημα «Ένα μαχαίρι» και το εντάσσει στο άλμπουμ *Τα παραμύθια μια φωνής* σε κυκλοφορία από τη δισκογραφική εταιρεία Heaven, ενώ, το ίδιο έτος και με όμοιο τρόπο, η Μαρία Φαραντούρη ερμηνεύει για τον δίσκο *Η ποίηση στο ελληνικό τραγούδι* το ποίημα «Θεσσαλονίκη» το οποίο επίσης κυκλοφορεί από τη Heaven.

Το 2004, ο Χάρης Παπαδόπουλος μελοποιεί τα δύο ποιήματα του Καββαδία «Guevara» και «Μικρή χορεύτρια», από τα οποία το τελευταίο δεν περιλαμβάνεται σε κάποιο ποιητικό βιβλίο του λογοτέχνη¹¹⁸. Τα τραγούδια αυτά τα ερμηνεύει ο Βασίλης Λέκκας στον δίσκο *Όρθιοι* που κυκλοφορεί η Alpha Records. Παράλληλα, τον ίδιο καιρό, το συγκρότημα Arumirac τραγουδά σε ρυθμούς λάτιν και σάλσα το ποίημα «Αρμίδα» που το συμπεριλαμβάνουν στον δίσκο τους *Πάμε Πάλι* από την εταιρεία Lyra, και την ίδια περίοδο ο Γιάννης Μαθές επανεκτελεί, σε μουσική του Θάνου Μικρούτσικου, στον δίσκο *Ανάσα της Ζωής μου Γίνε*, το «Ιδανικός και ανάξιος εραστής». Τη δημοσίευση του προς τους ακροατές αναλαμβάνει η εταιρεία Legend 2004.

Το επόμενο έτος και για μια ακόμα φορά, ο Θάνος Μικρούτσικος κυκλοφορεί σε ένα διπλό cd το *Σταυρός του Νότου - Γραμμές των Οριζόντων* μετά από συνεργασία με την EMI. Σε αυτόν τον δίσκο η διαφορά από τους προηγούμενους του είναι πως συμμετέχουν επιπλέον άλλοι δύο εξαιρετικοί τραγουδιστές, ο Χρήστος Θηβαίος και ο Γιάννης Κότσιρας, αλλά και ότι προστίθεται το ποίημα «Μαρέα» της δεύτερης ποιητικής συλλογής του Καββαδία, το οποίο ερμηνεύεται με τη φωνή του Γιάννη Κούτρα.

¹¹⁸ Το ποίημα «Η μικρή χορεύτρια» που δεν περιλαμβάνεται σε καμία ποιητική συλλογή του Καββαδία παρατίθεται στο βιβλίο του Guy Michel Saunier, *Το ημερολόγιο ενός τιμονιέρη. Αθησαύριστα πεζογραφήματα και ποιήματα*, Αθήνα: Άγρα 2006, σ. 89.

Σημαντικός επιπλέον είναι και ο δίσκος *Αλκωνίδες Μέρες* που διατίθεται σε κυκλοφορία το 2005 από την εταιρεία MINOS, καθώς σε αυτόν ο Λαυρέντης Μαχαιρίτσας τραγουδά το ποίημα «Ίδανικός και ανάξιος εραστής» ή «Mal du depart» του Νίκου Καββαδία που έως τότε ελκύει πολλούς συνθέτες και τραγουδιστές να ασχοληθούν μαζί του μουσικά.

Το 2007, το λαϊκό συγκρότημα Χειμερινοί Κολυμβητές επεξεργάζεται και μελοποιεί το ποίημα «Παραλληλισμοί» στο οποίο κυριαρχεί το μπουζούκι και περιλαμβάνεται στο δίσκο *Το πέρασμά σου* που κυκλοφορεί από τη Lyra. Το ίδιο έτος, άλλο ένα συγκρότημα προχωρά σε μελοποίηση ποιημάτων του Καββαδία. Η ροκ μπάντα Ερασιτέχνες Εραστές στον δίσκο της με όνομα *Ανταύγειες* που τίθεται σε κυκλοφορία από την εταιρεία Ano Kato Records περιέχει τα ποιήματα «Δάκρυ» και «Είσαι Ανθός», τα οποία ο ίδιος ο λογοτέχνης δεν είχε συμπεριλάβει σε καμία ποιητική του συλλογή. Τέλος, μέσα σε αυτόν τον χρόνο, η Ρίτα Αντωνοπούλου ερμηνεύει ανάμεσα στα 14 τραγούδια του δίσκου της *Για φωνή και ορχήστρα* της Legend 2007, τα ποιήματα «A bord de l' "Aspasia"», «Καραντί» και «Θεσσαλονίκη».

Το 2008, η Σαββίνα Γιαννάτου και ο Βασίλης Γισδάκης τραγουδούν τα «Fata Morgana» και «Το μαχαίρι», αντίστοιχα, τα οποία εμπεριέχονται στο άλμπουμ τους *Τραγούδια του Αιγαίου* που κυκλοφορεί από την Ana music. Ύστερα από έναν χρόνο, το 2009, τα Υπόγεια Ρεύματα εντάσσουν στον δίσκο τους με όνομα *Τους Έχω Βαρεθεί* σε κυκλοφορία της Legend το ποίημα «Federico Garcia Lorca» μελοποιημένο από τον Θάνο Μικρούτσικο.

Τα τελευταία χρόνια επιχειρούνται εντελώς διαφορετικές προσεγγίσεις από αυτές που πραγματοποιούνταν στις πρώτες απόπειρες μελοποίησης των ποιημάτων του Καββαδία, καθώς καλλιτέχνες και μουσικά συγκροτήματα από ποικίλα μουσικά είδη γοητεύονται με την ποίηση του Κεφαλονίτη λογοτέχνη και επιδιώκουν να προσφέρουν μια νέα και διαφορετική τραγουδιστική εκδοχή του ποιητικού του έργου. Έτσι, το 2010, το ροκ συγκρότημα Κίτρινα Ποδήλατα μελοποιεί το ποίημα «Yara Yara», σε μια προσέγγιση όπου οι ήχοι της ηλεκτρικής κιθάρας και των ντραμς συνοδεύουν τους στίχους του Νίκου Καββαδία.

Την ίδια περίοδο, ακόμα ένα ροκ συγκρότημα, τα Υπόγεια Ρεύματα, καταπιάνεται με τα ποιήματα του ασυρματιστή-ποιητή. Η εν λόγω μουσική ομάδα το 2010 κυκλοφορεί διαδικτυακά τον δίσκο *Τα ψίχουλα του χρόνου* ηχογραφώντας δέκα τραγούδια στον ραδιοφωνικό σταθμό 931 Tik Tak. Σε αυτά περιέχονται μελοποιημένα τα ποιήματα «Η Πλώρη μας» και «Σπουδή Θαλάσσης» του Νίκου Καββαδία.

Το 2012, ο Μιχάλης Τσαντίλας μελοποιεί και τραγουδά το ανένταχτο σε ποιητική συλλογή ποίημα «Ηθελα» του Κεφαλονίτη λογοτέχνη, συμπεριλαμβάνοντάς το στον δίσκο *Σκιά στο μυαλό* που κυκλοφορεί από την εταιρεία Μετρονόμος.

Τέλος, τα ποιήματα του Καββαδία ενδύονται μουσικά και με στοιχεία της rap και hip hop, καθώς το 2013 το ελληνικό συγκρότημα Social Waste, στο άλμπουμ που κυκλοφορεί με όνομα *Η γιορτή της Ουτοπίας*, δίνει μια δική του εκδοχή στο ποίημα «Kasbah» του Καββαδία, το οποίο δεν βρίσκεται στα περιεχόμενα κανενός ποιητικού του βιβλίου. Αξίζει να σημειωθεί πως το συγκεκριμένο συγκρότημα που διαθέτει στους στίχους των τραγουδιών του κοινωνικό και πολιτικό περιεχόμενο, παλαιότερα, δηλαδή το 2007, είχε μελοποιήσει και άλλο ένα ποίημα του ποιητή, το οποίο συναντάται στον δίσκο *Social Waste*. Εκείνη τη φορά τραγούδησαν το «Μαραμπού» της ομώνυμης ποιητικής συλλογής.

Από τα παραπάνω προκύπτει πως μελοποιούνται 44 από τα συνολικά 76 ποιήματα του λογοτέχνη, εκ των οποίων τα 52 βρίσκονται στις ποιητικές συλλογές του και τα υπόλοιπα 24 είναι αθησαύριστα. Τα 14 είναι από το *Μαραμπού*, τα 13 από το *Πούσι*, τα 11 από το *Τραβέρσο* και τα 6 είναι ανένταχτα¹¹⁹.

Είναι φανερό, λοιπόν, ότι η ποίηση του Νίκου Καββαδία έχει τύχει μουσικής επεξεργασίας από πολλούς σύνθετες και λαμβάνει για πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα αρκετές και διαφορετικές προσεγγίσεις από ποικίλα μουσικά είδη. Βέβαια, αν προσμετρηθούν σε αυτές τις ηχογραφημένες σε δίσκους μελοποιήσεις και όσες ανέκδοτες υπάρχουν, τότε ο αριθμός των ποιημάτων του που έγιναν τραγούδια θα αυξηθεί σημαντικά. Έτσι, η μεγάλη κίνηση των μουσικών γύρω από τα λυρικά έργα του Καββαδία δεν είναι άτοπο να ειπωθεί πως συνέβαλε, σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό, ώστε τα ευρύτερα κοινωνικά στρώματα να γνωρίσουν την τέχνη του. Όμως, σε πολλές περιπτώσεις οι μουσικοσυνθέτες επεμβαίνουν στο αρχικό ποιητικό κείμενο κατά την προσπάθειά τους να δημιουργήσουν τραγούδι, κάτι που έχει αποτέλεσμα την παρερμηνεία των ποιημάτων από τους ακροατές. Δηλαδή, στη συνείδηση του αρχάριου προς τη λογοτεχνία κοινού, που δεν γνωρίζει μέσα από τα βιβλία το έργο του λογοτέχνη, διαγράφεται η άποψη πως το αυθεντικό λυρικό κείμενο του ποιητή είναι όπως του παραδίδεται από τους μουσικούς, δίχως να αντιλαμβάνεται και να έχει γνώση των αλλοιώσεων που εκείνο έχει υποστεί. Κατ' αυτόν τον τρόπο, το κείμενο του ποιητή αλλάζει σύμφωνα με τις προσωπικές απόψεις και προτιμήσεις περί αισθητικής του εκάστοτε τραγουδιστή και συνθέτη.

¹¹⁹ Για τη συχνότητα των μελοποιημένων ποιημάτων του Νίκου Καββαδία βλ. Βασιλική Τσιρέβελου, *Ο μελοποιημένος λόγος του Νίκου Καββαδία*, ό.π., σ. 29.

Επομένως, ο Θάνος Μικρούτσικος, ως ο κατεξοχήν μουσικός που συσχετίζει το όνομά του με αυτό του Καββαδία, μέσω των πολυάριθμων και γνωστών μελοποιήσεων του ποιες αλλαγές ή επεμβάσεις ακολουθεί στον διαδεδομένο δίσκο του *Σταυρός του Νότου* που οι πωλήσεις του ενδεχομένως σήμερα να ξεπερνούν το ένα εκατομμύριο αντίτυπα; Διατηρεί και παραθέτει άθικτο και ολόκληρο το ποιητικό έργο του ναυτικού στο ευρύ κοινό; Αν όχι, πότε παρεμβαίνει στα κείμενα του Καββαδία σε μια μικρή ή σε μια μεγάλη κλίμακα προκειμένου να επιτύχει τους μουσικούς σκοπούς του;

Στο πρώτο τραγούδι του δίσκου «Κυρο Σίω» δεν διαπιστώνονται αρκετές αλλαγές παρά μόνο προστίθεται από τον συνθέτη στη λέξη *σα* το τελικό *ν* μετατρέποντας το σε *σαν* και η λέξη *κρατά* του ποιητικού κειμένου μεταβάλλεται σε *κρατάει* στο τραγούδι. Επίσης, μεταβολές δεν διακρίνονται ούτε στο ποίημα «Σταυρός του Νότου» από τον Μικρούτσικο. Όμως, στο ποίημα «Θεσσαλονίκη» παραλείπεται η τρίτη και η πέμπτη στροφή, ενώ στους στίχους 13 και 21 οι λέξεις *απάνου* και *κάτου*, αντίστοιχα, του ποιητικού κειμένου αλλάζουν στο τραγούδι προς τις πιο λόγιες και σύγχρονες μορφές *απάνω* και *κάτω*. Στο ίδιο ποίημα εντοπίζονται και άλλες δύο αλλαγές κατά τη μελοποίησή του. Συγκεκριμένα, οι στίχοι *Εχτός από τη μάνα σου κανείς δε σε θυμάται και Πριν δέκα χρόνια μεθυσμένη μου 'πες «σ' αγαπώ»* μετατρέπονται από τον μουσικοσυνθέτη σε *Εκτός από τη μάνα σου κανείς δε σε θυμάται και σε Πριν δέκα χρόνια μεθυσμένη μου είπες «σ' αγαπώ»*. Ουσιαστικά, από ολόκληρο τον στίχο μόνο οι λέξεις *εχτός* και *'πες* είναι αυτές που δέχονται ανεπαίσθητες επεμβάσεις στο τραγούδι αλλά δεν παύει να διαφέρουν από το ποιητικό κείμενο.

Συνεχίζοντας, στο ποίημα «Ένα μαχαίρι» εντοπίζεται ένας παρατονισμός και προσθήκη και σιγή του τελικού *ν*. Για παράδειγμα, στον στίχο 2 η λέξη *αφρικανικόν* αλλάζει σε *αφρικάνικο*. Επιπλέον, οι λέξεις *γέρον*, *παλιόν*, *κανένα* μετατρέπονται στο τραγούδι σε *γέρο*, *παλιά* και *κανέναν*. Παράλληλα, η στροφή 6 που είναι η προτελευταία τους ποιήματος επανέρχεται μετά την στροφή 7 στο τραγούδι, το οποίο τελειώνει με τους στίχους της.

Στο ποίημα «Γυναίκα», ο Μικρούτσικος προχωρά σε πολλές παραλείψεις, καθώς οι στροφές 3, 6, 7 και 8 δεν ερμηνεύονται από τον τραγουδιστή, ενώ το συναισθηματικό βάρος στο τραγούδι δίνεται στην ένατη στροφή η οποία τραγουδιέται 2 φορές από τον Γιάννη Κούτρα, σπάζοντας τη μονοτονία που δημιουργεί η μουσική σε ύφος μπαλάντας.

Στο έκτο τραγούδι αυτού του δίσκου, «Ένας νέγρος θερμαστής από το Τζιμπούτι», η λέξη *χασίς* του ποιητικού κειμένου αλλάζει στο τραγούδι στην πιο ευπρεπή και αποδεκτή κοινωνικά λέξη *καπνός* και το δεύτερο δίστιχο της τελευταίας και έκτης στροφής του

ποιήματος ερμηνεύεται δις από τον τραγουδιστή, δημιουργώντας στον ακροατή την πεποίθηση πως οι στίχοι επαναλαμβάνονται και στο ποίημα.

Μικρές αλλαγές από τον συνθέτη πραγματοποιούνται και στα ποιήματα «Federico Garcia Lorca» και «Αρμίδα». Στο πρώτο, η λέξη *κάτω* του στίχου 13 αλλάζει στο τραγούδι σε *κάτω*, όπως έχει συμβεί και σε άλλα ποιήματα αυτού του δίσκου. Στο δεύτερο, ο Μικρούτσικος δεν παρεμβαίνει στο ποιητικό κείμενο αλλά στο τέλος του τραγουδιού ο τραγουδιστής καταλήγει με τον στίχο το *Πειρατικό του Captain Jimmy*. Μέσα στο ίδιο πλαίσιο, το «Cambay's Water» δέχεται την παράλειψη της πέμπτης στροφής, ενώ στο ποίημα «Εσμεράλδα» αλλάζει μόνο η λέξη του στίχου 11, όπου αντί για *εσκούριασε* ο Γιάννης Κούτρας ερμηνεύει *σκούριασε*.

Τέλος, το ποίημα «Πικρία», που αποτελεί και το τελευταίο τραγούδι του συγκεκριμένου δίσκου, δεν μελοποιείται ολόκληρο από τον Θάνο Μικρούτσικο. Ο συνθέτης ξεκινά από την τρίτη στροφή και καταλήγει με το πρώτο δίστιχο της έβδομης στροφής, παρουσιάζοντας στον ακροατή μια ψευδή αίσθηση του αυθεντικού ποιήματος. Ακόμα, το ποιητικό κείμενο δέχεται και μια άλλη τροποποίηση. Ο στίχος *Παρηγοριά μου ο σάκος μου* μετατρέπεται σε *Παρηγοριά ο σάκος μου*.

Συμπερασματικά, ο Θάνος Μικρούτσικος, σε αυτόν τον δίσκο, μόνο σε ένα ποίημα δεν επεμβαίνει καθόλου, ενώ σε άλλα δύο κάνει ελάχιστες και μικρές τροποποιήσεις. Στα υπόλοιπα δεν μελοποιεί όλους τους στίχους των ποιημάτων, επιλέγοντας κάθε φορά ποιους θα ντύσει μουσικά.

Επίλογος

Στην παρούσα εργασία επιχειρήθηκε η μελέτη του λογοτεχνικού έργου του Νίκου Καββαδία και η σχέση του με τα νέα ελληνικά γράμματα. Δηλαδή, σε ένα πρώτο επίπεδο παρατέθηκε η αντιμετώπιση του έργου του από την κριτική. Σχολιάστηκαν οι πρώτες αντιδράσεις της πρώιμης ποιητικής παραγωγής του με τη συλλογή *Μαραμπού*, όπου διαπιστώθηκε η συνολική θετική κριτική αποτίμηση αυτού του έργου, η οποία επιβεβαιώθηκε με την ενθουσιώδη αξιολόγηση του Φώτου Πολίτη. Το αρχικό βιβλίο του Καββαδία ανάγκασε τους κριτικούς, παρά τις αδυναμίες που εντόπισαν σε αυτό, να αναγνωρίσουν το ταλέντο του και να δημιουργήσουν προσδοκίες για υψηλότερης αισθητικής αξίας έργα μελλοντικά από τον ποιητή.

Μέσα στο ίδιο πλαίσιο, εξετάστηκε και η κριτική που ασκήθηκε στη δεύτερη ποιητική του συλλογή *Πούσι*. Οι σχολιασμοί για το συγκεκριμένο βιβλίο αυτήν τη φορά δεν συνέπεσαν όλοι προς μια ευνοϊκή κατεύθυνση, αλλά στην πλειονότητά τους υπήρξαν θετικοί. Άλλοι διέκριναν προσκόλληση του ποιητή στα χαρακτηριστικά του ποιητικού παρελθόντος και άλλοι τόνισαν ορισμένα μοντέρνα στοιχεία στα ποιήματα αυτά. Αμφιλογία στην άποψη των κριτικών εντοπίστηκε και στην αξιολόγηση του πεζού του έργου *Βάρδια*, το οποίο δίχασε ως προς την ειδολογική του ένταξη. Ωστόσο, συνολικά και αυτό το βιβλίο, όπως τα προηγούμενα, εκτιμήθηκε ευμενώς. Παρ' όλ' αυτά, υπήρξαν και οι σφοδρές αρνητικές κρίσεις στο έργο του Νίκου Καββαδία με κυριότερους επικριτές του τον Αιμίλιο Χουρμούζιο, τον Βασίλη Λούλη και τον Μάνο Ελευθερίου, οι οποίοι τον κατηγορήσαν για απουσία κοινωνικοπολιτικού περιεχομένου στα ποιήματά του σε μια εποχή ταραγμένη για την Ελλάδα, αλλά και για ψευδή καταγραφή της ναυτικής ζωής.

Στη συνέχεια, ερευνήθηκε η θέση του και η κατάταξή του στις *Ιστορίες της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας* από του γραμματολόγους. Φανερώθηκε πως ο Καββαδίας εντοπίζεται σε αρκετές ιστορίες λογοτεχνίας, άλλοτε συνοπτικά και άλλοτε εκτενέστερα, στις οποίες περιλαμβάνεται, ως επί το πλείστον, μαζί με τους λογοτέχνες της γενιάς του '30, καθώς το πρώτο του βιβλίο είναι και αυτό που τον καθιέρωσε στη συνείδηση των μελετητών. Παράλληλα, το πεζό του έργου συχνά παραλείπεται, αφού παρουσιάζεται κυρίως με τις τρεις ποιητικές του συλλογές.

Σχετικό με την τοποθέτηση και τη συμπερίληψη του λογοτέχνη σε γενιές ή ρεύματα καλλιτεχνικά από τους ερευνητές της λογοτεχνίας υπήρξε και το επόμενο θέμα που ελέγχθηκε. Η εμφάνιση του Καββαδία στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση και στον σχολικό λογοτεχνικό κανόνα. Η παρουσία του στα σχολικά εγχειρίδια που διδάσκουν τη λογοτεχνία

άργησε να συμβεί και αρχικά έγινε σε κάποιες ειδικές εκδόσεις βιβλίων για εξειδικευμένα σχολεία. Εντούτοις, τη σημερινή εποχή η θέση του στα λογοτεχνικά εγχειρίδια του σχολείου έχει αποκατασταθεί και η παρουσία του κρίνεται επαρκέστερη σε σχέση με παλαιότερα, αλλά ακόμα λησμονούνται από τα σχολικά βιβλία τα πεζά του έργα. Επιπλέον, ιδιαίτερα τονίστηκαν σε αυτό το κεφάλαιο οι επεμβάσεις των συντακτών των σχολικών εγχειριδίων στα ποιητικά κείμενα του Καββαδία. Το έργο του δεν δέχθηκε μεγάλες τροποποιήσεις από τους ανθολόγους εκτός ορισμένων εκδόσεων.

Στο τελευταίο κεφάλαιο σημειώθηκαν κατά χρονολογική σειρά όσες μελοποιήσεις των ποιημάτων του Νίκου Καββαδία κυκλοφόρησαν από δισκογραφικές εταιρείες. Φάνηκε πως ολόκληρο το ποιητικό του έργο ενέπνευσε και απασχόλησε συνθέτες διαφορετικών μουσικών ειδών, οι οποίοι έδωσαν μουσική σε ποιήματά του από όλες του τις συλλογές, ακόμα και σε εκείνα που δεν εντάχθηκαν από τον ίδιο σε κανένα ποιητικό του βιβλίο. Προσοχή δόθηκε στις μελοποιήσεις του Θάνου Μικρούτσικου και συγκεκριμένα στον δίσκο *Σταυρός του Νότου*, όπου εξετάστηκαν οι αλλαγές και οι επεμβάσεις του μουσικοσυνθέτη στα ποιητικά κείμενα που συμπεριλήφθηκαν στον δίσκο και μεταμορφώθηκαν σε τραγούδια. Βέβαια, η διερεύνηση των τροποποιήσεων που υπέστησαν τα ποιήματα του Κεφαλονίτη ποιητή κατά την ερμηνεία τους από τους τραγουδιστές θα μπορούσε να επεκταθεί και σε άλλους δίσκους.

Από αυτά συνάγεται πως ο Νίκος Καββαδίας αποτελεί μια σημαντική προσωπικότητα για τα νέα ελληνικά γράμματα και τον ελληνικό πολιτισμό. Η θετική αποτίμηση του λογοτεχνικού έργου του από την κριτική κοινότητα, η παρουσία του στις μελέτες της λογοτεχνίας, η αυξανόμενη ανθολόγησή του τα τελευταία χρόνια στα σχολικά βιβλία και οι πολυπληθείς μελοποιήσεις των λυρικών κειμένων του καταδεικνύουν ότι το έργο του ενδιαφέρει, δίχως εξαιρέσεις, όλα τα επίπεδα αναγνωστών της ελληνικής κοινωνίας.

Βιβλιογραφία

Έντυπες πηγές

- Καββαδίας Νίκος, *Μαραμπού*, Αθήνα: Άγρα ²³2016. (Αθήνα: Κύκλος ¹1933).
- Καββαδίας Νίκος, *Πούσι*, Αθήνα: Άγρα ²²2010. (Αθήνα: Α. Καραβίας ¹1947).
- Καββαδίας Νίκος, *Τραβέρσο*, Αθήνα: Άγρα ²⁰2019. (Αθήνα: Κέδρος ¹1975).
- Καββαδίας Νίκος, *Βάρδια*, Αθήνα: Άγρα ¹⁰1987. (Αθήνα: Κέδρος ¹1954).
- Καββαδίας Νίκος, *Του Πολέμου. Στο άλογό μου*, Αθήνα: Άγρα 1987.
- Καββαδίας Νίκος, *Λι*, Αθήνα: Άγρα 1987.
- Καββαδίας Νίκος, *Το ημερολόγιο ενός τιμονιέρη. Αθησαύριστα πεζογραφήματα και ποιήματα*, [επιμ]. Saunier Guy Michel, Αθήνα: Άγρα 2006.

Βοηθήματα - Μελέτες - Άρθρα - Διαδικτυακές Πηγές

- Αγγελάκος Κωνσταντίνος, Αργυροπούλου Χριστίνα, Καραβέλη Άννα, Ραυτοπούλου Μαρία, *Νέα Ελληνικά. Τεχνικά Επαγγελματικά Εκπαιδευτήρια. Α΄ τάξη 1ου Κύκλου*, Αθήνα: Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων ³2001.
- Αγγελικοπούλου Βασιλική, «Ο Καββαδίας μελοποιημένος», *Η Καθημερινή (ένθετο: Επτά Ημέρες)*, 28 Φεβρουαρίου 1999, σσ. 22-23.
- Αθανασόπουλος Ευάγγελος, Κοκκινάκη Ειρήνη, Μπίστα Πολυξένη, *Ιστορία Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Α΄, Β΄, Γ΄ Γυμνασίου*, Αθήνα: Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος» 2012.
- Αλεξιάδη Κατερίνα, Γαλανός Ανδρέας, Γερακίνη Αλεξάνδρα, Κωττούλα Μαρία, Μπίστα Πολυξένη, Ντελλής Αχιλλέας, Παπαγεωργάκης Δημήτριος, Ραυτοπούλου Αγλαΐα, Ρούσσου Βαρβάρα, *Λογοτεχνία. Φάκελος Υλικού-Δίκτυα Κειμένων*, Αθήνα: Ινστιτούτο Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος» 2019.
- Ανδρειωμένος Γιώργος, «Ο “σχολικός” Νίκος Καββαδίας», *η λέξη*, τχ. 202 Οκτώβριος-Δεκέμβριος 2009, σσ. 500-511.
- Ανωνύμως, «Βάρδια», *Διαβάζω*, τχ. 38, Ιανουάριος 1981, σσ. 71-72. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <https://issuu.com/diavazo.gr/docs/> (προσπελάστηκε: 31-1-2023).
- Αργυρίου Αλέξανδρος, *Ιστορία της ελληνικής λογοτεχνίας και η πρόσληψή της. Στα χρόνια του Μεσοπολέμου (1918-1940)*. τ. Β΄, Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη 2000.
- Αργυρίου Αλέξανδρος, *Ιστορία της ελληνικής λογοτεχνίας και η πρόσληψή της. Στα χρόνια του ετεροκαθορισμένου εμφυλίου πολέμου (1945-1949)*, τ. Δ΄, Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη 2004.

Αργυρίου Αλέξανδρος, *Ιστορία της ελληνικής λογοτεχνίας και πρόσληψής της. Στα χρόνια της επισφαλούς δημοκρατίας (1950-1956)*, τ. Ε', Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη 2005.

Αργυρίου Αλέξανδρος, *Ιστορία της ελληνικής λογοτεχνίας και η πρόσληψής της. Όταν η δημοκρατία δοκιμάζεται, υπονομεύεται και καταλύεται (1964-1974 και μέχρι τις ημέρες μας)*, τ. Ζ', Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη 2007.

Βαρελάς Λάμπρος, *Η Νεοελληνική και μεταφρασμένη λογοτεχνία στην ελλαδική Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση (1884-2001). Συνοπτική ιστορική θεώρηση και αποδελτίωση των διδακτικών εγχειριδίων*, Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας 2007.

Βάρναλης Κώστας, «Μαραμπού», εφημ. *Πρωΐα*, 10 Σεπτεμβρίου 1943, σ. 1.

Βάρναλης, «Νίκου Καββαδία: “Πούσι”», εφημ. *Ο Ρίζος της Δευτέρας*, 27 Ιανουαρίου 1947, σ. 2. Διαθέσιμο και στην ηλεκτρονική διεύθυνση: http://stithaghi.blogspot.com/2017/01/blog-post_11.html (προσπελάστηκε: 22-1-2023).

Beaton Roderick, *Εισαγωγή στη Νεότερη Ελληνική Λογοτεχνία*, μτφρ. Μ. Σπανάκη - Ε. Ζουργού, Αθήνα: Νεφέλη 1996.

Γαραντούδης Ευριπίδης, Χατζηδημητρίου Σοφία, Μέντη Θεοδώρα, *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Β' Γυμνασίου, Αθήνα: Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων 2006.

Γαραντούδης Ευριπίδης, Χατζηδημητρίου Σοφία, Μέντη Θεοδώρα, *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Β' Γυμνασίου. Βιβλίο Εκπαιδευτικού, Αθήνα: Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος».

Γελασάκης Μιχάλης, «Ο μελοποιημένος Νίκος Καββαδίας», *MusicPaper*, <https://www.musicpaper.gr/> (προσπελάστηκε: 18-3-2023).

Γεωργιάδου Αγάθη, Κατσιαμπούρα Ζωή, Κρούπη-Κολώνα Ελευθερία, Πατούνα Αναστασία, Χατζηδημητρίου-Παράσχου Σοφία, Χατζηθεοχάρους Παναγιώτα, *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Β' τεύχος. Β' τάξη Γενικού Λυκείου. Βιβλίο Καθηγητή, Αθήνα: Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων.

Γιαλουράκης Μανώλης, «Βιβλία και άνθρωποι, Η “Βάρδια”. Το πεζογράφημα ενός ποιητή», εφημ. *Φιλολογικός Ταχυδρόμος*, 13 Ιουνίου 1954, σ. 3.

Γρηγοριάδης Νίκος, Καρβέλης Τάκης, Μηλιώνης Χριστόφορος, Μπαλάσκας Κώστας, Παγανός Γιώργος, Παπακώστας Γιάννης, *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας Β' Λυκείου*, Αθήνα: Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων 1982.

Δανιήλ Χρήστος, *Ξαναδιαβάζοντας τον Νίκο Καββαδία. Ποιητική και πρόσληψη*, Αθήνα: Οδός Πάνος 2010.

Δεληγιάννης Γιώργος, *Ο ναυτικός και το πρόβλημα της μοναξιάς στην ποίηση του Νίκου Καββαδία. Κοινά σημεία Καββαδία και γαλλικής ποίησης*, Αθήνα: Εκδόσεις Ίδμων 2002.

Δημαράς Κωνσταντίνος Θ., *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Από τις πρώτες ρίζες ως την εποχή μας*, τ. Β΄, Αθήνα: Ίκαρος 1949.

Δικταίος Άρης, *Θεωρία ποιήσεως*, Αθήνα: Φέξης 1962.

Εθνικό Κέντρο Βιβλίου (ΕΚΕΒΙ): Αρχείο Ελλήνων Λογοτεχνών, *Καββαδία Νίκος*. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://www.ekebi.gr/frontoffice/> (προσπελάστηκε: 1-12-2022).

Ελευθερίου Μάνος, στο: <https://www.youtube.com/watch?v=-5E9hj1KrV8> (προσπελάστηκε: 2-2-2023).

Ζήρας Αλέξανδρος, «Καββαδίας Νίκος», *Λεξικό Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Πρόσωπα, έργα, ρεύματα, όροι*, Αθήνα: Πατάκης ⁸2016.

Θεοτοκάς Γιώργος, «Ποιητές της θάλασσας», *Ορίζοντες*, τχ. 9-10, Σεπτέμβριος-Οκτώβριος 1944, σσ. 114-116.

Θεοτοκάς Γιώργος, «Το σύμβολο του ταξιδιού. Εις τα σύγχρονα ελληνικά γράμματα», εφημ. *Ελευθερία*, 25 Δεκεμβρίου 1947, σ. 5.

Θρακιώτης Κώστας, *Σύντομη Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Αθήνα: Δίφρος 1965.

Θρύλος Άλκης, «Η ζωή στα βιβλία», *Σήμερα*, αρ. 6, Ιούνιος 1933, σ. 191. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική σελίδα: <https://lekythos.library.ucy.ac.cy> (προσπελάστηκε: 8-12-2022).

Καγιαλής Παναγιώτης, Ντουνιά Χριστίνα, Μέντη Θεοδώρα, *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Γ΄ Γυμνασίου, Αθήνα, Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος» 2012.

Καγιαλής Παναγιώτης, Ντουνιά Χριστίνα, Μέντη Θεοδώρα, *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Γ΄ Γυμνασίου. Βιβλίο Εκπαιδευτικού, Αθήνα: Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος».

Καλοκύρης Δημήτρης, *Χρυσόσκονη στα γένια του Μαγγελάνου*, Αθήνα: Άγρα ²2004.

Καμπάνης Άριστος, *Ιστορία της Νέας Ελληνικής Λογοτεχνίας*, Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας Ι.Δ. Κολλάρου & Σίας Α.Ε. ⁴1948.

Καραγάτσης Μ., «Η σημερινή μας ποίηση», εφημ. *Πρωΐα*, 18 Νοεμβρίου 1942. Εδώ παρατίθεται από το Κόρφης Τάσος, *Νίκος Καββαδίας. Συμβολή στη ζωή και το έργο του*, Αθήνα: Κέδρος 1978, σ. 119.

Καραντώνης Ανδρέας, *Προβολές*, τ. Α΄, Αθήνα 1965.

- Κολλάρος Ιωάννης, Μαυρουδής Μιχάλης, *Συνοπτική Ιστορίας της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Αθήνα: Ρώσση [χ.χ.].
- Κορδάτος Γιάνης, *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Από το 1453 έως το 1961*, τ. Β΄, Αθήνα: Βιβλιοεκδοτική 1962.
- Κόρφης Τάσος, *Νίκος Καββαδίας. Συμβολή στη ζωή και το έργο του*, Αθήνα: Κέδρος 1978.
- Κοτζιούλας Γιώργος, «Νίκου Καββαδία: Μαραμπού», *Ρυθμός*, τχ. 3, Νοέμβριος 1933, σσ. 96-97.
- Κοτζιούλας Γιώργος, «Ο ποιητής Ν. Καββαδίας», *Νέοι Σταθμοί*, τχ. 4, Μάρτιος 1947, σ. 30. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <https://lekythos.library.ucy.ac.cy/> (προσπελάστηκε: 25-1-2023).
- Κουμπάρου-Χανιώτη Χρυσάνθη, *Τα Νεοελληνικά Αναγνώσματα στη Μέση Εκπαίδευση. Συγγραφείς και ανθολογημένα κείμενα (1884-1977)*, Αθήνα 2003.
- Κουντουρά Λίνα, *Η ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας στα εγχειρίδια της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης (1884-1983): Η πρόσληψη και αναπλαισίωσή της στη διάρκεια ενός αιώνα*, Διδακτορική Διατριβή, Θεσσαλονίκη: Α.Π.Θ. 2002. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <https://thesis.ekt.gr/thesisBookReader/> (προσπελάστηκε: 25-2-2023).
- Κουτσούκαλης Αλέκος, *Ιστορία της Ελληνικής Λογοτεχνίας. Από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα. Από ιστορικοϋλιστική σκοπιά*, τ. Β΄, Αθήνα: Ιωλκός 1989.
- Λευκαδίτης Παναγής, «Ο ναυτεργάτης ποιητής Νίκος Καββαδίας. Λίγα λόγια για το έργο του», εφημ. *Ριζοσπαστης*, 12 Φεβρουαρίου 1975, σ. 7. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://efimeris.nlg.gr/ns/pdfwin.asp?> (προσπελάστηκε: 28-1-2023).
- Λούλης Βασίλης, *Άπαντα*, τ. Β΄, Αθήνα: Κέδρος 1980.
- Λυκιαρδόπουλος Γεράσιμος, *Αναφορές*, Αθήνα: Έρασμος 1979.
- Λυκιαρδόπουλος Γεράσιμος, «Η “Βάρδια” του Νίκου Καββαδία», *Σημειώσεις*, αριθ. 18, Ιανουάριος 1980, σσ. 58-65.
- Μανάφης Κωνσταντίνος, Αντωνιάδης Ξενοφώντας, *Νεοελληνικά Ναυτικά Αναγνώσματα*, Αθήνα: Ίδρυμα Ευγενίδου-Βιβλιοθήκη του Ναυτικού²1970.
- Μαστροδημήτρης Π. Δ., *Εισαγωγή στη Νεοελληνική Φιλολογία*, Αθήνα: εκδόσεις Δόμος⁷2005.
- Μερακλής Μιχάλης Γ., *Σύγχρονη Ελληνική Λογοτεχνία (1945-1980). Μέρος πρώτο: ποίηση*, Αθήνα: Πατάκης 1987.
- Μικέ Μαίρη, *Η «Βάρδια» του Νίκου Καββαδία. Εικονο-γραφήσεις και μεταμορφώσεις*, Αθήνα: Άγρα 1994.

- Μπασιτιάς Κωστής, «Μαραμπού», εφημ. *Ημερήσιος Κήρυξ*, 7 Ιανουαρίου 1934, σ. 1.
- Μυλωνογιάννης Γιώργος, «Νικ. Καββαδία, Μαραμπού, ποιήματα», *Λυτρωμός*, τχ. 2, Ιούλιος 1933, σσ. 55-56.
- Νικολαΐδου Εύη, *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Νεοελληνική Γλώσσα*, Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρη 2010.
- Νικορέτζος Δημήτρης, *Νίκος Καββαδίας. Ο τελευταίος αμαρτωλός*, Αθήνα: Εντός ³2003.
- Ντελόπουλος Κυριάκος, *Νίκος Καββαδίας. Βιβλιογραφία 1928-1982*, Αθήνα: Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο 1983.
- Εύδης Θεόδωρος, «Η ποίηση στα 1933», *Ιδέα*, αριθ. 13, Γενάρης 1934, σσ. 18-28.
- Παναγιωτόπουλος Μ. Ιωάννης, «Μαραμπού», *Κύκλος*, αριθ. 6-7, Αύγουστος-Σεπτέμβριος 1933, σ. 290.
- Πανσέληνος Ασημάκης, «Νίκου Καββαδία: Πούσι, ποιήματα, 1947», *Ελεύθερα Γράμματα*, 1 Μαρτίου 1947, σ. 61. Διαθέσιμο και στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <https://lekythos.library.ucy.ac.cy/> (προσπελάστηκε: 23-1-2023).
- Παπαδημητρακόπουλος Ηλίας, «Η πεζογραφία ενός ποιητή. Το ήθος στη “Βάρδια” του Νίκου Καββαδία», εφημ. *Η Καθημερινή*, 4 Αυγούστου 1977, σ. 7.
- Παππάς Νίκος, *Η αληθινή Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας (από 1100-1973)*, Αθήνα: Τύμφη 1973.
- Παππάς Φίλιππος, Αλέξανδρος Κατσιγιάννης, Λίλια Διαμαντοπούλου, *Εισαγωγή στη Νεοελληνική Φιλολογία*, Αθήνα: Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράμματα και Βοηθήματα 2015. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: www.kalippos.gr (προσπελάστηκε: 8-2-2023).
- Παρασκευά Βασιλική, *Μοντερνισμός και Παράδοση στο έργο του Νίκου Καββαδία*, Μεταπτυχιακή Διατριβή, Θεσσαλονίκη: Α.Π.Θ. 2019. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://ikee.lib.auth.gr/record/317694/files/GRI-2020-27106.pdf> (προσπελάστηκε: 16-12-2022).
- Παράσχος Κλέων, «Ν. Καββαδία: Μαραμπού», *Νέα Εστία*, τχ. 160, Αύγουστος 1933, σσ. 899-900. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://www.ekebi.gr/magazines/showimage.asp?> (προσπελάστηκε: 8-12-2022).
- Παρίσης Ιωάννης, Παρίσης Νικήτας, *Λεξικό Λογοτεχνικών Όρων*, Αθήνα: Ινστιτούτο Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος».
- Περάνθης Μιχάλης, «Το “Πούσι”», εφημ. *Εθνος*, 30 Μαΐου, 1947, σ. 5.

- Πετρίδης Αντώνης, «Σύντομο υπόμνημα στο ποίημα “Kuro Siwo” του Νίκου Καββαδία», https://antonispetrides.wordpress.com/2013/07/03/kanvadias_kuro (προσπελάστηκε: 4-3-2023).
- Πετσόπουλος Σταύρος, «”Καββαδίας: ένα εκδοτικό θαύμα. Το έργο του ανατυπώνεται κάθε οκτώ με δέκα μήνες!”». Μια συζήτηση με τον Σταύρο Πετσόπουλο», *Η Καθημερινή (ένθετο: Επτά Ημέρες)*, 28 Φεβρουαρίου 1999, σσ. 24-25.
- Πολίτης Λίνος, *Ιστορία της Νέας Ελληνικής Λογοτεχνίας: συνοπτικό διάγραμμα, βιβλιογραφία*, Θεσσαλονίκη ²1969.
- Πολίτης Λίνος, *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης 1978.
- Πολίτης Φώτος, «Ένας νέος ποιητής», εφημ. *Πρωΐα*, 15 Δεκεμβρίου 1933, σσ. 1-2.
- Ροδάς Μιχάλης, «Ο κόσμος των βιβλίων, “Πούσι - Γαλαξειδί”», εφημ. *Το Βήμα*, 8 Ιανουαρίου 1947, σ. 2.
- Σακκάτος Βαγγέλης, *Ο ποιητής Νίκος Καββαδίας. Ο παράξενος ταξιδευτής και συναρπαστικός αφηγητής*, Αθήνα: Δρόμων 2009.
- Σπανδωνίδης Πέτρος, *Η νεώτερη ποίηση στην Ελλάδα*, Αθήνα: Ίκαρος 1955.
- Σπιέρος Μ., «Μαραμπού», *Νέοι Πρωτοπόροι*, αριθ. 8-9, Αύγουστος-Σεπτέμβριος 1933, σσ. 279-280. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://kanvadias.ekebi.gr/kritikes.asp> (προσπελάστηκε: 8-12-2022).
- Στεργιόπουλος Κώστας, «Ένα στιγμιότυπο για την ποίηση του Νίκου Καββαδία», *Νέα Εστία*, τχ. 1702, Ιούνιος 1998, σσ. 741-745. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://www.ekebi.gr/magazines/> (προσπελάστηκε: 31-1-2023).
- Στεργιόπουλος Κώστας, *Η ελληνική ποίηση: ανθολογία, γραμματολογία. Η ανανεωμένη παράδοση*, τ. Γ', Αθήνα: Σοκόλης 2000.
- Συλλιγνάκη Νατάσα, «Την ανεξήγητη γραφή να λύσω πολεμώ», <https://reasonmachine.wordpress.com/2018/01/11/kanvadias/> (προσπελάστηκε: 18-3-2023).
- Τόγιας Ιω. Βασίλειος, *Το μάθημα των Νέων Ελληνικών στη Μέση Εκπαίδευση. Ιστορική θεώρηση (1833-1967)*, τ. Β', Θεσσαλονίκη: Α.Π.Θ. Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη) 1990.
- Τράπαλης Γιώργος, *Γλωσσάρι στο έργο του Νίκου Καββαδία*, Αθήνα: Άγρα ²2002.
- Τσιρέβελου Βασιλική, *Ο μελοποιημένος λόγος του Νίκου Καββαδία*, Μεταπτυχιακή εργασία, Θεσσαλονίκη: Α.Π.Θ. 2009, Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική ιστοσελίδα: <http://ikee.lib.auth.gr/record/128565/files/GRI-2012-8084.pdf> (προσπελάστηκε: 18-3-2023).
- Vitti Mario, *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Αθήνα: Οδυσσέας 2003.

Φιλίππου Φίλιππος, *Ο πολιτικός Νίκος Καββαδίας*, Αθήνα: Άγρα 1996.

Χανούσης Μιχάλης, «Νίκου Καββαδία, Μαραμπού (Ποιήματα), *Το Ξεκίνημα*, αρ. 9-10, Σεπτέμβριος-Οκτώβριος 1933, σ. 284.

Χάρης Πέτρος, «Η τέχνη και η εποχή μας. Τα νέα βιβλία. Ν. Καββαδία: "Πούσι" - Ορέστη Λάσκου: "Φρεγάτα", Κώστα Δαρρίγου-Ελληνα: "Χαράκωμα"», εφημ. *Ελευθερία*, 29 Απριλίου 1947, σ. 2. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://efimeris.nlg.gr/ns/pdfwin.asp?c=64&d> (προσπελάστηκε: 25-1-2023).

Χατζηβασιλείου Βαγγέλης, «Από την έξαρση του μοντερνισμού στην ιστορική συνείδηση του ρεαλισμού: Τα μικρά πεζά του Νίκου Καββαδία», *Η λέξη*, τχ. 202, Οκτώβριος-Δεκέμβριος 2009, σσ. 490-495.

Χουρμούζιος Αιμίλιος, «Ν. Καββαδία: "Πούσι"», *Νέα Εστία*, τχ. 483, Αύγουστος 1947, σσ. 1018-1019. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://www.ekebi.gr/magazines/showimage.asp?file=74905&code=5808&zoom=800> (προσπελάστηκε: 31-1-2023).

Χριστιανόπουλος Ντίνος, *Συμπληρώνοντας κενά: Σολωμός, Καβάφης, Καββαδίας, Δούκας, Λαούρδας*, Αθήνα: Ρόπτρον 1988.

Χριστιανόπουλος Ντίνος, «Ένα πιθανό πρότυπο των ποιημάτων του Καββαδία», *Διαγώνιος*, αριθ. 11, Μάιος-Αύγουστος 1975, σσ. 165-167. Εδώ παρατίθεται από το Τάσος Κόρφης, *Νίκος Καββαδίας. Συμβολή στη μελέτη της ζωής και του έργου του*, Αθήνα: Κέδρος 1978, σσ. 119-122.

Περίληψη

Η εργασία έχει στόχο να συζητήσει τη λογοτεχνική δημιουργία του Νίκου Καββαδία σε συνάφεια με τα νεοελληνικά γράμματα. Ειδικότερα, οι κεντρικοί άξονές της είναι η καταγραφή βασικών στοιχείων της ζωής του ποιητή και η παρουσίαση της κριτικής πρόσληψης των έργων *Μαραμπού*, *Πούσι* και *Βάρδια*, τα οποία γνώρισαν ευρεία αποδοχή από τους κριτικούς. Ακόμα, η εργασία αναφέρεται και σε αρνητικές αξιολογήσεις του έργου του Καββαδία, με βασικά επιχειρήματα την απουσία αναφοράς του ποιητή στα γεγονότα της εποχής του και τη στρεβλή προβολή της ναυτικής ζωής, που συχνά εξωραϊζεται στα ποιήματά του. Σημαντική δε, είναι, χρησιμοποιώντας τα σχετικά βιβλία των Καμπάνη, Δημαρά, Κορδάτου, Θρακιώτη, Λίνου Πολίτη, Beaton, Vitti και άλλων, η υπογράμμιση της θέσης και της κατάταξης του Καββαδία στις ιστορίες της νεοελληνικής λογοτεχνίας, καθώς η ένταξη του σε συγκεκριμένες καλλιτεχνικές ομάδες, σχολές ή γενιές έχει δημιουργήσει φιλολογική σύγχυση. Επιπροσθέτως, στο επίκεντρο της εργασίας τίθενται η πυκνότητα και οι τροποποιήσεις των έργων του ποιητή στα σχολικά εγχειρίδια της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, αλλά και οι μελοποιημένες εκδοχές των ποιημάτων του που κυκλοφόρησαν από δισκογραφικές εταιρείες.

Λέξεις-κλειδιά: Νίκος Καββαδίας, νεοελληνική λογοτεχνία, κριτική, ιστορία της λογοτεχνίας, μελοποιημένη ποίηση, σχολικά εγχειρίδια

Abstract

This study highlights the relation between the works of Nikos Kavvadias and modern Greek letters. More specifically, it focuses on certain aspects of his life and discusses the positive reactions of the critics towards his collections *Marabou*, *Pousi* and *Vardia*. Furthermore, the study ascertains the negative evaluation of Kavvadias' work by a number of scholars who declared that the whole era in which the poet lived is absent from his poems, while the maritime life is usually presented in a romantic way. Additionally, the study refers to the rather confused presence of the poet in histories of Modern Greek Literature (written by Kampanis, Dimaras, Kordatos, Thrakiotis, Linos Politis, Beaton, Vitti and others), since it is quite difficult for his work to be placed in specific literary groups or tendencies. Lastly, this thesis examines the various texts of Kavvadias which were included in school textbooks for secondary education as well as the musical adaptations of his poems released by record companies.

Key words: Nikos Kavvadias, modern Greek literature, literary criticism, history of literature, music and poetry, school textbooks